ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Л. Мосендз: Зодіяк 161
Юрій Клен: Антоній і Клеопатра 162
" " Цезар і Клеопатра . 163
О. Ольжич: * * * 164
Евген Маланюк: Tertia Vigilia . 165
Ів. Федорченко: Зарання . . . 166
Др. Йосип Гебельс: Мораль чи мораліна? 183
Б. Романенчук: Іван Мазепа в европейській літературі . 186
Володимир Кубійович: Українська національна територія . 192
Л. Граничка: Степан Смаль-Стоцький і українська мова (1859—1934). 202
Ів. Гончаренко: Homo Europaeus 205
М. Мухин: Український Ефіяльт в українських Термопілях . 207
Юрій Липа: Організація почуття 214
Дм. Донцов: Буря над Заходом . 223
М. Л.: З пресового фільму . . . 227
Бібліографія 231
Від Адміністрації 237
Нові книжки й журнали 239

РІЧНИК II. **ТОМ I.**

КНИЖКА 3. БЕРЕЗЕНЬ.

1934

НОВА адреса редакції й адміністрації: **ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.**

Чекове конто П.К.О. 500·371.

Книгозбірня Вістника

під тим спільним заголовком виходитиме від лютого б. р. бібліотека Вістника приблизно одна книжка на квартал розміру від 4-х до 8-х аркушів малої 8-ки в ціні від 1-го до 2-х золотих.

Передплатники Вістника платять половину

Перестарілі соціялістично-ліберальні доктрини в корені знищили у нашій суспільності: 1) розуміння найпримітивніших засад розвою й упадку суспільств, і 2) основних, вічних і незмінних, пружин людських вчинків і 3) значіння для громадського життя — індивідуальности й характеру.

Якраз, щоби показати значіння цих вічних вартостей, протиставляючи їх сумнівним вартостям соціялістично-ліберального світу, що запанували у нас від XIX-го віку, зважилися ми видавати суспільницькі твори старих майстрів, у нас проскрибовані і тому не переложені, а рівнож твори, які знайомилиби наше громадянство з новими — теж у нас ігнорованими — духовими течіями Заходу. Книгозбірня призначена не для аматорів „популярної“ літератури, лише для інтеліґенції, яка не лиш так називається, а й хоче нею бути.

Як перша вийшла вже книжка **М. Островерхи**

МУСОЛІНІ — ЛЮДИНА Й ЧИН

перша в нашім письменстві присвячена цій постаті.

Книжка має 85 сторінок мал. 8-ки і коштує лише 1 зол. з перес. 1·15 зол.

(для передплатників Вістника 0·50 зол.)

З початком лютого книжку цю вислано всім передплатникам Вістника, яких проситься належитість вислати чеком ПКО 500.371.

П 12531
Р.2 1934 кн.3

Л. Мосендз

Зодіак

*

Час без кінця. Та є проте десь межі
незмінности сузірній Зодіака.
І станеться: розсиплються мережі
так знаних нам, так довідомих знаків:

могутній Лев знесилено дотліє
в пожежності нащадків Леонідів,
і розібється кухоль Водолія
на вогневії брязкітки́ болідів;

забракне стріл в Стрільцевім сагайдаці,
без золота луски́ загинуть Риби,
загубляться Близнята десь у мряці,
і Скорпіон себе жалом не хибить.

Всі речі, наслідки усі й причини
усі почнуть з Ваги подій спадати...
І тільки Діва я́сними очима
космічний Хаос буде оглядати.

*

Ось він почне дробити на ато́ми
усі сузірря, сонця і планети,
змішає їх докупи і потому
спіралю скрутить нової комети.

Благословить її новим простором
і безконечність ча́су дасть їй знову...
І Діва знов таємні схилить зори...
І знов почнеться Чин, і буде Слово.

Та всеж у неподібності події
буде тремтіти гігантична фуга,
мов спадщина минулої стихії:
зметована в Надвічності потуга.

Та навіть в найпотайніших заломах
ваш слід безслідний не буде тремтіти,
як не гули й раніш в світо́вих громах
ні предки ваші ані їхні діти.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Львівська державна
наукова бібліотека
№ П 4276

*

Ненависть ваша поруч йде з віком
і боязка́ й нахабна одночасно.
Прямує, мов залякана, безгласно
любов і приязнь тим самим шляхом.

Цілуєте чи бєте пястуком,
все робите машинно і безстрастно
й цінуєте: „то — гидко, це — прекрасно"
прислужливо брехливим язиком.

Між пеклом заплитким і пласким небом
все пізнано... нічого більш не треба
двохвимірним підлизливим рабам

спокою й вигод. А суворість знаків
погрожує облудливим очам
прокляттями прийдешніх Зодіаків.

*

Коли знова прийшла пора для Діви
які принесли ви Йому дари?...
Фальшивий патос привітальних співів,
нещирість рук піднятих догори,

бундючність слів штампованих з нагоди,
і зраду ще не змовляних прися́г...
бо вам потрібен тільки з-за вигóди
цей пошматований, скрівавлений цей стяг.

Ні, не спіймає вас в надвічнім Чині
ані хвали ані проклонів сіть!
А присуд: непотрібній Майстру глині
буть порохом біля шляхів століть!

1933.

Юрій Клен

Антоній і Клєопатра

Повік гойдатисяб на хвилях чорних,
Під голубим вітрилом снів.
За обрієм, в обіймах необорних
Гарячий день зомлів.

Коли у ритмі білої нестями
Гуде спянілий вир годин,
Невже поплинеш ти за кораблями,
Рокованими на загин?

Коли безумства дикий крик долине
З твоїх потрощених галєр,

Хай кермчий твій, де схоче, якір кине.
Чиж не однаково тепер?

І в бурі пристрасти, жаги й одчаю
В її знеможених руках
Шаленства прапор полумям замає
Й горітиме в віках.

На злотих келихах, ще недопитих,
Немов роса, рожевіло вино.
Десь сонним льотосом дрімав Єгипет
І дихав пахощами у вікно.

Приніс ти щедрі жертви не Паляді,
А несмертельній, радісній красі.
Ти в передсмертний час її не зрадив,
І в честь її ламалися списи.

Щó Акціум тобі, і щó наруга,
І фльот потрощений! Хай чорний вир
Ковтає славу, царства і потугу...

Свій гордий Рим зневажив тріумвір:
Ти в смертну мить, здолавши все забути,
З розкритих уст в останнє пєш отруту.

Цезар і Клєопатра

Під небом з синього, дзвінкого скла,
З трояндами в волоссі, в білім строї
Назустріч темношатому герою
Вона по сходах з мармуру зійшла.

Сповила світ йому пунцова мла,
Схрестились їхні погляди в двобої:
Рожевий усміх, льотос і алоє —
І сонна тиша в серці зацвіла.

В залізнім панцирі, в яснім шоломі,
В якому багрянів вечірній пломінь,
Він став, щита притисши до грудей.

Червоний морок плив, що все огорне,
Що в ньому тільки блискали дві чорні
Зорі її незбагнених очей.

Та враз долинув дальній подих бурі
(Чи лєгіонів крок, чи дзвін мечів,
Чи хвиль прибій?), в повітрі забренів
Потужний поклик: „...Caesar morituri!..“

Схитнулися тверді ворожі мури...
Згадалося тих двоє близнюків,
Що кожен з них прийдешню велич днів
Плекав і грів у теплій вовчій шкурі.

У тумані осяйний виплив Рим
І слава, що її у вінку із лілій
Колись вікам трубітиме Вергілій.

Поглянув він — неначе вдарив грім.
І знищена, зівяла і безсила
Цариця мовчки голову схилила.

О. Ольжич

* * *

І нудьгаж осінньої негоди!
В сірій мряці серце потопає.
Та пливуть, пливуть понурі води,
Брінінг пада, Папен уступає.

А тепер—такого не було ще!
Ані жаль, ні сумнів не вялили,
Відколи пройшли по давній площі
Ці зухвалі штурмові відділи.

Вранці вийдеш: улиця — привітна,
І здається, з кожного обличча,
З тіл пухких і подушок у вікнах
Повіва шіснацяте сторіччя.

Кожний знає: сталося велике,
Відчуває кожний цілим тілом,
Коли знову серце чоловіка
Легковажно вірить захотіло

У міцного, радісного Бога,
У надії чудодійні зела.
Ой не дурно соняшна трівога
В барокових лініях костела.

Не дарма душа твоя іскриста
Жде прудкого вітрового лета,
Що несе в лункі провулки міста
Переможний клекіт арбалєта...

Бо крізь ночі, тихі і сумирні,
Крізь твої розіспані світанки
Продуднять іще яснопанцирні,
Тільки не комонники, а танки.

Щож, коли нової віри келих
Понесуть для заходу і сходу,
Я також піду в рядах веселих
Трицять років жданого походу.

Евген Маланюк

Tertia Vigilia

1.

Вже досить справ щоденних, гри,
Любови чорної й чорствої, —
В ушах пекучий шум від крил
Історії над головою,

Що важко й низько править лет.
О, вагото доби твердої,
Хто в лоні цім — чи Архімед,
Чи Римлянин, сліпий від бою?

9. XI. 33.

2.

Той темний простір—безборонно-голий
І Дике Поле—дике й нічиє,
А в кармазинах варвар низькочолий
Ген цезаря незграбно удає.

О, моя муко! Спрагнення моє! —
Чиж чужина не скінчиться ніколи?
Ось чую, бачу—родиться, встає...
Шумлять моря, радіють суходоли...

Підземний гул вже близиться й росте:
Пекучим димом вдарить межи очі
І карою здрігнеться спраглий степ
У третю стражу світової ночі.

В ній гніву лють під корчами огиди,
Любов—під ваготою зненависти.

29. XI. 33.

3.

Все вужчає коло. Гостріш і тонкіш
Прокреслюється мій нерадісний обрій.
За ним десь — веселі, хоробрі, недобрі,
А тут—вагота моїх стиснутих тиш.

Тут дихати важко. І тхне кожна мить
Останнім зусиллям і корчами, й сконом
І день мій здається глибоким кессоном,
Засмоктаним трясовиною століть.

Десь—хвилі похмурі, десь—небо безсиле
І чайки кричать, і гуде океан...
Тут—цегла, цемент, незакінчене діло
І жили набряклі, і смертний туман.

7. I. 34.

Ів. Федорченко

ЗАРАННЯ

Гей під лісом, лісом, Лебедином
Та курилася доріженька димом.

А чого вона курилася, коли курилася — пісня не знає і ті, що її співають, і ті, що досліджують історичні пісні не догадуються, що та доріженька димом повилася, як Менглі-Гірей з благословення царя Івана III плюндрував Україну, сунучись попід стінами лісів Лебединських, 1496 року.

Рівно чотириста років просунулися тудиж, куди і Менглі-Гірей, а про Лебедин увесь час ніхто не згадував. Бо не було чого. Співали оту пісню, уривок давної епопеї, та й вже. А по чотирьох сотнях років сталися в Лебедині такі події, що дали привід, як не співати, то, бодай, говорити про нього знову.

Сніг, що лежав на полях товстим килимом, наче лизень злизав. Як дмухнув вітер з колишніх Менглі Гіреєвих степів, як глипнуло з блакитної високої бані сліпуче гаряче око, то тільки пара пішла обріями. На Сорок Мучеників усе поле вже счорніло, ба, де там — трава з землі так і полізла — мов жива.

У таку гарну пестливу пору на широкі омираючі лани Лебединські прибула купа чужих людей; а було в їх якесь невидане тут знаряддя — ланцюги, еккери, нівеліри на триногах. Прийшли ніби той апокаліптичний їздець, призначений переміряти незмірими блага, що їх без лічби висипає для всіх, невідомо звідкіль, пишна земля мати. Осередком тієї купи був пан із зеленими смужками на комірі, закаграшах, холошах та на кашкеті, обцвяхований золотими гудзиками на грудях. Він міряв ланцюгом, казав бити кілочки, заглядав у свої струменти та черкав щось олівцем на папері. Пастушки — хлопята, що пасли товар на молоденькій травиці, поприбігали дивитися. Повитріщали оченята, шморгаючи навзаводи носами, дивилися з роззявленими ротами на комедію. Жвавіші та сміливіші бралися тягати ланцюги, та бити кілочки, аж отямилися, одійшовши верстви зо три від худоби. Раптом, мов хто шпигонув кожного, кинули все і чимдуж понеслися назад, лише холоші захлопотіли на голих литках: череда розлізлася.

Грицева корова, як тільки Гриць пішов кілочки бити' п д-няла догори носа тай подалася у всі ноги до села. Як вишкварка на сковороді заверещав Гриць.Всі лайки та проклони, які він десь на своїм короткім віку чув, подались корові навздогінці, а за ними і він чимдуж...

Як добіг до двору, мати вже впустила корову і чекала на Гриця, щоб, своїм звичаєм, відпустити йому належну порцію лайки. Та Гриць у відносинах з матірю навчився бути дипльоматом і, стоючи по цей бік перелазу, ледві одсапуючись крикнув:

— А там у нас землю міряють!

— Як міряють? Хто?

— Пани міряють. Цепа тягають, кілочки бють.

Бісики злости, що скакали матері в очах, десь позникали, а засвітилися пестливі янголятка. Та не надовго, замісць їх в очах стало щось подібне до такого, що він раз бачив у Явдошчиних очах, коли та вгледіла вовка.

— Йди, волоцюго, вломиш собі коржа: — на лаві під рушником. — Та не багато!

Забула про корову, що вимагала доїтися, побігла за повітку, де чоловік лагодив борону.

— Чи ти чув?

— А що?

— Наші землі міряють.

— Звідкіля ти взяла? — і пустивсокиру, що нею тесав кілочки.

— Гриць з поля приніс.

— Грицю! — зарепетував батько. Але той не квапився.

— Йди розкажи батькові, що в полі бачив.

— Ну що ти бачив? — питається батько.

— Якісь пани нашу землю цепом міряли та кілочки забивали.

— Де саме?

— Коло Кривих Байраків, де ми пасли череду.

„Землю міряють!". Трохим Закузенний, Гриців батько, аж остовпів. Мов громовина пронизала йому серце. Хто міряє, нащо? Як стояв, подався з двору до старости сповістити.

Нащо міряють? цікавість і жах були в тім питанні. Воно розпирало голову, колотило серцем.

При кінці т. зв. XIX віку земельне питання на Україні вузлом завязалось, жалом загострилося. Почувалася тіснота в тім, що земля невсилі виживити всіх, хто з неї хотівби жити. Люди великого розуму ламали собі голови над тим, як запобігти ожебраченню села, що невпинно мусіло насунутися як не тепер, то за два три покоління. Ці Маркси, Плєханови, Лаврови й Чернови сушили над цим собі мізки та й не вдалося їм того вузла розвязати. І селяни, кожний з осібна і всі гуртом старалися його розплутати, як хто надумав, а через те, що апарати до думань були без жодної оснастки, справа дедалі все більше закуйовджувалася. Одно кожний чув і знав, що без землі йому мат, а тому — рятуй землю!

Біг вулицею і кричав зустрічним:

— Швидше до Кривих Байраків. Якісь чорти землю міряють!

І кожний, до кого долітали ці слова, повертав і біг репетуючи, куди було сказано...

У старости збіралися обідати, коли Трохим впав у хату. Староста десь уже ходив; десь хтось його вже добре частував чаркою і він, чекаючи за столом борщу, засморожував

хатнє повітря горілчаним перегаром, що щипало в носі як чосник. Чортом він подивився на Трохима. Чекав що той скаже.

— Добрий день. З середою вас — привітався Трохим, ставши близько порога, бо так велить закон увічливости.

— Доброго здоровля. І вас так само. А що там у тебе? („вас" — для чемности, „ти" — для діла).

— Скликайте, старосто, людей та ходім швидше до Кривих Байраків. Якісь анцихристи там землю міряють.

— От мені лиха година! Пообідати не дадуть. Став, Мокрино, борщ назад у піч. Якже то так, що про мірчик бумаги з волости не було? Відкіля ти про мірчик взнав?

— Хлопець з поля прибіг.

Взяв палицю, шапку, полапав чи значок на грудях.

— Ходім. А якже людей скликати?

— Та там уже мабуть ціле село. Я гукав на людей.

II

Лебедин заклекотів казаном. Навіжена баба Хівря, бігаючи простоволосою, як відьма, збурила пів села. Все летіло в напрямку Кривих Байраків. Всі бігли сопучи, задихуючись, потіючи і бідкаючись.

Всі хатні справи баби покинули. Всі, як одна, висипало жіноцтво до перелазів та на вулицю. Почалися по всіх кутках летючі мітінги, а скрізь рейментарювала Хівря. Розпатлана, задихана, заслинена, носилася вона як не своєю силою з вулиці у вулицю і, як де побачила купу людей, прилітала до неї й галасувала:

— Ага, дочекалися, догрішилися! Анцихрист прийшов, землю вже он міряє, життя нам буде міряти, та й попечатає всіх, щоб наші душі чортам пішли до пекла!

І стукала кулаком об долоню, ніби прикладала печатку.

Баби та дівчата, старі й молоді, жахалися. Діти заходилися ревом.

Колиб Хівря була трохи хитріша, або більш діяльна, легко моглаб потягти всю юрбу за собою кудиб схотіла. Так робили і Петро Пустельник і Саванароля і Магді в Судані.

Та Хівря не була такою. Її еґоїзм не йшов далі того, щоб десь у когось задурно попоїсти, аби самій коло печі не поратися. Не мала наміру над кимсь верховодити. Просто хотілося, щиро хотілося, спасти людські душі від печатки анцихристової та й самій в тім людськім гамузі — хаміль-хаміль — спастися.

— Йдіть — порадила — по домівках, позасвічуйте перед образами страсні свічки, покропіть стрітенською водою в хаті й на дворі, щоб Мати Божа стрілася, покадіть херувимським ладаном, щоб херувими з неба позлізали тай моліться, щиро моліться, щоб Люципер не вдерся до хати.

III

А в полі робилося ось що.

Розсатаніла юрба прибігла безладним натовпом до Кривих Байраків. Інжинєр, що робив нівеляційні поміри для майбутньої залізниці, загаявся, бо порізана ярами місцевість гамувала йому ходу. Тут оточила його з робітниками товпа і підняла галас.

Інжинєр хапався тремтючими руками то за нівеліра, то за еккера, ховав до кишені папір з рисунками, але вдавав спокійного, чим заімпонував юрбі, та ще трохи блискучими ґудзиками на грудях, що мали відзначати його начальницьку гідність.

Галасували мабуть з чверть години, аж поки надбіг захеканий староста з Трохимом. Спітнілий, з запахом горілчаного перегару, підлетів до інжинєра і, пуцнувши палицею в землю, грізно спитав, перекричавши ґвалтування:

— Яке право маєте міряти нашу землю?

Натовп загрюкав:

— Егеж! яке право? Хто дозволив? Розбій! Ми цього не допустимо! Бий його!

— Цитьте! — закричав староста.

Ущухло.

— Я маю відкритого листа від ґубернатора, щоб міряти землю, де проходитиме чавунка. Ось бумага!

Інжинєр вийняв з кишені і подав старості складений в четверо аркуш паперу.

— Гей, а хто там письменний? — гукнув староста.

Вийшов сухорлявий високий в черкасиновім козакині чоловік, Шахрай.

Шахрай розгорнув аркуш й вичитав з нього, що ґубернатор дозволяє інжинєрові „праізвєсті ізисканія найвиґоднейшаво направлєнія желєзной дарогі Сиґнаєвка — Златополь, а патаму предпісивается всем местним властям оказивать оному інженєру всєвозможноє садєйствіє к безпрепятствєннаму і успєшнаму праізводству патрєбних для сєво дєйствій".

Мовчки вислухав натовп Шахраєве читання мов у церкві „Апостола". Дехто шапку зняв. Трохи ще помовчали, міркуючи та силкуючись збагнути, привести до тями ті малозрозумілі чужі слова. Навіть Шахрай не все второпав. Фонька, старий миколаєвський салдат, родом з Тульщини, що пристав тут у прийми, ледві трохи второпав:

— Значітьса, чугунку-та будут здєсь строіть? Так штоби ми, стала бить, вашему блаґародію памаґали?

— Так, но до пастройки пака єщо дальоко. Сєйчас дєлаютса толька ізисканія — відповів інжинєр.

Старості це не сподобалося:

— Коли прийшли по нашій землі топтатися, то насамперед треба було у громади дозволу спитати.

— Нема нашого дозволу! — допоміг хтось старості з юрби.

— Как?! — скипів інжинер — У меня аткритий ліст ат губернатора, а ти препятствуєш?

— Що там губернатор? — з призирством відповів староста. — Земля наша, а не губернаторська. Яке там садействіє? Йдіть собі відціль, не морочте нас. Не дамо міряти землі!

— Не дамо! — загуло в натовпі.

Інжинерові робітники склали приладдя й налагодилися йти

— Смотрі, староста, — промовив на відході інжинер, — пеняй на себя, єслі тебє за ето влєтіт. Ваше сопротивлєніє добром не кончитса.

— Якто не добрим? От ви склались, пане, та й підете. Чогож ліпшого? А супротивства не було ніякого.

Коли інжинер пішов із своїми робітниками, в юрбі запанував настрій великого вдоволення та втіхи. Цілий натовп урочисто, наче по звитязі, стояв кілька хвилин мовчки й непорушно. Потім усі в такім настрої верталися до села. Йшли мов на великдень з пасками. Не було ні глузування ні пустощів. Але у кожного в душі тліла лиховісна трівога: що то буде далі, бо знали, що так на тому скінчитися не може.

IV

Перед Лебединцями вискочило лише одно кільце з того ланцюга, що десь на стороні кувався і мав стати їм за кайдани.

Щоб факти дня, про який оповідаємо, стали нам зрозумілішими, власне не факти, а їх причина, мусимо вдатись до минулого і розпочинати, не з Адама і не з Кия, як деякі історики, а з трохи ближчих до нас часів.

Кілька верстов від Лебедина було містечко Злотопіль. Панував у тім містечку якийсь Лопухин; не з тих Лопухинів, що дістали князівський титул від Павла I, віддавши йому свою сестру красуню Ганну в підложниці, а потім князівський родовід свій провадили чомусь від касожського князя Редеді, що його вбив князь Мстислав Тмутороканський. Цей Лопухин князем не був і в історію його не вписано.

Як всякий добрий поміщик мав Лопухин цукроварню. Для цукроварень того часу потрібні були кістки, щоб перечищати буряковий сік. Кістки треба було збірати з цілої околиці між споживачами мяса. Постачальником цього продукту для цукроварні був Мордко Бродський, убогий злотопільський жидок, капцан і лахман. Мав собі за 10 карбованців стареньку шкапу, їздив нею по селах і міняв кістки за дешеві перстені (10 штук за копійку), за хрестики, за дукачики та за кісники. Був дуже щасливий, коли попадався йому кістяк здохлої коняки, або вола. Тоді доинда його відразу наповнювалася кістками і він вертався додому.

Невеликий то був заробіток, хоч і платилося йому 60 копійок з пуда; самому кістки обходилися, якщо не даром, то коп. 20 за пуд. По кількох роках їзження по кістки Мордко, розжившись, почав брати на себе постачання інших потрібних заводові річей, постачанняж кісток орґанізував трохи інакше.

У містечку, як і завжди, сиділа здебільшого несосвітенна біда, що жила невідомо з чого — з повітря, як казали жидки, а у селян на те був свій термін: живе божим духом. Ця біда ходила по містечку раз на тиждень, в пятницю на жебри і хоч тим бідолахам подавалося своєрідними паперовими шажками, що їх купувалося в „Хеври кедойшім“ по 10 за копійку, всеж Мордко вважав, що і такий видаток є непотрібний і утяжливий, бо коли роздати що пятниці таких 20 шажків, цебто дві копійки, а за місяць 8 коп., а за рік майже карбованець, то це вже нехай його чорт візьме.

Отож він для таких жебраків придумав заробіток і тим касувався обовязок подавати їм милостиню. Давши одному-другому такому капцанові драного мішка, доручивши кожному 20 коп. оборотового капіталу грішми та копійок на 10 перстенів, дукачів та кісників, він виряжав їх на села по кістки. Такий „мейсім“ мервах, як вони себе називали, відразу набирався духу, цебто самоповаги: він ставав промисловцем, закладав власний інтерес і ретельно два рази на тиждень пер з далеких сіл кістки до ребе Мордка, одержуючи 20 - 30 коп. з пуда.

Сам Мордко перестав збірати кістки: нащо, коли, не витрачаючи часу і не ганяючи своєї шкапи, він має такий самий заробіток, а понадто дешевшим коштом заживає слави доброчинця.

Мордко не зробився рантьє, хоч посідав для того всі дані. Його спритна голова утворила цілий кустарний промисел в околицях. Для цукроварні були потрібні сервети. Це були квадратові, до 1 сажня в квадраті, вовняні рядна, роблені з грубого круто суканого прядива, а вживалися вони ось на що. Тоді цукроварні не мали тих, що тепер удосконалень. Буряковий сік видавлювався з бурякової різки гидравлічними прасами; ця різка накладалася в сервети, сервети складалися як коперти, клалися на прасу, її пускали в рух і сік витікав крізь рядніну куди треба. Вовняні рядна вживалися на сервети, бо не вбірали в себе соку і легше виполіскувалися. За такого способу добування соку пропадало у вижимках до 30% цукру. Сервети ці спроваджувано з Німеччини Мордко, обміркувавши та обчисливши все якслід, взявся постачати сервети на 10% дешевше від німецьких. Хоч директор цукроварні й не вірив Мордкові, але за певний обіцяний йому Мордком куртаж, згодився підписати з ним умову на постачання сервет.

Закипіла ціла мануфактура. Селяни стригли вівці, мили та пряли вовну. Прядиво скуповував Мордко чи сам, чи через своїх аґентів „костогризів“. В містечку з одного шмуклера,

що не мав чого робити, розвелося їх десятків два — вони сукали прядиво і дякували спершу Богові, а потому Мордкові, що дав їм кусень хліба; та й як було не дякувати, коли до цієї роботи можна приставити і глухого, і німого, і кривого? навіть сліпий бліндар, коли його поставиш коло шмуклерського колеса та покажеш йому двічі, як тим колесом крутити, то й він на хліб собі заробить.

Трудніша була справа з ткачами, але й тут винахідницька голова Мордкова найшла спосіб скилити застиглу ремісницьку думку до працювання. Він просто замовив майстрам берда завдовшки $1^1/_2$ аршина з комірками подвійного розміру, приніс одно таке бердо до відомого йому ткача, вигнав його зза верстату, викинув бердо для полотна, вставив своє і сказав:

— Тепер ти будеш мені ткати сервети.

— Вусис? — здивувався той. — Що таке?

— Ну, рядна, тільки вовняні.

— Так я не вмію.

— Навчишся. Мудрість невелика. Полотно ти ткав по 3 копійки за лікоть, сервети ткатимеш мені по 10 коп. за аршин. Ну, чого ще тобі треба? холєри?

Як почав один ткач, та побачив, що він за цілий день заробив аж пять золотих замість 30 коп., всі ткачі,як один, пішли по роботу до Мордка; але берд він їм дурно не дав — мусіли в його купувати і ціну збив на 8 коп. за аршин.

Разпораз Мордко робився ґенеральним постачальником цукроварні. З капцана зробився ґвіром, богачем: на його працювало майже ціле містечко і благословляло імя його. Сина свого Срулика він наважився зробити вже пуріцом-паном і для того, коли син дійшов шкільного віку, батько відвіз його до Єлисавета та й віддав до „уєзднаго учіліща".

Там Срулик хутко набирався іншого духу. Він хотівби зовсім позбутися всіх містечкових звичок та понять, зробитись як найшвидше паничем, як усі ті дрібно чиновницькі та крамарські хлопці, що вчащали до школи; але, коли він приїхав додому на вакації, а батько побачив на йому куцого піджака, то підняв крик.

— Шайґец! що ти робиш? Ти хочеш виректися нашої віри? Та я тебе, мамзера, отут власними руками задавлю.

Срулик щось бурмотів переляканий, а батько змягчився і став розмовляти тихше.

— Я розумію: там, в місті ти мусиш триматись тамтешньої моди, щоб не відріжнятися від товаришів, бо задражнять: жид, жид! але тут ти повинен бути перш над усе жидом. Отже цього куцого піджака скинь. Лапсердак до пят це вже для тебе незручна одежа. Надінеш піджака, що я тобі тут пошив. Він трохи довший твого — так, вище колін. Я не хочу, щоб мого сина називали: мешумед.

Коли мав шіснацять років, Срулик скінчив „уєзднос учіліще" і привіз батькові похвального листа і свідоцтво третього

розряду, де його урочисто іменовано: Ізраїль Маркович Бродський. Цілий Злотопіль збігався дивитися на Срулікові клейноти і дивувався, як то його зі Срулика зробили Ізраїлем.

Першим ділом Срулик заявив батькові, що він хоче вчитися далі. Батько йому ласкаво, але рішуче відповів:

— Сину! кожний рік твого перебування в Єлисаветі коштував мене 300 карб. Отже, коли ти знаєш добре аритметику, то обрахуєш, що за шість років витрачено на тебе 1800 карб. Як ти гадаєш? — чи легко заробити таку суму? А в тебе є ще менші брати та сестри, дивись он скільки; їм теж треба вчитися і щось дати. Як я пошлю тебе далі вчитися, то на них вже в мене не буде засобів.

Срулик засумував, але батько його потішив.

— В мене тепер великі діла і мені потрібний помічник. Хтож може бути ліпшим помічником, як не рідний син? Треба тобі привчатися з молодих літ до діла. Я тобі, покищо, покладу 20 карб. платні на місяць, ти мені будеш провадити книги, рахунки, бо я на цім не розумію, а там, як підростеш, поширимо наше діло і ти викинеш з голови учитися.

— Колиж бо хочеться усе знати — борикався Срулик.

— А книжки? хіба я тобі бороню? читай, скільки хоч. Там уся мудрість людська замкнута.

За десять років Ізраїль Маркович Бродський вже був жонатий і взяв у аренду від Лопухина Злотопільську цукроварню. Вона що рік все більші й більші давала страти, а пан Лопухин, що не любив простих вин, аж зрадів, коли Бродський запропонував віддати цукроварню йому в аренду.

Ще за десять років Ізраїль Маркович гремів богацтвом аж на дві губернії. Він держав в аренді пять цукроварень і так ловко хазяйнував, так богатів, що серед народу склалася легенда, ніби він фальшиві гроші робить, з чого й богатіє.

Сина свого Лазаря Ізраїлевича він не обмежив „уездним училіщем". Послав його до університету, а після того ще й заграницю вчитися. Коли вмірав, то залишив своїм двом синам по пять міліонів спадщини.

А Лазар Ізраїлевич зі своїм братіком Лейбою, чи як він себе називав і велів другим називати, Левом Ізраїлевичом, на цей час лічили капіталу в себе вісімдесять міліонів і мали в посіданні 12 цукроварень.

Та, апетит, кажуть, приходить підчас їжі. Так і у Лазара Ізраїлевича. Чим більше накопичувалося в його міліонів, тим настирливіш росло бажання щороку до тих міліонів, що є прикласти ще один, або й два. В цьому напрямку працювала повсяк час його голова і голови його підвладних, бо ці знали, що за всяку добру видумку до збільшення прибутків Лазар Ізраілевич ніколи не скупився платити куртаж.

Одного зимового ранку до роскішного кабінету Лазаря Ізраїлевича увійшло двоє: головний управитель Каєтан Юліянович Раціборський та директор Злотопільської цукроварні

Людвік Ернестович Целлєр; привіталися з господарем, виказуючи ознаки надзвичайного пошанування і на чемні запросини Лазаря Ізраїлевича посідали проти його на мягких кріслах біля великого робленого з червоного дерева бюрка.

— Я радий вас бачити, мої друзі. З чим цікавим прийшли до мене? — спитав ласкаво господар.

— Тут Людвік Ернестович має цікавий проєкт, як збільшити дохідність цукроварні, радше як зменшити виробничі витрати, — обізвався п. Раціборський, — Я не хочу бути плягіятором його ідеї і тому запропонував йому виложити проєкт вам особисто, шановний Лазаре Ізраїлевичу.

Я вас охоче вислухаю, Людвік Ернестович, — відповів Бродський.

П. Целлєр вийняв з теки пачку з паперами, встав, подав, уклонившись, Бродському і хотів доповідати навстоячки, з пошани до хазяйського капіталу Але власник капіталу чемно запросив його сісти.

— Мені так зручніш буде вас слухати, — пояснив хазяїн.

— В моїм проєкті обчислено все догола. Я тільки тут перед вами викладу суть мого проєкту в грубих цифрах, щоб вам довести, наскільки мій проєкт корисний. Справа ось у чім. Ваша Злотопільська цукроварня стоїть у пятнацяти верстах від залізниці. Залізницею ми довозимо буряки від наших дальших плянтаторів до найближчої стації біля двох міліонів пудів. Хоча навпростець від нас до залізниці всього лише дванацять верстов, до стації маємо усі двацять. І от оті буряки ми мусимо перевозити до заводу волами. Дороги в нас, ви самі знаєте які: яри та балки. Підчас возовиці часто буває така тванюка та бездорож, що приходить розпутка. Тремтиш, боїшся, що або буряків не підвезуть і завод стане, або вдарить мороз і буряк пропаде. Боїшся ще й тому, що як тільки дорога хоч трохи попсувалася, мужик наш нізащо не піде на возовицю: „не хочу, каже, волів порізать", а власне не виїздить на роботу не через що інше, як через те, що нужди не знає, бо всі мужики в нас заможні.

— Так, тому правда: мужик у мене не вбогий — з задоволенням промовив Лазар Ізраїлевич. — Я слухаю, — додав він, коли Целлєр на ці слова трохи спинився.

— А через це, що невбогий, то він і гилить за довіз буряків 5 коп. з пуда; отже 100 тисяч доводиться платити що року за самий лише гужовий транспорт буряка.

Настала перерва.

— Ваша рафінерня, Лазаре Ізраїлевичу, перепускає два і більше міліонів пудів піску. Цей пісок так само возимо від найближчої стації мужиками, себто їхніми волами — попра вився Целлєр. Транспорт цього бере в нас десять коп. з пуда, лічучи в обидва кінці, пересічно двісті тисяч карбованців що-

року. З цим вантажем у мене менше клопоту, бо возять його при добрій дорозі.

Лазар Ізраїлевич підсунув коробку з цигарами Целлєрові, потім Раціборському, взяв цигару сам, обрізав її кінчика машинкою, запалив восковим французьким сірником і пустив ротом рясно кружальця пахучого диму.

Запаливши й собі цигару Целлєр провадив далі.

— Треба мати на увазі, що через пару років ми мусітимемо перейти з дров на вугілля, бо наші ліси от-от сплюндруються. Дрова, звичайно, возили і возитимемо волами, не інакше. Але з вугіллям справа інша Його нам треба буде що найменше пятьсот тисяч пудів. За перевозку його від станції по 5 коп. з пуда доведеться платити двадцятьпять тисяч річно.

Затягся цигарою, пустив дим і провадив далі.

— Залишаються ще вапняк і ріжні будівельні матеріяли. Набереться такого вантажу тисяч двісті пудів. Перевіз їх обходиться нам десять тисяч карбованців. Отже, коли підсумуємо, то вийде, що гужовий транспорт обходиться нам тристатрицять пять тисяч карбованців що найменше.

— Це я знаю, — відповів Лазар Ізраїлевич. — А щож далі?

— А далі, якщо дозволяєте, Лазаре Ізраїлевичу, починається вже мій проєкт.

— Слухаю.

— Ви мусите збудувати власну залізницю!

— Якто залізницю? — здивувався Бродський. — Я такими справати не займаюся.

— Дозвольте просить вас вислухати далі. — Целлєр затягся цигаркою і провадив:

— Це буде підїздова колійка, перша в нашому краї. В Німеччині їх безліч. Кожне значно менше од вашого підприємство звязане власною відногою з найближчою такби мовити магістральною колією. В Росії ви будете піоніром цієї справи. Вигоди для господарства від такої колії необчислимі. Ваше господарство не залежить ні від примх погоди, ні від настрою мужика Ваші заздалигодні завдання виконуються точно, пляново, автоматично, як в апараті.

Бродський смалив цигару, слухав і не перебивав.

— Довжина колії має бути від сили двацять верстов. Недавно вийшов закон про такі дороги. Я цією справою цікавлюся, то й звернув на його увагу. Називають їх коліями спрощеного типу. Отже дозволяються максимальні похилости, деревляні мости замість залізних; чавунні труби, щоб пропускати дощеву воду замість мурованих; шпали на кривих можна класти не дубові, а соснові; рейки навіть 18 фунтів у футі. Будова верстви такої залізниці коштуватиме максімум двацять тисяч карбованців, а цілої відноги не більше, як чотири-

ста тисяч карбованців, цебто майже те саме, що ми виплачуємо щороку за гужовий транспорт.

Лазар Ізраїлевич тільки трохи запитливо підняв голову, але не ворохнувся. Целлєр зауваживши це, сквапливо затакав.

— Так, так! Ми це можемо здешевити в той спосіб, що рельсів зовсім купувати не будемо.

— А це як? не витримав Бродський.

— На головній залізниці міняли того року кілька сот верстов рельсів на нові. Старі рельси знято і вони лежать без ужитку. Я перебалакав, вибачте мені, з головними інжинєрами і вони сказали, що можуть їх нам віддати в аренду по 5 копійок з пуда на рік, а по 12 роках рельси стають ваші.

— Та щож ви за золото, Людвіґу Ернестовичу, не витримав Бродський. Але зразу похмурнів.

— Тут ще є двоє „але" — додав він. — Поперше: справа з землею. Нам же мужики добровільно її нізащо не продадуть.

— Для чого добровільно? — відповів Целлєр. Закон про будову таких залізничок передбачає примусове вивласнення.

— А, так? промовив Бродський. Ну то залишається ще одно „але", якого вже усунути годі.

— А саме? — чемненько схиливши голову до лівого плеча та приплющивши увічливо одно око дозволив собі запитати Целлєр.

— Ви мене посварите з моїми мужиками — промовив Бродський.

Тут уже вмішався Раціборський. Звертаючись до Целлєра він, ніби жартівливо, ніби злегка кепкуючи, заговорив:

— У нашого дорогого Лазаря Ізраїлевича мужики то свого роду болячка. Для мужика він усе готов забути. Половину маєтків роздасть їм радо, а того й не хоче знати, що це просто невдячне бидло і більш нічого.

— Ну, це вже ви трохи пересолюєте, Каєтане Юліяновичу, відбивався Бродський. Народ як народ. Я його не ідеалізую — просто хочу жити з ними у добрій злагоді.

— І дерти шкуру не всю зразу, а потрошку, щоб наростала та знову дерти — висловився, входячи до кабінету молодший брат Лазаря — Лев.

Молодий, років під 30, середнього росту, кучерявий, чорнявий, з довгою ніби з чорного шовку бородою, з пенсне на горбатому носі, з повнявими губами та крутими вусами, це був справжній красунь; завжди веселий, він собі потрохи піджартовував з брата, хоч насправжки його шанував і порад його слухав.

— Коли це було, щоб я шкуру з його дер?—спитав образившись Лазар.

— Якщо не дер, то дертя маєш в потенції, бо ти жид. То вже, як бог свят і в противному ти нікого не переконаєш а мене і поготів.

— Ну, ну! Сідай ліпше, Льово, отут та послухай нас. Лев Ізраїлевич сів верхи на стільця лицем до спинки і слухав. Стільцяж повернув спиною до бюрка.

— Справа, мої друзі, дуже серіозна — заговорив, трохи помисливши, Лазар Ізраїлевич. З одного боку господарчі перспективи настирливо диктують прийняти до виконання проєкт Людвіка Ернестовича, щоб зміцнити базу нашого економічного розвою, щоб мати ліпшу зброю у боротьбі з конкурентами, а з другого — я таки справді боюсь посваритися з моїми мужиками.

— Замісць: мужиками скажи: — вірнопідданцями, як якийсь монарх! Ну, що це тебе коштує? Вже коли „моїми" то нехай до кінця, аж до могили! — кпив Льова.

— Мовчи, Льово; не чіпляйся до слів. Ну, нехай: сусідами. Хоч якіж вони мені тут сусіди за триста верстов? — відбивався Лазар.

— Дозвольте, Лазарю Ізраїлевичу, ще один факт приточити,—заговорив Целлєр. У нас, як вам відомо, є поблизу ще три цукроварні. Вони горять! Не вогнем, ні! Третий рік мають страти. Яка причина? — гадаю, що безгосподарність. Там такі, як наш, добром помянути, Лопухин втручаються в адміністрацію; ну то от і мають! Я гадаю, Лазарю Ізраїлевичу, що вам можна булоб ці цукроварні або купити, або в аренду взяти; тоді у вас не булоб там конкурентів; хоча, якіж то конкуренти? — одні кпини; а по друге — вашу залізницю можна булоб тоді побудувати так, що вона охопилаб усі ці заводи. Уявіть собі, які з того булиб зиски!

— Я знаю економічні підстави тих заводів,—озвався Раціборський. — Заводи прибуткові і будуть такими. А що почали давати страти, то тому навіть директори невинні. До речі: всі вони мають дуже великий досвід, але там у всі справи носа совають або стара панна, хазяйка, або пришелепувата пані — дружина пана-господаря. Що директор налагодить, то примчиться така холєра, крутнула носом, махнула хвостом і все пішло в тар-тарари. Нібито в імя якоїсь філянтропії понапихали повні заводи всяких нікчем, якихось родичів, свояків, а з їх не робота, а тільки горе.

— Так, так! Перспективи підходящі. Навіть дуже привабливі, коли хочете. Одного боюсь: сварки з мужиками — задумливо промовляв Лазар.

— О, бач! одної поганої звички позбувся: вже мужики стали не твої, а так собі, — свої. Ну, а як свої, то і сваритись із ними не так страшно! — зауважив Льова.

— Що незадоволення буде між селянами — це безперечно, але яєшні не всмажиш, не розбивши яєць. Ми, Лазаре Ізраїлевичу, й досі провадили діло просто, по старому та по божому; а воно таке настає, що старі методи господарювання серед ворожих нам мас треба відкинути. Треба застосовувати те, що я бачив у Познані, коли туди їздив на практику.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

— А що таке, Каєтане Юліяновичу? — спитав Лазар.

— Догодити масам нема чого й мріяти. Тому треба раз на завжди кинути філянтропійні спроби. Дай мені те, що з тебе належить; на тобі те, що від мене слід! Позатим — годі! Але маса ніколи не буває задоволена. Темній, несвідомій людині все мало! Все їй здавалося і буде здаватися, що її ошукали. Отже, маса страшна своєю темнотою, заздрістю та недовірливістю. Це хиби, що їх мусимо знєвтралізувати, а то в той спосіб: В кожному селі треба вишукати собі прихильників і так їх упосажити, щоб вони за всяких умовин завжди були по нашому боці, виступаючи серед заможніших в обороні наших інтересів отверто. Потім треба завести довірених людей, що будуть скрізь нишпорити серед голоти, підслухувати, впливати на їх настрій і нас про все повідомляти, а ми вже будемо вживати належних заходів. Длятого треба випросити у ґубернатора пару урядників та кілька стражників — за наші кошти, звичайно!

— Пане Каєтане, любий мій, та ви не оберуправитель, а сам оберполіцмайстер! — захоплювався Льова. — І де ви надбали такі знання?

— Німці, шановний пане, навчили, німці! Там, у Познані, до нас ой, як цупко беруться! А німці — то культурна нація — не нам, грішним, до їх! З масами не панькаються. Там у їх все по струнці ходить. Хлопа вони, гріх сказати, не кривдять, ні. Платять що належить після умови, алеж і вимагають по умові. Тільки хлоп польський, як і український мужик, на всі умови дивиться фаталістично — якось то буде! В нас то воно так і буває: — якось, а там ні, о — ні!

— Тому і нам доведеться братися до таких самих метод господарювання, промовив Льова, — бо інакше й кури загребуть.

— Льово! коли це ти до таких думок дійшов? — спитав здивовано Лазар.

— Як зробився капіталістом — відповів Льова.

— Тиж ним родився!

— Родився людиною, а капіталістом став, коли почав студіювати „Капітал" Маркса. Спасибі йому! — навчив. Жиди завжди щось цікавого видумували, тільки не завжди те цікаве було придатне до застосування. Як палестинство так і пролєтарство цінности рівновартні. Як то там, пане Каєтане: варт Пац палаца, а палац Паца, палац камєніци, а Пац шубєніци? Я волію камєніци.

Увійшов тихенько офрачений лякей в білій краватці. Нечутними кроками підійшов до старшого брата і щось йому шепнув на ухо. Лазар повів очима по присутніх і запропонував:

— Панове! прошу на сніданок. Наперед прошу вибачити: кавалєрський, бо Софія Абрамовна сидить у Мерані — їй доктори не дозволяють відтіль на зиму виїздити. Я пропонував

їй Тенериф: — там у мене хуторець маленький є. Не хоче: боїться морської хороби і не любить моря. Каже: мені Ананіївські степи набридли. Нібито море нагадує їй наші широкі степи.

Виправдавши в той спосіб відсутність господині, Лазар рушив до їдальні. При дверях чемно пропустив уперед своїх офіціялістів а за ними брата, потім увійшов сам. При столі для порядку сиділа якась стара панна, не жидівка: певно бона, або ґувернантка самого господаря. Жидівок Лазар Ізраїлевич не любив показувати на чужі очі, бо оскільки він та брат обевропеїлися, остільки родички залишалися маломістечковими Хайками, завдавали йому сорому.

Уклонилися панні при столі, що сиділа обік великого срібного чайника. Господар сів біля неї, рядом брат, напроти — гості.

На столі, великім як більярд, вкритім білим як сніг обрусом, стояло пять накрить, а по середині срібний кошик з хлібом і пляшки з напоями та полумиски з їжою: фашировані яйця, салат олівє. Шклянки на каву стояли рядком біля панни.

— Пане Каєтане! ковтнем пейсахівки, — запропонував Льова і поналивав у малесенькі, як наперстки, срібні визолочені чарочки з хрустальної карафки золотисто-червонавого плину...

Коли по каві вернулися до кабінету, Льова сів на крісло-гойдалку. Закурили циґари.

— Я вагаюся, мої панове. Нам не уникнути сварки з мужиками — сумно проказав Лазар.

— Лазаре Ізраїлевичу, дозвольте мені пару слів, — промовив пан Каєтан.

— Прошу!

— Отже, чи тепер, чи в четвер, а сварки, як ви кажете, уникнути годі. Західня Европа, де капітал розпаношився на всю силу, вже давно не виходить зі смуги конфліктів з працею. В міру того, як капіталізм зростатиме у нас, а він зростати мусить, бо то його природа така, — сварки з робітниками та селянами мусять бути і їх уникнути ніяк не зможемо. Дає нам деяку проволоку те, що наш робітник одночасно займається і хліборобством, а селянин має землю та деякі заробітки опріч неї, обидва темні, несвідомі, тому справжніх конфліктів, як то буває у людей, у нас наразі бути не може. Не знаємо, що нам принесе завтрішній день, бо коли Лев Ізраїлевич уже студіює Маркса, то хтож заборонить його студіювати й не Львам Ізраїлевичам? Він певно сам добре знає, як зростають есдеківські та есерівські гуртки серед студенства, а звідтіль пропаґанда ширяться на села й заводи. Він певно не знає того, як зростає гайдамацька пропаґанда серед студентів мазепинців. „Геть жида! геть москаля!“ — оце їх гасла. Але доки трон стоїть міцно на чотирьох ногах — на православію, самодержавію, народності та темноті — доти ми можемо працювати спокійно і цей час використати наскільки змога,

не рахуючись ні з чим, не боючись жадних сварок, бо всі ці сварки ми переможемо і виграємо! Трон держиться нами! Але нехай но оті гайдамаки вибють зпід трону одну ніжку — темноту, тоді годі! Тоді нам забирати манатки і тікати — вам до Палестини, а нам з паном Целлєром у пролетарі! Отже мій висновок такий: використовуйте сучасну сприятливу для вас ситуацію на всі заставки. Сварок не бійтесь, бо всіх їх повернемо на вашу користь та й благословіть пана Целлєра на добре діло.

— Як ти думаєш, Льово? — спитав Лазар.

— Вовка боятися, у ліс не ходити. Комар до пори кусає, — оце тобі моя відповідь.

— Ти завжди своєї. Ну, то нехай Бог благословить — промовив Лазар.

— Ну і при чім тут Бог, коли нам треба лише твоєї згоди? Кинь ти вплутувати його у твої комерційні справи, бо то абсолютно не комерційна особа — озвався Льова.

— Пане Каєтане! передаю вам до виконання проєкт пана Целлєра. Зробіть усі потрібні заходи щодо оформлення примусового вивласнення землі та й відносно дозволу на дослідження. Панові Целлєрові видайте пять тисяч карбованців нагороди і напишіть листа, що я зобовязуюся платити йому пять відсотків щорічно від того прибутку, що я матиму від застосування його проєкту.

— О, який я вам вдячний, який я вам вдячний, — захопившись, зашаркав ногами Целлєр.

На тім вони розійшлися.

А за місяць інжинєр попав уже в тарапату на Лебединських полях і розпочалася сварка пана Бродського з Лебединцями.

V.

Пару днів після того ґвалту, що счинився на селі, коли інжинєр міряв землю, так о сніданковій порі, приїхали до сільської управи волосний старшина з писарем. В управі на той час були сторож — старий дід та писар — заштатний музика з якоїсь орхестри і пяниця. Сільське начальство: староста, соцький, збірщик, повномочні, не сподіваючись жадної халепи, ще з світанку подались в поле орати та сіяти. Година наглила, то люди квапились вчасно впоратись. Писар, пухнув на лавці, засмороджуючи видихами горілчаного перегару повітря невеликої кімнати управи. Сторож смалив люльку, набиту міцними корінцями доморобної махорки та вбувався в драні чоботи, обгортаючи ноги брудними онучами. Дух, що стояв у хаті, одразу спер віддих волосному старшині, коли той, відчинивши двері, вступив у „присуствіє". Не витримав, харкнув, відчинив навстяж двері і вилаявся:

— Гірше від нужника, бузувіри, зробили присуствіє! Чи це вам корчма, чи що? Де староста? — звернувся він до діда.

Сторож мовчки сопів та пахкав люльку, натягаючи чобота на ліву ногу. Коли натяг, виняв з рота, вибив її об закаблук, і поклав у кишеню.

— Де староста, діду? — я тебе питаю! кричав старшина.

— Кого? — перепитав дід.

— Де староста?

— Який?

— Чи ти мені скажеш, гемонська віро, де Пилип, чи я кліщами за твій язик тягтиму?

— А чи я, трясця його мамі, тут за цуцика, щоб старості вслід бігати? — підвівся на рівні ноги, повернувся, плюнув і повагом вийшов з хати.

Підчас тієї гаркотні сільський писар прокинувся, і сів. Коли йому в голові трохи вичамріло, а в очах перестали крутитися жовті та зелені колеса, впізнав начальство, скочив на ноги й підбіг до старшини, соваючи йому брудну тремтячу руку.

— Підіть спершу вмийтеся! — гримнув сідаючи до столу старшина. Мені гидко сюди увійти, а щож то посередник заспіва?

— Як то посередник?— запитався писар, зразу зблідлий і переляканий.

— Що ви накоїли позавчора? — замісць відповіді запитав старшина. — Що там у вас за баталія в полі була?

— Ніякої баталії. Старостиха казала, як я заходив учора штемпля до повістки прикласти, що ходили проганяти з поля якогось анцихриста: землю приходив міряти. А старости я не бачив.

— Деж староста?

— Та он здається він іде — почувся знадвору голос писаря Охрима Демяновича.

Через хвилин пять увійшли до управи волосний писар, староста, десяцький Фонька — миколаївський салдат з кацапів та сторож. Не вспів староста поздоровкатись, як старшина його наче мокрим рядном:

— Що ви тут чините? Стільки клопоту наробили! Тут лавки перевіряти, а тут ви із своїм бунтом. Кажіть, що і як?

— Та нічого! Прогнали з поля пана, щоб не міряв нашої землі, та й годі. Хіба як? — відповів староста.

— Та чи ви показилися? Он сюди їдуть ісправник з посередником та становим. От-от будуть. А за ними десятків зо два урядників та стражників.

Староста спершу бадьорий і навіть трохи веселий, злякався і аж посунувся на виду. Загікуючись він спитав.

— Та...та...та щож з...за т...те б...б...уде?

— Велика кара, от що! От Охрим Демянович нехай скажуть, як там по книгах.

— Да штож? Могуть даже і воєнним судом судити — з виразом певного переконання, пахкаючи папіросою відповів писар.

— Ето значіть і к разстрєлу даже, додав Фонька бо в його салдацькій голові згадка про військовий суд міцно вязалася з уявленням про кару, на яку суди ці найчастіш засуджують.

Тут старшинове око накинуло діда сторожа, що з непорушним спокоєм сидів дуже вигідненько на стільці коло припічка і з задоволенням пахкав люльку. Зараз напустився на його.

— Ти що тут, діду, помешкання свинюшником держиш, га?

— Як то свинюшником? — образився дід. — Живемо, як люди! Он і святі образи і патрет!

— А начальство ти як поважаєш? Сама що найпослідніша людина і та норовить тебе ушкулити.

— Той послідний, хто, увіходячи в хату, добри-день не віддає. Блазням так личить — навчав дід.

— Мовчи діду! — гримнув старшина.

Почулися поштарські дзвінки і припинили суперечку...

Начальство підїхало до управи з стукотом, з грюкотом, з брязкотом. Приїхало тлумити позавчорашній бунт, то спершу завзялося нагнати страху, щоб у кожного бунтівника від того нахрапу в душі похололо.

Репетувати почало найстарше начальство — ісправник. Посередник та становий тягли за ним.

— Старшина! староста! — галасував ісправник — гдє ви, сукіни сини, поховались?

На ґвалт вискочили з управи всі, хто був, на ґанок, а з ґанку побігли назустріч начальству, познімавши шапки.

— Атчєво сход нє собран? Что ви тут спітє, мєрзавци!

І старшина, і староста, хоча і вважали таке поводження не то що за звичайне, а навіть за обовязкове, не могли ні словом відповісти.

— Старшина! Чтоби сход чєрез час бил собран, іначе і тебя і старосту пад арест.

Давши ці директиви, начальство поїхало до попа, а всі, які були, сільські власти, побігли зганяти сход.

(*Докінчення буде.*)

*Др. Йосип Ґебельс**)

Мораль чи мораліна?

Кожна революція має свої хиби, наша також. Це не так зле, бо вони згодом вирівнаються самі собою, бо це робить час. Важно, щоби лише ті, що несуть відповідальність, не спускали з цього факту уважного погляду; щоби не мовчали зі страху перед суспільністю, коли треба говорити. Річ зрозуміла, що історичний переворіт такого формату, як революція, виволікає на день Божий, разом з великими позитивними вартостями, й масу полови. Але стає небезпечним, коли полова лежить, твердніє, загамовує й звужує здоровий, орґанічний розвій революції. Найвищий час — кинути яскраве світло, піддати немилосердній критиці — одну з цих болячок, що зявилися також і з національ-соціялістичною революцією. Зробити це потрібно, бо інакше грозить нам небезпека, що стиль і життєві форми нашої революції здеформуються, передаючи нащадкам такий образ наших стремлінь, який цілком не відповідавби ні національ-соціялістичному переконанню, ні світоглядові.

Поперше: в нашім громадськім житті витворилася дика процедура — установлюються й примусово реґляментуються не тільки основні залади моральности народу, але кожній одиниці, кожній приватній особі, накидується кодекс її чисто особистих поглядів. Це веде до чисто поліційного вітрення тих, що „порушують моральні приписи“,— а це зовсім не є те, до чого стремить національ-соціялізм. Люди позбавлені всякого контакту з життям, які або мають те життя за собою або неварті того, щоби мати його перед собою, ослонюючись деями нашої революції, бавляться в Катонів. Ця їх мораль з правдивою моралю часто не має нічого спільного. Вони виставляють такі етичні приписи, які моглиби реґляментувати спільне пожиття хіба в якімсь жіночім монастирі, але які в життю новітньої держави зовсім не на місці. Це — мораліна замісць моралі, а хто її боронить, той направду не служить добрій справі. Але коли вже ту мораліну проповідують, то, виступаючи перед громадянством, нехай не ховаються за засади нашої революції. Ми не хочемо мати нічогісенько спільного з їх стухлим світоглядом.

Приклад: в однім більшім німецькім місті наліплений реклямовий плякат одної фабрики мила; на плякаті — свіжа, гарненька дівоча постать, тримає в руці пакет з реклямованим товаром. Один з Катонів, який нажаль має право рішати чи той плякат має висіти чи ні, забороняє його. А узасаднює

*) Автор — один з чолових репрезентантів нац.-соц. руху в Німеччині, його „мозок“. Тема, на яку автора мабуть спрямували уваги Ніцше про „безморалінову чесноту“ (moralinfreie Tugend), — актуальна і у нас. Редакція.

тим, що він ображає моральне почуття людности, бо представлена постать жінки тримає пакет з милом в такім місці,— „яке з етичних причин не можна ближче означити".

Хто тут етичний? Чи той Катон, що припускає і в інших приявність своєї брудної фантазії, чи німецький нарід і національ-соціялістичний рух, які слушно обурюються на такі вибрики? Ближчі доходження виказали, що серце нашого милого сучасника щойно три місяці по тім, як ми перебрали владу, запалало любовю до нашого руху. Але це не заважало йому видати свою заборону в імені — національ-соціялізму,

Пуританізм цього чесного товариства іде так далеко, що не зупиняється навіть там, де зачинається чисто особисте життя. Ці людці волілиби оснувати в кожнім містечку і селі комісії для охорони чеснотливости з завданням пильнувати подружне й еротичне життя кожного Шульце і Мілєра. Правда, вони мабуть не скасувалиби, як стоїть в одній знаній оперетці — поцілунку, бо є це одне з найулюбленіших занять; але зате, коли моглиб,—напевно обернулиби національ-соціялістичну Німеччину в пустиню, сповнену сопухом і ґдиранням, де на порядку деннім булиби доноси, шпіонування по альковах і шантаж.

Ті самі моральні Катони звертаються й до влади з претенсіями заборонити той чи інший фільм, оперу, оперету, де виступають молоді танечниці, нібито — найгірша загроза громадської моральности. Колиб вволити тільки їх волю, то появилисяб на екрані й на сцені самі старі діви й цьоці Кльоці обох полів. Спорожнілиби й театри, бо, звичайно, шукає в них публика не того, що в домах молитви. Отже хай нас доля стереже від пляґи цих Катонів, за якою не стоїть ні сильне, здорове світовідчування, ані жадна чесна мораль. Пуританізм наших Катонів — це ніщо інше, як протест недолуг і невдах проти життя. Але цей протест не змінить ні життя, ні його законів, а хіба що змусить їх сховатися за параван огидної облуди і забріханої прудерії.

По друге: як собі представляє нпр. німецьку жінку такий напханий мораліною малий Івась? Він представляє її собі такою, що ніколи не виходить сама з дому, ніколи не сидить сама в ресторані, ніколи не виїздить без „опіки" з молодим хлопцем в неділю, не курить, не пє, не чепуриться і не „робиться гарною", коротко - вона робить все можливе щоби тримати в границях гріховну пожадливість мужчини. Так представляє собі німецьку жінку наш чеснотливий малий Івась, якого голова напхана мораліною. І горе тій бідній жінці чи дівчині, що так заплуталася в цих моральних засадах, коли з наївности або з гріховного потягу—переступає ці приписи! Само собою розуміється, що німецька жінка — на думку тих Івасів — не сміє носити остриженого волосся. Чи не відчувають оті проповідники моралі, що своїм проповідництвом вони глибоко ображають міліони німецьких жінок, які чесно

й відважно сповняють свої обовязки; які є добрими товаришками своїм чоловікам і добрими матерями своїм дітям? Що своїм проповідництвом вони перед цілим світом понижують і компромітують національ-соціялізм, що вони спізнилися прийти на світ о тридцять років, та що їх треба покликати до порядку, бо вони стають занадто настирливі? Є добрі і злі, невсипущі й ліниві, порядні й менш порядні жінки з обстриженим й з необстриженим волоссям; чи пудрують вони свій ніс чи ні, це не конче свідчить про їх внутрішню вартість. А коли вони від часу до часу, дома чи в товаристві, закурять цигарку, то за це не належить відвертатися від них мов від зачумлених.

Потрете: кажуть наші Тартюфи моралі — це не по національ-соціялістичному — тішитися життям; навпаки, треба, мовляв, завжди лиш думати про тіневі сторони життя, песимізм і ненависть до людей є ніби-то найліпші вчителі на цім падолі плачу і терпінь. Для того отже не повинен національ-соціяліст робити нічого, що моглоби оздобити життя; бо примітивність і обмеження всіх потреб для них єдині чесноти характеру. Коли хто має один чистий, а один брудний ковнірчик, то мусить вложити брудний, щоби тим заманіфестувати свою ненависть до проклятого „міщанства". Хто має добре і лихе убрання, хай вбирає, особливо на параду, лихе, бо тим показує здивованому світові — який він є революціонер. Взагалі радість і сміх—самі в собі — вже проскрибовані, бо нарід не має чого сміятися.

На це відповім: Чи ми живемо в країні побожних фарисеїв чи в країні національ-соціялізму, якого прикметою є афірмація життя? Ми є поза підозрінням, що хочемо сповнити життя розкішю. Вождь і його найближчі не пють і не курять і не віддаються насолодам Люкула. Але погорди варті ті, що хотілиби забити в 60-міліоновім народі всяку радість і всякий оптимізм; не кажім вже про те, що праця отих Катонів многим людям приносить лиш нещастя і нужду. Бо кожна заборонена потреба творить нових безробітних. Коли ніхто не їздитиме самоходами, мусять замкнутися автомобільні фабрики. Коли ніхто не буде носити нових убрань, лишаються без праці ткачі й кравці; коли ніхто не піде до кіна ні до театру, сотки тисяч занятих в цій індустрії або їх родини впадуть тягарем для суспільности. Забрати народові радість життя, значить зробити його нездатним до боротьби за насушний хліб.

Хто робить це, той грішить проти діла відродження народу і понижує перед цілим світом наш рух.

Колиб так сталося, як хочуть наші „моралісти", це привелоби до безнадійного збіднїння нашого публичного й приватного життя. Ми не хочемо усунути радість з життя, лише змагаємо до того, щоби якнайбільша кількість людей могла тішитися життям. Тому ведемо ми нарід до театру, тому даємо змогу робітникові убратися по недільному на свято, —

тому, даючи радість життя, даємо йому силу, тому отрясаємося ми від агентів тої облудної прудерії і не стерпимо, щоби вони своїми шиканами нашому відважному й чесному народові, який для тяжкої боротьби за існування потребує стільки радости життя, — затроювали існування. Більше афірмації життя і менше ґдирання! Більше моралі і менше мораліни.

Б. Романенчук

Іван Мазепа в европейській літературі

(*Бібліографічна студія*)

Питання, що його тут хочу порушити, не є нове. Обговорювали його еже нераз, давнішими і новішими часами, деякі наші й чужі публіцисти чи літературознавці й історики. Та огляди ці неповні, бо звичайно торкаються лише деяких, скажім, більше знаних авторів. Вони (ці огляди) порозкидувані статтями по ріжних часописах, вимагають, щоби зібрати їх докупи й дати один повний перегляд цього питання.

З важніших треба згадати: Василь Левицький, („Der Hetman I. Mazeppa in der deutschen Literatur" — Ruthenische Revue, 1904, Nr. 21, 22), Др. А. Єнзен („Mazeppa in der modernen europäischen Dichtung" — Ukr. Rundschau, 1909, Nr. 7), Др. Д. Донцов („Гетьман Мазепа в западноевропейской литературе" — Українская Жизнь, 1913, № 13, „Шляхи", 1917 і берлінський „Türmer"), Я. Левицький („Гетьман Мазепа у чеській літературі" — Руслан, 1909,) і Сергій Родзевич („Мазепа у світовій літературі". Вступ до перекладу „Мазепи" Байрона Д. Загула).

Мазепа був особистістю таємничою, нерозгаданою і через це цікавою й інтересною. Вже це було причиною, що Мазепа був знаний цілій Европі, як літературна постать. Очевидно, що Мазепу знала ціла Европа ще в його часах, як гетьмана, як політика, як державного мужа. Але й коли, майже у сто літ пізніше, Мазепа став героєм літературних творів, не було країни в Европі, де Мазепа не бувби знаний. У Франції, пише француз Воґе, не було в той час майже ніодного шкільника, що не знавби Мазепи, що був уосібленням України, її життя й побуту, її бажань і змагань.

Літературних творів, де головною постатю є Іван Мазепа, маємо дуже багато. Багато з них відкрито й записано, обговорено й подано до відома ширшому загалові, деякі перекладено й на українську мову, інші знову знані лише з наголовків, але нам недоступні, бо находяться по чужих архівах, музеях та бібліотеках; а багато ще, припускаю, є невідомих, невідкритих, що ждуть, аж найдеться якийсь „мазепинець", подасть їх до загального відома.

В цій статті обмежуюся до творів, що їх мав змогу переглянути, або щонебудь про них перечитати. Втягаю навіть такі, що великої вартости не мають, або й такі, що про них є лише бібліографічна згадка.

Життя й діяльність Мазепи є під двояким оглядом темою мистецько-літературних творів: під оглядом історичним (конфлікти і війна з Росією, гетьманування на Україні) з одного боку та романтичним (молодість, любов, пригоди) з другого.

Одним письменникам цікава була романтична молодість Мазепи, любовні авантури (правдиві і видумані), його — що так скажу — „парубоцька діяльність". Інших захоплювала його історична роля, його великі пляни і т. п. Є навіть автори, що для них цікавий і важний був сам факт, що Мазепа був противником такої, на той час загальнознаної й визначної особистости, як московский цар Петро І. Очивидно, що одні й другі переплітали у творі оба мотиви — історичний і романтичний, але завжди один був домінуючий, а другий побічний, залежно від заінтересування автора та його смаку.

Перші відомості про історичного Мазепу маємо у великій скількости історичних споминів, меморіялів, розвідок, звітів, списаних українською або чужими мовами. До найважніших історичних джерел належить передусім „Історія Карла XII. ще з 1730 р., написана Вольтером. З цієї „Історії" користали передусім чужинці.

Щождо романтичної молодости Мазепи та його любовних пригод, на яких основували автори еротичний мотив своїх творів, то їх головним джерелом чи радше праджерелом була байка-небелиця, що її видумав і пустив в обіг відомий мемуарист і авантурник Ян Хризостом Пасек. Ту злісну байку, що її так галапасно підхопили оті „романтичні автори „літературних Мазеп", видумав Пасек, бажаючи помститися на Мазепі за якусь „прислугу". У своїх „Pamiętnikach", де Пасек описує сучасні собі події з 1656—96 рр., оповідає й про суперечку з Мазепою та про фантастичну романтичну пригоду Мазепи з якоюсь шляхтянкою Фальбовською. В 1661 р. Пасек перебував коло Варшави. Мазепа, що був кімнатним хлопцем Яна Казимира, їдучи до Ґродна (там був тоді король), заїхав до Станіславського, де провадив ріжні розмови на політичні теми. З розмови з Паськом, що служив тоді конфедератом у Станиславського і мав їхати в якійсь урядовій справі до одного ротмістра на Білорусі, Мазепа доміркувався, ніби Пасек їхав туди, щоби підбунтувати литовське військо проти короля і поділився своїми міркуваннями з королем, а цей казав увязнити Паска й віддати під суд. Суд уневинив Паска, а король, давши йому грошеву сатисфакцію, усунув Мазепу з двора. В рік пізніше стрінулися оба противники під дверима королівської кімнати. Мало не прийшло до бійки на шаблі, але приявні їх розділили. Справа пішла перед короля, що станув по стороні Паска, а Мазепа знову мусів покинути королівський двір.

Так закінчився інцидент Мазепи з Паском. Але цей останній забажав ще більше скомпромітувати Мазепу й видумав якусь його любовну інтриґу, яка мала ніби скінчитись ще більшим соромом. Отже Мазепа втік, оповідає Пасек, на Волинь, де мав маєтки в сусідстві якогось шляхтича Фальбовського, що мав молоду і гарну жінку. І тут почався той „ганебний" Мазепин роман з панею Фальбовською. Зраджений муж велів Мазепу роздягнути до нага і привязати до коня без сідла лицем до хвоста.

Цю знану байку, що кружляла зразу устно між народом (надруковану в „Pamiętnikach" щойно 1836 р.) змінив дещо польський історик Отвіновскі, розповідаючи, нібито це сталося у белзькому воєвідстві, і що кінь заніс Мазепу до якогось місточка підчас ярмарку. Обмазаний нібито смолою чи дьогтем Мазепа виглядав як чорт і від нього всі втікали.

Інші літописці, як пише І. Каманін („Мазепа і його прекрасна Олена", Київ. Стар. 1886, т. 16) ще більше розходилися в подробицях і вигадували ріжні байки, з яких одна ще й нині існує, цебто, що кінь заніс Мазепу на Запоріжжа, де його врятували й приняли козаки.

На підставі судових актів, Каманін стверджує, що Мазепа мав подібний романс з жінкою старого шляхтича Яна Загоровського, котрий робив у суді розводові заходи. Каманін доказує, що Загоровська вже перед тим пускалася на романси; великі шанси в неї мав свого часу белзький воєвода Дмитро Вишневецький і багато інших юнаків. Одначе найбільший романс провадила вона з Мазепою, що перебував у сусідстві Загоровських на Волині (певне у свояків, як догадується Каманін) і дуже часто бував у їх домі. Мазепі надоїло скриватися довго з любовю він зачав намовляти п. Олену, щоби помогла йому вбити свого чоловіка. Хотів отже зробити на нього засідку й про це писав у листі до неї; Загоровський цей лист перейняв і заговір не вдався а романс мусів скінчитися. Яке то було закінчення, чи таке, як пише Пасек чи інше, не відомо. Могло бути, думає Каманін, по тодішньому звичаю дике й жорстоке.

Та до красної літератури попав Мазепа вперше у XVIII в., хоч цілий ряд „літературних Мазепів" зачинається щойно в першій половині XIX. в. від голосної на той час поеми Байрона. В дійсності першим таким знаним нам і найстаршим літературним твором про Мазепу є недавно відкритий ф р а н ц у з ь к и й роман, що походить з XVIII. в. Автором цього роману п. н. „Спомини Аземи" є Анрі Контан Д 'Орвіє (Memoires d' Azema par A. C. D' Orvillé) виданий 1764 р.[1]) Цей роман ще в цьому самому столітті мав великий успіх закордоном, бо появився в кількох виданнях і перекладах, н. пр. по франц

[1]) гл. І. Борщак — „Невідом. франц. роман 18 ст." — Нова Громада 1924 кн. І. ст. 58.

вид. двічі (1764 і 1766 рр.), по німецьки двічі (1766 і 1773 рр.) і по данськи один раз (1769 р.).

Головною особою цього твору є Мазепа, гетьман України. Автор представляє у творі військову карієру Мазепи а дальше і то передусім політику гетьмана супроти Москви. Звідкіля черпав автор свої відомості про Мазепу й Україну — каже Борщак — годі відгадати, бо він не подає ніяких джерел, але, що мало знав історичних фактів це зразуж таки видно. Д'Орвіє помішав поперекручував ріжні факти, як горох з капустою, але всетаки неабияку вартість мають, „політичні екскурси" автора, де він говорить про відносини між Україною, Польщею і Московщиною. Ці погляди автора, думає Борщак, вказують на те, що сучасна Мазепі французька опінія дуже докладно розуміла політику Московщини щодо України і знала як до того ставилися саміж українці. У звязку з тим, обставини, що їх описує Д'Орвіє, кидають відповідне світло на Мазепу, що в розумінні автора був національним героєм України. Це може одинокий того роду підхід до справи, що її так ріжно розуміли, або взагалі не розуміли, та й інтерпретували в Европі.

Мазепа Д'Орвіє походив з одної найславнішої родини на Україні. Підчас заколотів, він втратив батьків і залишився під опікою вуйка, що теж незабаром подався в світ за очі. Замолоду дістав Мазепа добре виховання, бо „вчив його якийсь французький ґувернер". Мав нахил до фільософії, та добре знав історію, ґеоґрафію й літературу. Вже замолоду відзначався глибоким розумом і бистротою думки так, що скоро зрозумів „круті стежки політики й інтереси европейських володарів". На дворі Яна Казимира, став королівським пажем і — божищем польських жінок, що їх захоплювала „шляхотна й цікава постать Мазепи, великі чорні очі повні вогню, елеґантна талія, надзвичайна уклінність, ніжне серце, тонкий розум" і т. п. (Н. Гр 1924 І., ст. 56.).

Дальше розповідає Д'Орвіє про Мазепине кохання з якоюсь польською ґрафинею, що її чоловік мав 60 літ і був дуже заздрісний за свою 18 літну жінку. Цей ґраф був ніби якимсь добродієм Мазепи, отже Мазепа „відплатив йому невдячністю за його добродійства". Д'Орвіє одначе ставиться до Мазепи незвичайно прихильно та навіть старається виправдати цей поступок Мазепи, а всю вину складає на старого ґрафа, бо мовляв „нерозумно в 60 років мати жінку 18 років".[2]) Та сталося так, що ґраф заскочив Мазепу „на гарячім" з жінкою і розлючений привязав голого Мазепу до дикого коня, що приніс його до козаків, „біля столиці України Батурина, де гетьман мав свій двір".

Козаки врятували Мазепу, а коли він запитав, де находиться, найстарший з них віком, що, як потому виявилося, був його вуйком, відповів цілою промовою про те, що сусіди

[2]) Op. cit. з Н. Гр. 1924. І.

України „постійно роблять замах на нашу свободу, яку ми любимо сильніше ніж життя," та що „від хвилі, як ми підписали цей ганебний (Переяславський) договір, жорстока неволя повисла над нашими головами".

Отаку то промову виголошує Д'Орвіє устами козака до Мазепи, і представляє йому досить побіжно обставини, що панували на Україні. Крім цього виголошена козаком „орація", доказує наглядно, що українські справи не були Франції чужі й незнані.

Від цього козака, що був ніби його вуйком, дістає Мазепа поручаючий лист до Батурина. В Батурині Мазепа стає сотником. Незадовго нападає на Білосток, щоби пірвати свою графиню, з котрою недавно кохався, але граф отруїв її підчас нападу козаків. В Батурині починається військова карієра Мазепи, що незадовго стає володарем України „яка досі ніколи не знала — так думає Д'Орвіє — порядку ні в адміністрації ні в суді". „Мазепа організує цей порядок, замирює країну, що починає розцвітати". Гетьманську булаву помагає Мазепі здобути полонена Черкеска Метіма, що стала його коханкою. Цар Петро затвердив вибір. Характеристичне є це, що автор так добре визнавався в українських справах і вже в цьому виборі й ухваленню Мазепи гетьманом добачує завязок конфлікту між Мазепою і Петром. Д'Орвіє каже, що інтереси України вимагали, щоби її володарем був природний козак, а московська політика йшла до того, щоби ним був москаль, або бодай чоловік, що обстоюваби інтереси москалів. Коли гетьманом став козак, автор вже дає свій і то слушний висновок, що це є початком конфлікту, бо це не відповідало Петровій політичній лінії.

Коли Мазепа приїхав раз до Москви, підчас обіду сказав йому Петро, що хоче перевести в козаків деякі реформи. „Як ви мені — каже Петро — в цьому поможете, обидві ці нації через тісний союз рішатимуть долю сусідніх народів".

Іншим разом, заявив цар Мазепі на бенкеті в себе,[3]) що йому, себто Петрові необхідно стати володарем, господарем України, бо сама тільки протекція, яку прийняли українці, вже не задовольняє його. Досить мені їх привілеїв, каже Петро, хочу стати справжнім господарем цього народу". Далі Петро намовляє Мазепу, щоби видав йому козаків. „Вирвемо у козаків привілеї, які їм удалося зберігти через слабість і суперництво їх сусідів".

На це Мазепа відповів, що проєкт має багато перепон для здійснення. Український нарід — каже Мазепа — колись

---

[3]) Тут пізнав Мазепа Азему, дочку московського царського вельможі Осакіоля; вона закохалася в Мазепі, на що Мазепа не був байдужий.

шукав протекції Польщі. Але коли ця нарушила їх привілеї, козаки шукали в Москві союзника, котрий би зберіг їхні привілеї, бо закон козацький — „привілеї або смерть". „Нехай ВВ простить мою щирість, але ярма, яке прийняв, ярма до якого звик уже московський нарід, ніколи не прийме вільна душа козацького народу і він швидше прийме Шведів".

Ця розмова Петра з Мазепою характеристична; здається ніхто в літературі до того часу ані потім не зумів так видвигнути й підкреслити протилежних інтересів Москви й України в поч. XVIII. ст.

Далі, дуже важне й те, що автор так тонко відріжняє оба народи — вільний, свободолюбний український і невільничий, рабський московський. Щодо цього, думає Борщак, то це старий мотив в Европі, бо так вже думали шведські посли, коли відраджували Хмельницькому робити угоду з московським царем і соц. комунар Малон, що в кінці XIX. в. протиставить (у своїй історії соціялізму) вільну психольогію українського народу — рабській психольогії московського селянина...

Крім цього D' Orvillé зазначує, що Мазепа був для Европи мучеником національної ідеї й тому не диво, що його особу оповито німбом величі й таємничости, але ніхто крім Д'Орвіє не підніс цього і не підкреслив якслід.

Коли цар почув Мазепину відповідь, хотів покарати його смертю, та Мазепа втікає на Україну, де його ентузіястично витає нарід. Там зачинає підготовляти повстання та веде переговори з отаманом запорожців Моро. Черкеска Метіма, робить донос до царя, що надсилає свою 40-тисячну армію під Батурин, де відбувається бій — який Мазепа програє й втікає в Бендери а звідси у Царгород, де й умирає у великій пошані в Турків. „Ще один крок, пише автор, і він звільнивби свою націю від неможливо жахливого, московського ярма, але знов невдача... і знов у глибокім проваллі..."

Роман Д' Орвіє є панегіриком Мазепи. А симпатій до українців не виказав у такій мірі майже ніхто.

Нажаль роман Д' Орвіє не мав майже ніякого впливу— поминаючи згадані видання в II. полов. XVIII в. — на пізніших авторів і лишився без значнішого відгомону. Причини того були ріжні. По перше, вина по стороні автора, бо твір має такий наголовок, що про Мазепу нічого не говорить, отже майже ніхто з пізніших авторів не міг догадатися, що криється пі таким наголовком. По друге, постать Мазепи для письменників XVIII. ст. не була така цікава, як у добі романтизму. Можливо що на твір Д' Орвіє не звернули письменники такої уваги, як романтики на твір Байрона, тому й твір Д' Орвіє пішов у забуття і не мав того значіння, що пізніший Байрона, Гюго та інших.

Володимир Кубійович

Українська національна територія

I

Хочемо представити в головних нарисах територіяльне розміщення української нації, пояснити найважніші прикмети української етнографічної території, поглянути на степень опанування цеї території нашим елєментом. Порушені нами проблєми і числа відносяться до нашої національної території — у межах, визначених після національного принціпу. Уважаємо, що мусимо перед очима мати цілу нашу територію, що між іншими і статистичні числа треба відносити до цілої тої території, вичеркненої точно на підставі етнографічних — хоча і не лише етнографічних — принціпів.

При обговорюванні національної статистики наших земель натрапляємо на великі трудноші задля ріжноманітного статистичного матеріялу. Тому такі важні питання, як величина нашої території, число українців, число національних меншин на нашій території є подавані ріжно, часто зовсім фантастично. Навіть величина національно-української території в Польщі, яку ми повинні знати точно, є оцінювана у нас часами зовсім фантастично і невірно. [1]) Не тут місце вичислювати джерела до національної статистики українських земель, обговорювати їх вірність і поправляти урядові джерела, бо зробили ми це недавно на іншому місці.[2]) Національні відносини української території в СССР представляємо на підставі перепису з 1926 р., вводячи поправки на українсько-білоруському пограничі і в Донеччині. Для Закарпаття вживаємо вислідів чехословацького перепису з 1930 р., коли йде про Підкарпатську Русь, та український стан посідання на Словаччині подаємо після вірнішої мадярської статистики з р. 1910. Для Галичини і Буковини уживаємо австрійського перепису з 1910 р. з цим, що в Галичині вважаємо за українців усіх греко-католиків, на Бесарабії представляємо національні відношення за працею проф. Берґа, на Холмщині і Підляшу уважаємо за українців православну людність, виказану в праці Францева, на Волині і Полісі уважаємо рівнож за українців усіх православних (за виїмком росіян і чехів) виказаних польською статистикою з 1921 р.,

[1]) До цих фантазій належав голошений — навіть і політичними меродавними кругами—міт про величину національно-української території в Польщі, яка мала осягати 180.000, а навіть 200.000 km². Обчислення ці повстали вдійсности в такий спосіб, що яко Волинь (в межах Польщі!) значено передвоєнну волинську губернію; подібно поступовано з українською частиною ґуб. мінської, так що Житомір, Бердичів, Мозир найшлися в межах Польщі! Завдяки цьому і число українців збільшувано до 7—8 міліонів.

[2]) В статті „Джерела до статистики людности українських земель" і в табелях: „Територія і людність українських земель". Українське Економічне Бюро. Другий річник. Варшава. 1934.

українсько-білоруську межу представляємо на підставі дослідів мовознавців і етноґрафів, головно Карського.

Вичислені нами джерела до національної статистики походять з ріжного часу [3]) (ми перечислили всі числа на 1931 р.), є ріжної вартости; мапа чи статистична табеля, представлена на їх підставі, має через це богато неточностей, та є це під теперішну пору одинока найбільше до правди зближена картина.

II

Величина і границі української етноґрафічної території улягали більшим змінам, як інших народів Европи крім росіян і не є ще сьогодні усюди устійнені. Є це наслідком окраїнного положення України на межах Европи і Азії, на пограничу лісів і степів, а рівночасно стало заселених просторів і области кочовиків. Український нарід, замешкалий в полосі лісів і лісостепу, виказував цілі століття тенденцію заселити степи і дійти до Чорного моря, щоби найти тут тревалу границю і мати сполуку зі світом, а заразом — аж до упадку Візантії — з огнищем високої культури. Та чорноморські степи є лише продовженням азійських степів і відси з Азії йшли хвилі степовиків у напрямі на захід. Оба напрями експанзії: український—південний і західний кочовиків перехрещувалися зі собою і це було джерелом вікових конфліктів. Пропорціонально до сили кочовиків і держав на території України йшло українське населення вперед у степи, то знову подавалося взад у район лісів і лісостепу на північ і захід. Границі української національної території улягали сталій флюктуації. Був час, коли по наїзді монголів Україна була зредукована до відносно невеликої области на заході і півночи, віддаленої якнайбільше від полоси степів. Ослаблення кочовиків спричинило хвилю української кольонізації в XV, а ще більше в XVII ст. в напрямі на південь і схід у район лісостепу Право і — Лівобережа в межах польсько-литовської і московської держав. Остаточне витиснення татарів і турків з північних берегів Чорного моря в другій половині XVIII ст. спричинило нову хвилю української кольонізації спрямовану на південь і тоді дійшов наш нарід по віковій перерві вдруге до берегів Чорного моря. По виповненні чорноморських і озівських степів звертається хвиля української кольонізації знову на півд.-схід на Підкавказя, де вже з кінцем XVIII ст. поселилися кубанські козаки, а від половини XIX ст. отворено ці землі для селянської кольонізації. Рівночасно мандрують українські кольоністи на схід і поселюються в Надволжанщині, та тому, що ці околиці були вже заняті, творить український елемент лише острови серед

[3]) На підставі цих джерел опрацював я спільно з М. Кулицьким мапи: а) Етноґрафічна мапа України 1 : 5,000.000. б) Карта розміщення українського народу 1 : 5,000.000. в) Розміщення українців в Азії. Українська Загальна Енциклопедія, III том. Львів, 1934.

чужого населення. При кінці XIX ст. є вже Підкавказя заселене і надвишки української людности скермовуються до Азії, або морською дорогою на Далекий Схід (Зелений Клин), або на схід сибірським залізничим шляхом на Сибір і до Середньої Азії.[4])

Ці кольонізаційні хвилі мали свої добрі і злі сторони. Інші народи Европи могли вести лише внутрішну кольонізацію, а через це не побільшували своєї території, а частина їхньої людности шукала хліба за межами своєї батьківщини. Українці могли кольонізувати вільні простори, які безпосередно притикали до їхньої дотеперішньої національної території і збільшували її цим способом. Однак еміґрація української людности, головно з кінцем XIX і початком XX ст. була більша, як це було дійсно потрібне з огляду на аґрарне перенаселення; український хліборób легко і радо шукав своєї вітчини на нових теренах, замість вести більш інтензивну господарку на землях, які вже були в його посіданні. Як відомо, що найбільшого контінґенту еміґрантів з Великої України достачало не найбільше перенаселене Поділля, але менше заселена Полтавщина і Харківщина; тому і хліборобство стояло на Поділлі вище, як в східній Україні, бо тамошний хліборób волів екстензивну працю на чужині, як інтензивну в батьківщині.

В цілій Европі зазначується в другій половині XIX ст. переселювання частини сільської людности до міст, де надвишка хліборобського населення находить працю в промислі. Процес урбанізації обхоплює також українські землі, хоч много слабше; областями притягаючими людність є донецький гірничо-промисловий район, галицький нафтовий басейн, великі міста, та ці области не творили більшої атракції для нашої селянської людности, яка боялася сталого напруження волі і енергії, якого вимагає побут у місті серед чужих їй обставин. Через це рівночасно еміґрувало з нашого краю кожного року сотки тисяч людности, та рівночасно була це країна імміґрації для неукраїнців, які поселювалися по містах і в гірничо-промислових областях. І так бориславський нафтовий басейн притягав далеко більше польську людність з західньої Галичини, як нашу; подібно було і в галицьких містах. Донецький басейн притягав росіян з глибини Росії, але не творив жадної атракції для близької Харківщини, Полтавщини і Донеччини, з яких за це існувала сильна еміґрація до Азії.[5]) Через

---

[4]) На 100 родин виселенців з Полтавщини переселювалося:

час:	на південь України і Кавказ	з Заволже:	в Азію:	в інші области:
до 1876 р.	89	2	—	9
1877—1893	65	5	15	15
1894—1900	13	—	87	—

[5]) Перепис з 1926 р. виказав 1,801 000 осіб, уроджених на теперішній території УСРР та замешкалих за її межами в інших частинах СССР, та рівночасно жило на Совітській Україні аж 941.000 уроженців інших країн, майже виключно російських областей.

це наш стан посідання не кріпшав, але ослаблював ся, а міста, осередки модерного життя, стали чужими островами серед української селянської маси.

Цей розвиток міґраційних процесів мусимо тямити, щоби розуміти теперішний стан національних відносин.

III

Кидаємо оком на етноґрафічну мапу України і ставляємо перший запит: який і як великий простір займає українська територія, чи є вона всюди виразно оформувана, себто чи межі нашої національної території є виразні, може навіть різкі, скристалізовані, чи є може простори, де українське живло не має ще більшости, де воно розсіяне між іншими, де границі нашої території ще пливкі. Український нарід займає суцільно простір від низини над Тисою, дельти Дунаю, берегів Чорного і Озівського морів та Кавказьких гір, на півдні по Нарву, болота Припяті, верхівя Донця і Осколу на півночі, від Сяну і Вепра, а навіть від Попраду на заході по коліно Дону, узгіря Ергені і калмицькі пустарі на сході. Усюди на тому просторі живе в більшості наш нарід. Та границі цеї території не є всюди однаково виразні і устійнені.

Одинокою зовсім трівкою, бо природною і безпечною границею України є береги Чорного і Озівського морів. Це одинока природна границя нашого краю, а заразом його підстава. Інші границі української території не є природними, а часто не є навіть виразними етноґрафічними границями.

Північна границя українців, себто границя з білорусинами є в нас принята на підставі мовних критеріїв, та треба памятати, що українські і білоруські поліщуки близькі собою побутом, що між білоруською і українською мовною територією виступають области з переходовими говорами, що національна свідомість ще не є скристалізована, так що відносно легко можуть наступити пересунення границі обох націй в зависимості від енерґії, яку кожна з них проявить. Російський відтинок нашої північної границі є далеко більше скристалізований завдяки більшим ріжницям між обома націями. Етноґрафічна границя є різка за винятком півд. Курщини, яка, хоч є українською — має сильний відсоток російської людности. Неясне є ще обличя півд. частини теперішної Брянської ґуб., про що нижче.

Західна границя українських етноґрафічно земель є більше виразною в Галичині і на Словаччині ніж на Холмщині і Підляшу, де улягла сильному пересуненню на схід в нашу некористь. Назагал пересунення українсько-польської границі на схід не було велике, та рівночасно польський елемент пересіяв собою на протязі цілих століть нашу територію, шукаючи тут місця для надвишки своєї людности, використовуючи в XIX і XX ст. нашу еміґрацію і брак нахилу до урбанізації. Найкраще видно цей приплив з порівнання чи

сла українців, які живуть на захід від українсько-польської етнографічної границі з числом поляків, які живуть на схід від неї. На польських етнографічних землях живе лише 154.000 українців, на українських аж 2.401.000 поляків. Мимо цього межа обох націй є ще виразна, хоча й існує небезпека створення на пограничі широкої мішаної полоси.

Найменше трівкою є східна межа України задля її молодости, а навіть ще треваючих процесів кольонізаційнних. Складається вона з двох відтинків східного і підкавказького. Перший простягається на північ від долішного Дону на лінії Новохоперськ - Морозівська і є назагал зовсім виразною.

Дальше на південь втинається в українську суцільну територію російський півострів, який простягається вздовж Дону з відгалуженням вздовж Донця і сягає майже до Озівського моря; відділює він українське Підкавказя від суцільної української території і є вислідом російської експанзії до теплого південного моря. Російський етнографічний коридор над Доном є дуже некорисним проявом для України і тереном сильних конфліктів в будуччині. Відділене ним Підкавказя є в західній частині — Кубанщині — чисто українською територією, східну частину кольонізували спільно українці і росіяни, обі нації є взаїмно перемішані і не можна відділити їхніх національних територій. В світлі урядової статистики має східне Підкавказя 33·4% українців, а 57·3% росіян, в дійсності відсоток українців є більший. Дуже характеристичним явищем кольонізації Східного Підкавказя є факт, що старша російська кольонізація заняла більш придатні для хліборобства, бо більш вогкі, простори у стіп Кавказу (Ставропільщина), українські кольоністи пересіяли ціле Підкавказя, та більшість творять в степовій, сухій области над Сальом і Маничом і ця півздовжна полоса відділює частину Підкавказя з російською більшістю від суто російської области над Доном. Рідке заселення Підкавказя і треваюча ще до сьогодні кольонізація можуть легко спричинити зміни в теперішному національному стані посідання. В залежності від цих змін стане східна межа України на Кубані, або аж над берегом Каспійського моря.

Другою мішаною українсько-російською областю є 4 північні повіти Чернигівської ґубернії, (тепер південні повіти Брянської ґуб.*), які є пограничам українців, росіян і білорусів. Після національної свідомости мають це бути українці по причині довгої приналежности до козацької держави, а відтак до чисто української ґубернії. Південну Брянщину і східне Підкавказя можемо зачислити лише до України в максимальних границях, мусимо виелімінувати ці країни з України без мішаних просторів.

Третою мішаною областю України є Крим, який замешкують українці, татари, росіяни і інші дрібніші нації. В світлі

*) повіти: Стародуб, Новозибків, Мглин, Почеп.

перепису з 1926 р. найбільше тут росіян (42·2%), татари творять 25·1%, українці 10·8%, решта припадає на жидів (7·0), німців (6·1%), греків (2·2%). Однак ця статистика є фальшивою, що легко удовіднити, хочби в цей спосіб, що число осіб замешкалих на Кримі а уроджених на Україні (У. С. Р. Р.) перевищує число всіх українців виказаних після цеї самої переписи; не можемо рівнож зрозуміти яким способом серед української території взявся російський остров, вкінці хочби навіть українці і творили на Кримі меншину належавби Крим до української території з огляду на своє положення.

Східна межа українських земель має інший характер, як західна, на сході стрічаємо натиск українського елєменту і тому на схід від української етноґрафічної території виступають ще численні українські острови, які простягаються вузькою, але довгою смугою аж до Тихого Океану, а навіть творять в двох місцях більші суцільні области: раз на пограничі Середньої Азії і Сибіру від Оренбурґа по Алтай, вдруге на Далекому Сході. На українській етноґрафічній території живе справді 5.105.000 росіян, а разом з обома мішаними областями навіть 8.295.000, та рівночасно на схід від нашої суцільної области живе 3.626.000 українців.

Українська територія разом з обома мішаними областями обіймає 938.016 км², а під кінець 1931 р. живе на ній 55.164 000 людности, в границях мінімальних обіймає ще 760 526 км² з 37.344.000 населення. Українська етноґрафічна територія є під оглядом величини простору другою в Европі по російській, під оглядом числа мешканців третою по німецькій і російській. Цю величину завдячує Україна своїм кольонізаційним успіхам на протязі послідних століть а величиною цією стоїть вже посередині між країнами західньої і середньої Европи а країнами великої Азії.

IV

Величина нашої території є корисним моментом, але через поспішну кольонізацію східних і південних окраїн опанували ми їх за слабо і виповнила їх також чужа людність. Напір чужих елєментів на нашу країну, а брак нашої державности, мала тяга нашого селянина стали причиною сильного розсіяння національних меншин на нашій території. На етноґрафічній території в вужчих границях стрічаємо 23 7% національних меншин (10·1% росіян, 6·4% жидів, 4·7% поляків, 1·3% німців, 3·2% інших), а на Україні в ширших границях, цебто разом з мішаною територією аж 29·8% (14·8% росіян, 5·9% жидів, 4·4% поляків, 1·3% німців, 3·4% інших).

Крім великого відсотку меншин, дальшою прикметою нашої етноґрафічної території є відрубний національний склад сільської і міської людности. Міста, положені на етноґрафічній території недержавної нації, дуже легко зміняють своє обличчя в користь державної нації, так через приплив до міст чужого

елєменту, в першій мірі урядничого, як через денаціоналізацію. Та на протязі XIX і XX ст. змінився національний характер міст недержавних націй в їх користь завдяки процесові урбанізації. Сильний приплив напр. сільського чеського елєменту замінив, німецькі досі, міста на мішані, а згодом і чеські, лотишський сільський пролєтаріят загорнув рівнож досі німецькі міста на своїй території, збільшився відсоток польської людности коштом жидів і німців. На Україні денаціоналізація міст не зменшувалася з причини лише слабого припливу нашої сільської людности. Коли візьмемо це під увагу, наші міста сильніше обсаджені жидами, як в якійнебудь іншій країні Европи, зрозуміємо їх неукраїнський характер. Були вони і є на заході польсько-жидівсько-українськими, на Правобережу жидівсько-українсько-російськими, на Лівобережу українсько-російськими. Ріжницю між національною структурою села і міста видно найкраще з табелі.

На 1000 осіб України без мішаних областей припадає:

	українців	росіян	жидів	поляків	німців	інших
села	818	74	22	44	14	28
міста	409	207	252	66	8	56

На 1000 українців живе в містах 98, на 1000 росіян 371, на 1000 жидів 727, на 1000 поляків 260, на 1000 німців 112. Спеціяльно мало українців у великих містах. В Київі 42·1% (27·3% жидів, 24·1% росіян), в Харкові 38·3% (37·0% росіян, 19·5% жидів), в Одесі 17·4% (38·7% росіян, 36·5% жидів), у Львові 19·1% (50·3% поляків, 27·8% жидів), в Дніпропетровськім 35·9% (35·5% росіян, 26·7% жидів), в Краснодарі 29·9% (51·3% росіян), в Чернівцях 17·8% (33·5 жидів, 15·1% румунів, 14·5% німців, 17·3% поляків).

Нерівномірний є степень опанування ріжних частин етнографічно наших земель українським елєментом. Землі, які мають великий відсоток неукраїнців це пограниче. На українсько-польськім пограничі в Галичині припадає на ці дві нації 63·5 і 23·1%, на Холмщині 46·7 і 38·6%. На пограничі з румунами творять українці на Буковині 65·4%, в Бесарабії 61·5% на румунів припадає 6·9% і 15·7%. На українсько-російських окраїнах маються українці до росіян в Слобідщині 64·2 до 35·4, на Донеччині 76·8 до 20·6, на Кубанщині 63·8 до 28·4, на східному Підкавказі 33·4 до 57·3. І хоч у вичислених землях українці мають виразну перевагу над іншими, а тим більше над кожною окремою нацією, то однак їх відсоток є нижчий від пересічного відсотку на цілій Україні і уділ українців не перевищує $^2/_3$ цілої людности.

Чистою українською територією, де національні меншини не творять ні 10%, це черен України, який обіймає старозаселені і центральноположені землі. Цей черен творить неправильний чотирокутник, який простягається на заході по лінію Могилів—Бердичів—Київ, на сході сягає по лінію Миропіля (на схід від Сум)—Харків—Гришне, на півночі аж по етногра-

фічну границю, а на півдні по степи на лінії Балта—Первомайське — Запоріжа—Гришне. Від цього черену відходить ще чистоукраїнський півострів поліський, який сягає аж по Буг на заході і другий східний від Харкова аж по Дін. Таким чином черен України є асиметрично пересунений на північ. Все це область, де нема сильнішої польської і жидівської домішки, або спільної в росіянами кольонізації. Найчистішою областю України є Лівобережа, де нема цеї національної меншини, яку усюди на захід від Дніпра стрічаємо—жидів.

З другої сторони стрічаємо на наших землях ряд півостровів, на яких спеціяльно великий відсоток творить національна меншина; ці півострови відбігають від чужих територій свідчать про експанзію чужинців на нашу землю.

Про Донський півостров, який має виразну перевагу неукраїнців, ми згадували. Плодюче Поділля притягало польського кольоніста і тому між Волинь а Східними Карпатами, в яких польський елемент слабо репрезентований, стрічаємо польський півостров, де по Збруч творять поляки 25—33% усеї людности, а на схід від Збруча 5 - 10%. Великий відсоток творять росіяни в білгородськім півострові, який сягає під Харків і є вислідом давної ще з XVIII ст. російської кольонізації, важнішим, а для нас дуже небезпечним є відгалуження донського російського півострова в сторону донецького басейну, де росіяни творять третину всеї людности.

Дуже великий відсоток національних меншин стрічаємо в цілій степовій полосі. Та хоч неукраїнці творять тут аж 34%, то вони розбиті на численні ґрупи, так що українці мають над найсильнішою з них росіянами велику перевагу; і так росіян тут 14·3%, жидів 7·1%, румунів 4·4%, німців 3·7%, греків 1·3%, болгарів 1·6%, інших 1·6%. Перший етноґрафічний склад людности українських степів походить з їхньої поспішної кольонізації при кінці XVIII ст.; тому що українського кольонізаційного елементу не стало тільки, щоби вона виповнила пустарі, стягнено ріжноманітний етнічний елемент.

Є правилом, що відсоток українців по містах є тим сильніший, чим ліпше опановане нами село. Найбільше зукраїнізовані міста Лівобережа, де українці творять 60·7% (по селах 92·9%), найслабше степові міста з 32·9% українців (села 73·8), в Галичині (26·9% і 71·0%) і на Холмщині (20·0% і 52·3%).

V

На опанування території нацією впливає не лише величина відсотку головної нації, але і густота людности. Ясна річ, що там, де густота людности невелика легше змінити національний стан посідання, хочби відсоток другої нації був незначний, як в густозаселених околицях, хочби відсоток національних меншин був більший, як в першім прикладі. Не лише теоретичним, але і практичним є запит на скільки осіб перевищують українці неукраїнців на 1 км² якогось району, цебто

як велика є надвишка українців. Чим є вона більшою, тим сильніше ця територія закріплена в наших руках, чим меншою тим легше можуть наступити некорисні для нас зміни національного стану посідання.

Лише дві области України мають сильну надвишку українців, цебто є сильно нами опановані, а саме черен України— Право- і Лівобережа. Хоч на Лівобережі творять українці більший відсоток, як на Правобережі, одначе більшу надвишку українців має Правобережа задля своєї більшої густоти (на Правобережі надвишка 35 українців на 1 км^2, на Лівобережі 3·0). Полісся в межах СССР має справді майже такий відсоток українців, як Правобережа (81%), але задля середньої густоти українська надвишка виносить лише 1·6. Усі інші землі мають лише незначну надвишку українців від 7—17 осіб на 1 км^2, і так західні окраїни спричиняють великого відсотку національних меншин мимо значної густоти людности, східні окраїни головно спричиняють незначної густоти. Пограничний донецький басен, так важний для України, має незначну надвишку українців (15) і відносно легко можемо цю надвишку стратити, Кубань має рівнож дрібну українську надвишку (7), мимо виразної переваги українців (64%), східна частина Підкавказя має вже незначний український недобір (4). Велика степова частина України є подвійно слабо опанована українською людністю: з одної сторони національні меншини творять тут великий відсоток, з другої густота людности тут незначна, тому незначна густота і надвишка українців (33 і 8). Є для будуччини України питанням життя й смерти остаточне закріплення степів, які звязують нас з морем і які мають найбільші підстави для індустріялізації; на щастя національні меншини тут розбиті і хоч українська надвишка виносить лише 8, то недобір найсильнішої по українцях нації — росіян — виносить аж 26.

VI

Хоч як великою і многолюдною є наша земля, то лише її черен є нами сильно закріплений — окраїни слабо і наш стан посідання легко може погіршитися. Український нарід від соток літ поширював, та мало поглиблював свою територію. Стає перед нами питання, чи ліпше дальше поширювати свою територію на схід і дальше пересіяти нові простори українським елементом, чи може краще поглибити теперішний стан посідання? Уважаємо, що краще мати трівко в руках посідану вже територію, як витрачувати сили на кольонізацію далеких просторів, які мають малу, зовсім малу шансу злучитися з дотеперішньою територією. Найважнішою задачею з точки панукраїнської є остаточне закріплення степів і донецького басену.

Ми не є всилі сказати, якою дорогою піде розвиток української людности*) на широких областях українських земель

*) На подібну тему писав В. Садовський в „Трізубі“ за 1923 рік

в СССР при цих великих потрясеннях, яким улягає українська людність і територія під теперішну пору. В звязку з колективізацією і індустріялізацією наступають внутрішні мандрівки людности з села до міста, насильне виселювання соток тисяч людности за межі України, приплив чужого елементу, демографічні переміни, які нагадують переселювання цілих народів в старинних деспотіях. Також голод і вилюднення. А в цих перемінах є наш нарід майже виключно обєктом а не субєктом.

Краще зясувати нам зміни на заході. Хоч політичні і культурні відносини Галичини в порівнанні з передвоєнними часами погіршилися, хоч приплив неукраїнського елєменту є більший, то це головно приплив політичний і культурницький (школи!), але приплив безпосередний, через кольонізацію, зменшився. Перед війною іміґрувала до Східньої Галичини людність з Західньої Галичини, по війні в перших роках виступала кольонізація в звязку з парцеляцією великої посілости. Та тепер та експанзія має інші напрями, ніж перенаселену, хліборобську, позбавлену більшого промислу Сх. Галичину; звертається вона до промислових областей півд.-захід. і центральної Польщі, на Поморя (Ґдиня), в области, які можуть ще приняти людність, неперенеселені. Рівночасно еміґрація українська з Галичини, яка була головною причиною ослаблення нашого елєменту перестала існувати, вкінці наша людність розуміє тепер вагу урбанізації. Лишається небезпека денаціоналізації від нутра... На північнім-заході є для нас корисніші умовини зздля малого відсотку неукраїнців, некорисні задля слабшого суспільного зріжничкування нашої людности, задля треваючої тут неукраїнської експанзії головно до міст і можливости кольонізації (усушення Полісся). Передумовою зукраїнізування міст і закріплення нашого стану посідання є скермувати надвишки нашої людности до міст, а ще важнішою опіка над міським елєментом і охорона його перед іденаціоналізацією.

Факт, що ціла етноґрафічно українська територя пересіяна іншими національними елєментами, які до того є державними націями, опанування ними центрів краю, міст, спричинює, що наші окраїни є всюди, що терен національної небезпеки є не лише на межах нашої етноґрафічної території, але і внутрі.

Додаємо жмінку чисел, які характеризують український стан посідання в поодиноких областях:

Области	на 1 км² припадає українці		в відсотках надвишка всьої української людности			
			всього	села	міста	українців
Полісся	53	42	81·2	85·9	53·1	16
Правобережа	90	80	86·1	93·2	48·9	35
Лівобережа	80	71	87·8	92·9	60·7	30
Степ	49	33	66·0	73·8	32·9	8
Дніпровський пром. район	63	52	82·9	91·1	49·3	21

Гірничий р (Донецький басен)	97	58	60·0	74 8	40·4	15
Крим	32	4?	10·8?	12 7	8·6	12?
Курщина і Вороніжчина	57	37	64·2	64·3	63·2	8
Донеччина	36	28	76 8	81 8	33 9	10
Кубанщина	53	34·5	63·8	68·4	34 8	7
Галичина	98	62	63·5	74·0	26·9	13
Півн.-західні землі	49	34 5	70·4	76 4	25 6	10
Закарпаття	50	36	71·4	77 2	37 6	11
Буковина	88	57	65 4	81 6	22 6	13
Бесарабія	65	40	61 5	66	26 5	8
Суцільна тер.	**66**	**49**	**74 3**	**81 8**	**40 9**	**16**
Брянщина	60	?8·5	14·1	16 2	2·0	?22
Східне Підкавказя	25	8·5	33·4	34 4	19 0	4
Етнографічна Українська терит. разом з мішаними областями	**51**	**36·5**	**71·3**	**77·8**	**42·0**	**11**

д. б.

Л. Граничка.

Степан Смаль-Стоцький і українська мова.

(1859—1934)

Загально говориться, що наука буває обєктивна. В деяких ділянках так і є. Хочби в матиматиці, фізиці, астрономії. Та менше є „наукової" обєктивности в тих ділянках науки, що цікавляться діяльністю самої людини. Вкажім хочби на історію. Як оцінюють працю Б. Хмельницького поляки, москалі та українці? Хто з них має слушність, де є „наука" в професора дра Гурки, чи в його пристрасних противників, також професорів і докторів?! Таж наука шукає завжди тільки правди, а правда може міститися тільки в **„а"**, **„б"**, або **„в"**, а не і в **„а"** і в **„б"** і в **„в"**!

Подібний брак обєктивности буває і в словянознавстві, чи україністиці. Творилися не тільки всякі схеми „общерусской" історії, але також і ріжні теорії Погодіних та Соболєвських, що на основі „наукових" доказів забирали нам кілька століть нашої історії. Нашу мову вчені наших завойовників уважали наріччам російської мови, інші, трохи „ліберальніші", вчили, що наша мова є рівнорядною посестрою з іншими словянськими мовами, тільки не творилася вона рівночасно зі словянськими мовами, бо аж до XII століття була тільки одна, т. зв. „праруська" мова і з неї повстала мова російська, українська і білоруська. Так навчали цілі десятки літ російські вчені і їхні погляди приймали й інші слявісти: словянські та несловянські, а навіть і українські, що часто бували учнями російських професорів.

І ось, проти повищої „правди" відважився виступити проф. Степан Смаль-Стоцький в праці німецькою мовою під заг.

Grammatik der ruthenishen (ukrainischen) Sprache" (Відень, 1913.). Повторилася ця сама історія, що була при появі першої історії української літератури О. Огоновського та першої наукової „Історії України-Руси" М. Грушевського. Російські вчені в подібних випадках завжди протестують проти „сепаратизму", хоч і не називають свого виступу по імени, тільки боронять „наукових" правд, які вони самі видумали для оборони „єдіної неделімої". Царський уряд не щадив гроша для своїх слявістів, бо розцвіт цієї наукової ділянки був доброю реклямою для Москви по цілій Словянщині а школи російських учених мали багато прихильників-мовознавців і серед інших словяських народів.

Цим тільки треба вияснювати факт, що названа праця Степана Смаль-Стоцького впала неначе бомба серед спокійних кабінетних учених[1]). В кінці своєї праці підсумував автор свої досліди над українською мовою в окремому розділі під заг. „Місце української мови серед словянських мов" (ст. 455—495), де ствердив:

1) Не було ніколи т зв. „праруської мови", спільної для українців і росіян, так як ніхто сьогодні не говорить про „прапівденнословянську" чи „празахіднословянську" мову (давнішеж були й такі гіпотези!). 2) Українська мова виводиться безпосередно та просто від прасловянських говорів, так само, як і всі інші словянські мови: польська, чеська, сербська чи болгарська. Українська мова є і своїм віком і своєю якістю рівнорядною посестрою всіх інших словянських мов.

На цю працю українського вченого появилося багато критик в мові: французькій, німецькій, російській, польській, чеській, мадярській і українській. (Тут не від речі буде пригадати, що українські вчені досить згідно... мовчали про появу такої важливої праці а рецензію до київської „України" (1914, І.) написав аж Шахматов!). Такі поваги в слявістиці, як Ягіч, Шахматов, Вондрак виступили дуже різко проти підсумків граматичної праці Ст. Смаль-Стоцького. Воно і не могло бути інакше! Принявши його висновки треба було зревідувати своє вчення про деякі мовні явища. Ось український учений твердив, що в українській мові (подібно як у чеській, словінській, болгарській і сербській) вже від самих первопочинів не мягчилися шелестівки перед чистою голосівкою **е** (отже в українській мові було завжди тільки **тебе**). В російській мові в подібних випадках наступає мягчення і Шахматов написав був раніше навіть цілу розвідку (по німецьки) про те „Як в українській мові зникло мягчення перед **е, і**", бож українська мова

[1]) Степан Смаль-Стоцький є автором і шкільних граматик (перше видання 1893 р.) і творцем правопису, що ним у нас писалося перед війною. Автор уже в шкільному підручнику створив свою оригінальну систему граматики, побудовану тільки на законах української мови та не трактував нашої мови як додаток до російської або церковнословянської. Це не подобалося вже тоді всяким своїм та чужим обединителям!

мусіла, бодай колись, на думку російського вченого, і в цьому явищі годитися з російською. Щоби це довести, послугувався Шахматов, як пише Ст. Смаль-Стоцький, „скомплікованою і довільно штучною гіпотезою", яку також і польський учений назвав у рецензії на книжку Ст. Смаль-Стоцького „zbyt zawiłą i sztuczną".

Ми навмисне задержалися на цій одній точці, щоби показати, якою сміливою була праця українського вченого, що не побоявся проголосити правдиву думку про українську мову проти найбільших представників тогочасної слявістики. Навіть непримиримі критики мусіли признати, що наш автор дуже добре описав українську мову, вони тільки обурювалися на вміщення української мови серед славянських мов, конкретно, на цілковите її усамостійнення від російської. А проте праця Ст. Смаль-Стоцького примусила хоч частинно змінити погляди навіть самого Шахматова. Сьогодні між молодшими словянськими мовознавцями панує вірніший погляд на українську мову чим був давніше і це теж заслуга нашого вченого.

В останніх роках Ст. Смаль-Стоцький ще кілька разів порушував питання, що відносяться до клясифікації словянських мов і сьогодні його погляди вже не є єресю для вчених, як це було тому двацять літ. Молоді вчені на Великій Україні отряслися з „единонеділимського" чаду російської науки і почали досліди над нашим мовним скарбом. Але московські большевики скоро побачили, що книга про українську мову, що словник нашої мови — це „політичний сепаратизм" це „самостійна Україна" — та казали понищити вже надруковані книжки, а авторів словників вигнали на Соловки.

Ст. Смаль-Стоцький може бути гордий, коли бачить, що його погляди приймаються серед щораз то ширших кругів своїх і чужих учених. Ось автори великої праці під заг. „Історія форм української мови" (Харків, 1931, 352 ст.) не узнають зовсім „праруської", чи там якоїсь „східнословянської" мови, тільки випроваджують сучасну українську мову просто від праславянської доби. Це є справжня та єдина перемога дійсного ученого, бо його думки впали на плодючу ниву.

Працьовите життя Ст. Смаль-Стоцького не вичерпується тільки мовознавчою науковою працею; він трудився багато і як громадський та політичний діяч і як професор педагог. Овочі його політичної та громадської праці знищила за кілька літ по війні зміна політичної влади на Буковині; тривкіші сліди лишила його педагогічна праця; та найтриваліша, бо незнищима його будівля — це його граматична праця; в якій може й треба буде часом направити маленькі розколини та нищити або перебудовувати не треба буде ніколи.

Ів. Гончаренко

Homo Europaeus

(З нових французьких книжок).

„Віра в справу є чудовою річю, але це не дає перемоги; щоби перемога була забезпечена, треба щоб люди вмирали за цю віру“.. Так каже Жорж Клємансо в останньому своїому творі „Grandeurs et miséres d'une victoire“. Скажіть мені — в яку годину свого життя людина почуває себе поза полем битви? Сталого стану нема. Треба рости або гнити. Людина має в свому розпорядженні лише години, не вічність.

Треба, каже (А. Донар) зрозуміти річи, дивитися трудноцам у вічі та їх опанувати, замісць кидати на них серпанок оптимізму.

„Своїм власним зусиллям здобувати своє життя, бо найкраще людини міститься в почині...“ „Чимало людців запитує, чому їх покинуло щастя, не розуміючи того, що вони самі покинули власну справу“. „Слабість душі або серця, брак характеру є не менше страшні в часі спокою ніж війни, бо допроваджують людину до пониження її гідности, волі, особистости“. Право це впорядкована сила, яка розпоряджає сама собою. Кожний нарід мусить розпоряджати собою, в цьому криється (каже Ж. Клємансо) основа власної цивілізації. „Відмовлятися від батьківщини немає ніякого сенсу... Огнище батьківщини це не теорія, це природне явище... Тварина мала гніздо для часового огнища, сталим огнищем людини є батьківщина“.

Боронити батьківщину треба силою свого характеру й силою свого розуму. „Перемогу, каже маршал Фош, (Raymond Recouly Le memorial de Foch. Paris, Les editions de France, 1929) виграється завжди рештками сил. Наприкінці битви всі втомлені, переможці й переможені; ріжниця лиш та, що переможець має більше впертости, більше сили ніж переможений“. Мало мати думки, ідеї, пляни; треба вміти їх здійснювати й ось тут починається трудність, треба насамперед знати людей та життя. „Треба знати, чого можна вимагати від кожного зі співробітників, приймати на увагу його характер та темперамент“. Великим діячем є той, хто вміє всіх підпорядковувати своїй інтеліґенції та характерові; на чиїм боці є моральна сила й ідеалізм.

Штука боротьби міститься в декількох простих, надто ясних засадах: вживати вміло своєї сили, щоби бути в змозі завжди заатакувати противника в певному місці; держати в руках свої сили, мов той візник, що тримає поводи в своїх руках; відшукувати у противника головну

масу, яку маємо на увазі повалити та швидко й рішуче завдавати удари. Для цього треба бачити ясно, рішати швидко, а ділати ще швидше. Таємниця проводу полягає в умінні випередити події, щоби бути в стані вести їх. Провідник не біжить наосліп, а наперед вивчає обставини. Він подібний до шахіста, який одним поглядом, інтуітивно обіймає шахівницю, не тільки її статичний, а й динамічний стан, не тільки позицію фіґур—одної супроти другої, але й рухи цих фіґур, які вони можуть в майбутнім виконати.

Треба уявляти собі цілість пляну. Це поняття цілости є абсолютно необхідним кожній людині, без нього вона одержить лише частинні успіхи. Діяч повинен думати не лиш про сьогоднішній день або наступний тиждень, а й про майбутнє взагалі. Він не виготовляє незмінного пляну (ne varietur!) встановленого раз назавжди в найменших деталях; він повинен зарезервувати собі можливість змінити ту чи іншу частину, продовжити або скоротити перерву. Від нього вимагається головно твердого, ясного напряму, зафіксування далекої цілі, до якої повинні прямувати його зусилля.

Прикладом та зразком подібного провідника може нам служити Наполєон. (Jacques Bainville. Napoleon. Paris, A. Fauard et Cie, editeurs). Це є високий дух, що схоплює одним махом ситуації та їх опановує. Він обдарований воєнним ґенієм та політичним талантом. Ворога він дивує своєю штукою поборення, штукою новою та сміливою, рівнож своїм субтельним умінням вести переговори. Богацтво стратегічних комбінацій, богацтво несподіваних рухів, де рахунок є завжди ясний, залишає випадкові лише те, що не можна передбачити. Він виграє завдяки свому винахідчивому ґенію, швидкості рухів та тому, що готовий завжди ризикувати своєю особою. Бонапарт усвідомлює собі правдиву вартість систем та засад, він знає, що існують лиш люди й річі. Він підіймається над почування та фанатизм, він їх судить, ними послуговується, бо це є сили, з якими треба числитися.

Він є завжди тим, що передбачає, обчислює та бачить ширший обрій. Він думає завжди, бо його память затримує все. Все впорядковується в його голові завдяки цій пануючій думці. Він думає підчас свят, не нехтуючи жадною довідкою, підготовляє в деталях успіх операції. Він є людиною, що кожного вечора здає собі звіт про стан річей. Він тримає всіх у своїх руках, займаючись усім, чатуючи над усім, передбачаючи все, диктуючи десять або двацять листів щодня — й яких листів! Він не ризикує не зважившись всього, не взявши під увагу шансів успіху, не спробувавши всього передбачити.

Труднощі не заскочували його. Швидко та спокійно він розвязує всі проблєми, бо для нього не існує неможливе. Він каже: „le mot impossible n'est pas français". Людина ре-

ального чину, він посідає волеву думку, яка вміє кожної хвилини скупчитися на остаточній меті.

„Розумування Наполеона, каже Жак Бенвіль, є завжди серіозні й сильні".

Скажуть, що кінцеві наслідки діла Наполеона були мізерні: Франція стала меншою після нього. Але великим героям треба, каже Ж. Бенвіль, Прометеєвої скелі, або вогнища Жанни д'Арк. На наполеонізмі виріс той французький дух, який вмів вийти переможцем за останньої війни.

Коли заглянемо до видатних літературних творів, то збагнемо глибше шляхи, які ведуть до успіху, „правдивої величі", каже Ля Брієль, можна торкатися, вона нічого не тратить коли бачимо її зблизька; чим краще її пізнаємо тим більше її подивляємо. Цеї величі ми мусимо шукати в героях, бо „всесвітя історія, каже Т. Карлейль, історія того, що виконала людина в світі, є в основі історією великих людей... Вони були проводирями народів, творцями всього того, що зробила маса. Всі річі, які ми бачимо в світі є властиво зовнішним матеріяльним результатом, практичним виконанням та втіленням думок, питомих великим людям".

Людина не є інертним єством, а має активну, живу душу, здатну чинити, творити, жертвувати собою. Справжня історія це епопея героїзму й ця думка, каже Гіполіт Тен (Historie de la litterature anglaise) є живим світлом, бо люди не творять великих річей без великих емоцій. Першим суверенним рушієм історії є незвичайне почування, пристрасть, що рве стару гать та кидає потік річей у нове річище. Все зводиться до цього, не до метафізичних формул чи раціоналістичних міркувань: до людської душі, до сили її характеру, до бажання тріумфу.

Це розумів і Тен, і Карлейль, і—нові: Клемансо і Фош, розумів кожний homo europaeus... Який зовсім не хоче зрікатися свого історичного покликання, як це декому здається...

М. Мухин

Український Ефіяльт в українських Термопілях

(ще про М. Драгоманова)

Короленко, певно, мав дуже неспокійне сумління, бо у своїй автобіографії знаній „Історії мого сучасника", з вичерпуючою повнотою стежить за тим шляхом, який його привів до національного зрадництва. Дуже повчаюча і типова історія того, як маленький школяр блукає в нетрях несвідомости і як це блукання раптом кінчається, як тільки він знайшов шлях до російської літератури, яка привела його і до російської

національної свідомости. З усіх численних нотаток Короленка беремо одну кінцеву, завершуючу, в якій він описує, як кінчилося його блукання, його довгі вагання. Коли він нарешті став сталим споживачем російської літератури, тоді лише, як він пише:—„Я знайшов свою батьківщину, і цією батьківщиною стала перш за все російська література. І пізніше ще нераз хвилі українського національного романтизму проносилися над душею, як тіні хмар проносяться над ланами. Але в душу всеж значно богатше западав засів вражінь поступової російської думки, не тому, звичайно, що вона була російська, а тому що вона вияснювала багато такого, до чого інші навіть не доторкалися. І коли згодом я вже свідомо знайшов свою батьківщину, то це була вже не Польща, не Україна, не Волинь —а велика область російської думки і російської літератури, область де панували Пушкіни, Лєрмонтови, Белінські, Добролюбови, Гоголі, Турґенєви, Некрасови, Салтикови... Ця область полонила цілковито мою „ріжноплемінну“ душу саме тому, що вона погоджувала і розвязувала душевні конфлікти, не вимагаючи ані ворожнечі, ані замахів, ані зречень, а все охоплювала широкими формулами „вселюдської толеранції і свободи“..[1])

Поминаємо типово-москвофільський гимн принадам російської літератури у Драгоманова: „Москалі, віддавна мали собі державу дужу, нікому непіддану, й ніким дома незагрожену, в них не мало ґрунту хоробливе національство. Через те письменство російське стало здоровіше ніж другі словянські, бо зразу приступило до того, щоб обговорювати справи людського життя не з тим заміром, щоб сказати яку національну думку, показати свою російську вдачу, а щоб дійти до правди“.[2])

Але Короленко розповідає надзвичайно типову історію для багатьох поколінь, що зростали на Україні в 2-ій пол. XIX ст. і XX ст. Таких, взятих в полон московською літературою спочатку, а потім просто Москвою, було певно десятки тисяч серед тих верств, що діставалися до середньої школи. Це саме від неї, від московської літератури, повставала страшніша загроза ніж від усіх, хоч як численних, спроб урядової, бюрократичної машинерії. Ясна річ, що українці мусіли подбати про те, щоби створити якийсь оборонний вал супроти такої небезпеки. Таких спроб робилося чимало, й ріжні вони були, починаючи від ізоляції української молоді від московської літератури й кінчаючи належним освітленням справжньої ролі й характеру московської літератури й культури взагалі. Але тут на сторожі поширення впливів московської літератури став такий невтомний, цілого тогочасного затонсько-постишівського аґітпропаґаційного апарату вартий борець, як Драгоманов, який на цьому полі, полі захисту московської літератури від найменшої оборонно-української акції протягом ці-

---

[1]) „Русское Богатство“, 1908, 2.
[2]) Чудацькі Думки, 1917, ст. 60.

лого свого життя проявляв пекольну, нелюдську енергію й запекліcть, вінцем якої були незабутні „Чудацькі думки про українську національну справу", які й по смерти їх славного автора стояли (а може й ще досі стоять) довгі роки, боронячи прекрасну даму-літературу московську від українських зневажань.

Року 1888 один іспанський фільософ, імя якого ми вже згадували (П. Ґенеро), осмілився написати неґативний осуд московської літератури. За посередництвом Антоновича цей іспанський голос про відємні сторони московських літературних архитворів дістався на сторінки української преси. Погляди іспанця ми вже наводили, наведемо ще деякі його вислови: „Російські письменники не дбають про поширення ідеї — вони тільки видумують характери; їм байдуже, коли їхні герої вийдуть хоч би вульґарними. Ціль їх тільки в тім, щоби змалювати цих героїв у найчистішім виді, дати як найбільше дрібязкове та докладне звідомлення про ці хоробливі, поламані істоти". Зразком героїв російської літератури, істот нездатних до життя, млявих і кволих, істот, що не мають навіть сили вплинути на другорядні чинники, навпаки зовсім від них залежать, Помпей Ґенеро вважає між іншим турґєнєвських, і очевидно дуже дорогих Драгоманову типів—Лаврецького, Літвінова, Бабурина. Такий брак пошани до улюбленого Турґєнєва спонукав Драгоманова осідлати свого Росонанта і вирушити в бій з ворогами московської літератури, з метою розвіяти загрозу для престіжу московської літератури, а тим самим і самої Москви на Україні. В результаті статті Туриста-Антоновича про погляди іспанця Ґенеро про розкладовий вплив російської літератури, маємо такий незрівняний архитвір (як запевнюють численні „приклонники таланту") „української політичної думки", як „Листи на наддніпрянську Україну". Волею злої долі вкупі з не менш ґеніяльними „Чудацькими думками", викликали вони загальний параліж волі в української інтеліґенції, яка, зачитана в цій драгоманівській „Апольогії Москви", до справи творення української державности в р. 1917 прийшла з остаточно тими „чудацькими думками" запамороченою й навіть більше—здурілою головою.

Ясна річ, що Драгоманов бувби не Драгоманов, колиб він не вирушив негайно з цілим апаратом свого москвофільского аґітпропу на оборону загроженого престіжу московської літератури. Про це він сам з робленою добродушністю й наївністю розповідає на сторінках своїх „Чуд. думок" (він взагалі в деяких дуже непевних для нього ситуаціях залюбки удавав з себе страшенно добреньку людину, диви про це значно просторніше у спогадах Бурцева „В барьбе за свабодную Рассію" — спогади про Драгоманова і Азефа, до речі винятково цікаві щодо обох). Отже про іспанський виступ:

„Пригода була така, що важко було промовчати: Бачите, якийсь землячок, назвавшись Турист (тобто Подорожній) на-

друкував у „Правді“ допис мовби з Іспанії про те, як один іспанський писач ганьбив російське письменство. Кажу: мовби то з Іспанії, бо в тому дописі таке пороблено з іспанськими словами, якого не зробить ніхто, хто навіть два дні походить по вулицям іспанського місточка. Дописувач просто витяг кілька уступів із старого іспанського писателя, які були переказані в однім російськім же виданні та й послужився тими витягами, щоби відбити в наших русинів охоту читати російські книжки. (Вже один такий захід скільки вартий!) Подивіться, мовляв, що каже про ці книжки такий освічений чоловік, та й покиньте читати писання таких з натури нікчемних людей, як росіяни“.[3])

Таким чином бідолашний Ґенеро, автор праць, на які самому Драгоманову у своїх фольклорних працях доводилося посилатися, і людина будь що будь з справжнім европейським іменем, представлений бідолашним українським читачам з чисто ярмарковою брутальністю, як „один іспанський писач“. На решті зауважень Драгоманова щодо автора не варто зупинятися: вони всі носять яскраві ознаки сучасної постишевсько-затонської кухні, яка дуже недалеко відїхала від полемічних та інформаційних методів незабутнього Михайла Петровича. Щодо Туриста-Антоновича відомо, що він підчас своїх поїздок по Европі не оминав Іспанії, й порозуміватися з іспанцями без допомоги чужої мови міг, але в інтересах великої російської літератури винахідник знаменитого в історії гасла „чиста справа потребує чистих рук“, маніпулює виключно брудними засобами, гідними хібащо літераторів з деяких державних установ СССР.

Скінчивши свою працю над „Чудацькими думками“, автор скромно пише своїй сестрі:

„Може знайдеться хоч три душі на Україні, які зрозуміють, що ці статті подиктовані не москвофільством, а найщирішим бажанням успіху українству через звільнення його від рутини, спорідненої з московським славянофільством. Крім того розраховую, що розділи, де оглядаю історію „обрусєнія“ в Західній Европі (Рим—Англія - Франція—Болгарія—поревлюційна Франція—германізація) у кожнім випадку дадуть нашій дуже необізнаній публиці факти, про котрі вона й не підозрівала, і поможуть поставити питання про наше „обрусєніє“ на твердий ґрунт, перенести з ліричних віршів у наукову прозу... Зрештою най довершиться воля Аллаха, а свій обовязок... (я) виконав[4]).

Своє власне москвофільство автор „Чудацьких думок“, дякувати Богу, всеж інколи визнавав, хоч і змальовував його

---

[3]) Чуд. думки, 1915, 5.

[4]) З листа до Олени Пчілки з нагоди закінчення „Чудацьких Думок“, 23. квітня 1891, Зап. Іст. Філ. Відділ ВУАН, XVIII.

в таких випадках в тонах суто-невинних і у виразах не менш суто академічних:

„Вся наша прихильність до Москви субєктивно національна зводиться на те, що ми радо читаємо Пушкіна, Гоголя, Турґенєва і т. и., так майже таких „москвофілів" тепер чимало і між французами, анґличанами і т. и. А обєктивно-політична прихильність наша до Москви зводиться лише на те, що ми, не бачучи ніяких серіозних підстав для українського державного сепаратизму в Росії, шукаємо виходу для українського автономізму, в лібералізмі, спільнім з освіченими великорусами".[5])

Проте, Драгоманов, хоч і дуже високо оцінював свої наміри, був лише напів-свідомий значіння своєї, як він сам висловлювався, місії. Він всеж не розумів до кінця тієї ролі, яку він так завзято ціле життя своє відогравав.

Прикладом вражаючої сліпоти й нечутливости Драгоманова може служити такий випадок, про який він розповідає: „...недавно помагав я одному португальцю перекладати Пушкіна. Потім ми перейшли на Шевченка й стали між іншим читати „мені однаково, чи буду". Все йшло добре, а як дійшли до

Та не однаково мені
Як Україну злії люде
Присплять лукаві, і в огні
Її окраденую збудять,

то ніяк не міг відповісти моєму португальцю, коли він питав мене: в якому огні? На що будуть будити Україну ті злі люди, котрі її присплять, і певно, тіж самі й окрадуть". [6])

Яка розброююча наївність: ціле життя так дбайливо, так солоденько присипляти Україну перед пащею московського смока, окрадати її з решток свідомости небезпеки такого приємного сусідства і... і раптом не пізнати себе самого в пророчих рядках Шевченка. Звичайно коли тільки тут знову не удають з себе наївних...

Перед самою світовою війною, в році 1913 один рецензент чергового видання „Чудацьких думок" писав у дуже відповідальнім українськім науково-педаґоґічнім виданні такі речі, які яскраво покажуть нам, як драгоманівський „чудацький" обскурантизм знищив українську інтеліґенцію, зачарована псевдо-науковими машкарами цього Мефісто наївну й довірливу Ґретхен, відібрав їй цілковито зір і навіть очі:

„Нарешті російські українці придбали таку коштовну книжку, як „Чудацькі думки про українську національну справу"... Драгоманов з властивою йому ясністю думки викриває помилки тогочасного українства, як напр. ворожі відносини

---

[5]) Листи на Наддн. Україну, 1915, 82.
[6]) „Зоря", 1889, ст. 291.

до московського письменства,викриває безпідставність „москвоїдства", бо воно не має за себе історичного резону... Великі знання Драгоманова по історії допомагають йому підпирати свої твердження історичними прикладами, що надає його тезам певну ґрунтовність наукового дослідника. Глибінь думок, свіжість їх і для сучасного стану українства варті уваги з боку тих, котрі хочуть мати незасліплений ніякими тенденціями погляд на українство... Здається іншого побажання, як найширшого розповсюдження цій книзі не можна висловити, а приступність ціни забезпечує широкий успіх. Симпатичному видавництву „Криниця" треба побажати, щоб воно не обмежилось цією книжкою з багатої спадщини Драгоманова, а підбадьорене успіхом, видало серію таких книжок з публіцистичних праць славного українського публіциста"[7]).

На превеликий жаль, глибоко помилявся Конiський, пишучи в листі до Дикарева, що „гуканням, гавканням і тією колотнечею, яку править Драгоманов з Ко нічого не вдієш".[8]) Українська маломістечкова Гретхен саме була дуже вразлива на гукання й гавкання блискучого европейця, великого вченого, коротко — цілком непоборного „ґвардіонця" з Женеви. Ці всі маґнетичні паси Драгоманова уходили у нас довгі десятиліття за найвищу ознаку науковости, обєктивности і чого хочете ще „ідеально - прекрасного", „вселюдського", „щиро гуманного" і т. п. „Москаль-чарівник" з Женеви дуже добре розрахував силу своїх „наукових" чарів. На довгі десятиліття він став паном думок і сердець української ніби-то освіченої верстви.

„Нас люто, хижо обманули", довелося писати Маланюкові в десятиліття по подіях року 1917 у своїм посланії. Доводиться справу, відсунену Драгомановом на довгі десятиліття, розпочинати наново. Небіжчик Хвильовий береться розпочинати наново справу, яку перед сорока роками почав був Турист-Антонович, береться за писання своїх памфлетів, під гукання, гавкання й колотнечу цілих хмар оборонців московської літератури, культури і т. п. московських святощів на Україні: Хвиль, Мотузок, Буревіїв.

„Велика російська література є, перш за все, література песимістична, певніше, пасивно-песимістична... Російський пасивний песимізм виховував кадри „лішніх людей", попросту кажучи — паразитів, „мечтателей", людей „без апредельонних занятій", „нитікоф", „сєрєнькіх людей — двадцатаво чісла". І якою злою іронією на адресу тієїж літератури (української) звучать безграмотні поради орієнтуватися на московське мистецтво"[9]).

Памфлети Драгоманова (Листи й думки), як і ціла його діяльність, що нажаль, не зустріла систематичного, орґанізо-

[7]) З рецензії Ол. Вл-ко, „Світло". 1913, жовтень, ст. 74—75
[8]) Лист 15 квітня 1895, ЗНТШ, CL, 384.
[9]) М. Хвильовий, „Україна чи Малоросія?".

ваного відпору з українського боку, відограли ролю могутнього політично-національно асиміляційного русифікуючого чинника. Весь жах його руйнуючої ролі полягав у тім захиснім назверх ніби-то українськім забарвленні його пропаґанди. В цім богато людей розбіралися, але, як то кажуть, нічого собі з того не робили; найбільше видасть хтось час від часу правильну в ґрунті речі оцінку ролі ідей і діяльности Драгоманова, але ця оцінка десь загубиться на сторінках періодичної преси, залишаючись без ширшого розголосу й відгомону. Більшість безнадійно блукала в темних нетрях лісу, до якого запровадив їх Драгоманов. В. Левинський, напр., у брошурі „Нарис розвитку укр. роб. руху в Галичині" пише цілком переконано, але й цілком помилково, що Драгоманов був „прихильником політичної самостійности українського народу", але зараз по цім додає цілком правильне твердження, що „конкретно він як українець був російським державником". (Брошура вийшла напередодні війни в Київі, ст. 27, 28). Або прихильник самостійности, або російський державник, сполучити ці речі неможливо. Але помилка Левинського клясична для утвореної Драгомановим „туманности" в українських мозках. Знаний москвофіл В. В. Шульґін у своїм описі своєї цілком фантастичної (за згодою Дзєржинського) подорожі до СССР, мальовничо передає, як безмежно його обурило те, як один москаль та одна жидівка, з якими він разом їхав у потязі з Київа до Москви повторяли йогож таки, шульґінські старі анекдоти, що вперше побачили світло в „Кієвлянині" р. 1917.

„— Ні, дозвольте,—зауважив купець, — що це за мова? Самопер попер до мордописні... Мені стало прикро. Цей самий самопер, що попер до якоїсь ніколи небувшої мордописні намулив нам вуха вже в 17-ім році. А вони все ще його тнуть. Але жидівка переконано зареготала. І вони стали в двох з купчиськом знущатися, наводячи цитати самоперно-мордописного стилю з української мови. Мені дуже хотілося встрягти й сказати їм, що не так треба боротися з українством, що це способи „кацапо-жидівські", які до путя не доведуть, а що з українством треба боротись по малоросійськи"[10]).

Думка Шульґіна, дуже глибока й правильна, але спізнена: такими власне методами блискуче боровся проти українців Драгоманов.

Тричі нещасливий був той день для майбутнього України, коли „космополіт" Драгоманов, що зацікавився нарешті українством у звязку з „виданням книжок для народу", причвалав до брам київської української Громади, і коли ця Громада його до складу свого прийняла, прийняла без вагань, безоглядно...

У відомім вірші одного з вельми численних „воєнно-ро-

---

[10]) В. В. Шульґін, Три столиці, 247–49.

мантичних" жидівських поетів в СССР, Свєтлова, зустрічаємо вельми яскравий малюнок з натури — українського хлопця зі скаженою тугою по драгоманівським „загально-людським" ідеалі. Малюнок Светлова носить до того всі ознаки, як висловлювався Хвильовий, „неможливого тваринного сарказму". Але Свєтлов мав рацію так нестримано, так переможно, глузувати з носія „загально людських" ідеалів, що за ними не бачив навіть свого рідного краю: „Но пєсню іною о дальней зємлє носіл мой пріятєль с сабой на сєдлє. Он пел, азірая радниє края: Ґрєнада, Ґрєнада, Ґрєнада мая. — Он пєсєнку ету твєрділ наізусть... Аткуда у хлопца іспанская ґрусть? Атвєть, Алєксандровск, і, Харькоф, атвєть: давно ль па іспанскі ви началі пєть? Скажі мнє, Украйна, нє в етай лі ржі Тараса Шевченка папаха лєжіт? Аткуда ж, пріятєль, пєсня твая: — Ґрєнада, Ґрєнада, Ґрєнада мая. Он мєдліт с атвєтом, мечтатель хахол: Братішка, Ґрєнаду я в кніґє нашол. Красівоє імя, висока чєсть. Ґрєнадская воласть в Іспаніі єсть. Я хату пакінул, пашол ваєвать, чтоб зємлю в Ґрєнадє крестьянам атдать. Пращайтє, радниє, пращайтє, сємя. Ґрєнада, Ґрєнада, Ґрєнада мая". Коли хочете, заступіть слова Ґрєнада на „Рассєя", „іспанський" на „російський", „московський", — і розмір не буде порушений замінами, які нададуть тоді поемі Свєтлова значно гострішого тону... „Рассія, Рассія, Рассія мая... Аткуда у хлопца масковская ґрусть? Атвєть, Алєксандровск, і, Харькоф, атвєть: давно ль по маскавскі ви началі пєть?".

Пропаґанда зневаги до свого, підпорядкування свого „загально-людським" ідеалам, яку так успішно провадив Драгоманов, не могла не привести до таких саме наслідків, як описує з певним здивуванням Свєтлов.

Юрій Липа

Орґанізація почуття

I

В кенсінґтонському льондонському парку стоїть памятник... духові. Усміхнений хлопчик на скелі показує дрібною ручкою поперед себе, немовби запрошував-говорив: „іди вперед, спробуй, — побачиш, що тобі вдасться!" Це памятник Пітера-Пана, героя фантастичної епопеї нашого сучасника Джемса Баррія (Barrie). Пітер Пан—це непереможний, зручний і веселий дух щастя, оптимізму, безмежної віри в себе.

Памятник вартий духа найщасливішої з націй світа.

Та чи й неварто поставити памятник образові—постаті, що додає сил людині в життєвій боротьбі?? Сама згадка про нього викликує приплив бадьорости. А тих припливів щоденне, складне буття людини потребує як найбільше. Передусім тяжким є його життєва скомплікованість і внутрішні суперечности.

„Для богатьох людей очевидність є як книжка, що її вони читають сторінка за сторінкою і то дуже зблизька. Вони не спостерігають нічого поза рядками, що їх відчитують. Іншим людям очевидність здається неповними, бурмотливими, несформованими фрагментами, що їх треба скомплєтувати власними силами, взяти в карби власною уявою". (E. Jaloux).

Той другий тип сприймання вражінь є частіший у наших часах. Зрештою кожне сприймання життя в початковій фазі є фрагментарне.

„Вгляньмося на мить у душу звичайної людської істоти протягом пересічного дня. Одиниця отримує міріяди вражінь — фантастичних або звичних, каламутних або різьблених читко як на сталі. Вони приходять з усіх боків, як безконечний дощ несчислимих атомів. І відповідно до того, як вони спадають,як сполучуються, щоб створити життя понеділка чи вівтірка—інакше укладається їхнє заакцентування". (Virginia Woolf).

Вражінь-побуджень є міріяди. Психольогічні досліди разом із елєктрофотометричними помірами довели, що на кожне побудження організм людини відповідає міріядами реакцій, переважно несвідомих. Однак і свідомі вражіння людини мають усі ціхи хаосу.

В останніх десятиліттях повстала, навіть, група талановитих письменників, котрі вважають, що роля, скажім, романіста полягає власне на тому, щоб тільки нотувати біг цього безконечного потоку вражінь,не силкуючися давати фабули, симетрії, інтриги чи характеру.

„Чиж то не завдання повістяра вхопити цей мінливий, незнаний, безфоремний дух, його ухили або скомпліковано-сти? Це повинен показувати письменник, домішуючи до того як найменше зовнішних фактів". (Virginia Woolf).

Ірляндець Джемс Джойс (Joyce) так і чинить: на 600 сторінках свого роману (Ulisses) він описує лише о д и н день людини. Цій методі рідні і кількаповерхова акція романів Дос-Пассоса, і кінова скалковість контрапункту Гекслія (Huxley). Знана й давніше (Ляйтнант Густль—Шніцлєра), ця метода розвинулася саме в повоєнних часах.

Від „літератури міріядів вражінь" можна булоб сподіватися багато: передусім багато неподібних до себе творів, бож кожний день людини є інший! Здавалосьби, кожен новий день мігби бути новою темою. Вже сама кількість тем булаб незлічима.

До деякої міри завдячують цій методі своєрідну свіжість такі твори, як „Кімната Якова" В. Вульф, чи кілька блискучих сторінок Моріяка або Форстера. Лише засяг тем не збільшився. Теми залишилися ті самі одвічні й знані.

Над цим варто спинитися. Досліджуючи людські почування, — число тем є о б м е ж е н е. Якесь зачароване коло,

поза яким література перестає бути цікавою, нічого не говорить до читача. Розпучливі проби імажиністів, футуристів чи надреалістів не створили нічого нового в тематиці людських почувань. Ані вибрики Марінеттія в „Mafarca le futuriste", ані інтелігентські пошарпи Михайличенка в „Блакитному романі" не дали під тим поглядом нічого сильнішого.

„Зрештою, — каже Лєфевр, — хто може похвалитися, що знайшов невикористану тему? Чиж усіх їх не постачає життя або попередні літератури? За великих епохальних часів не було цього „фільонеїзму" — новолюбства, цього непотрібного, і смішного стремління до нового сюжету. Десятьох, скажім, починало творити твір під назвою—„Федра": той самий сюжет, ті самі особи і в зародку ті самі ідеї. На початку цього творчого походу всі були вільні й однаково еквїповані, а в кінці походу — я не знаю, яким чудом, або власне чудом ґенія — повставала безвартісна „Федра" Прадона і безцінна „Федра" Расіна".

„Геній не має потреби, — твердить молодий історик літератури, — для зацікавлення читачів за всяку ціну здобувати незвичайну тему... Не тільки Расінові сюжети, як ми знаємо, не були нові, але й самі його сценічні ситуації позичені від давних попередників. Тільки, що в його предтеч ті сцени були механічно драматичними, свого рода конвенціональними вправами, а в Расіна вони дають вражіння життя". (Daniel Mornet).

Найбільші письменники, то є якраз ті, що змальовують невелике число людських пристрастей, їх відвічні вияви чи плетива.

Не можна не згодитися з А. Моруа.

...„Загляньмо в глибину „Іліяди" чи „Одисеї", що є першими великими романами,—те, що було колись новим, нас уже не цікавить, ці всі „оригінальні документи", документи часу, описи зброї, поділ племен, мітольогічна єрархія. Нас цікавлять ті хвилі, коли Навзикая та її „дівчата з ковтками" перуть біля і коли Андромаха на пращання показує Гекторові його дитину, або коли Ахіль розгніваний, вражений у своїй гідності, відходить, ховається до намету, бо йому відібрали його бранку".

...„Бож Андромаха й Ахіль є вічні,.. В серпні 1914 р. ми всі бачили, як Андромаха показувала Гекторові малого Астіянакса, як дитина бавилася каскою свого батька, тоді, як мати мала очі повні сліз... На всіх наших пляжах пристрасний і кремяцький сороклітній Одисей придивляється до забав Навзикаї та її приятельок, що бавляться в мяча, вбрані в трохи закороткі туніки... і щодня в наших парляментах якийнебудь войовник, ранений у своїх симпатіях, чи в „належній" йому шанобі, ховається під свій намет і відмовляється від дальшої боротьби"...

Ґеніяльні натури інстинктовно беруть теми найбільш поширені і найзрозуміліші для людей. Зрештою, і народня мітольогія, і драматичне мистецтво має тих тем дуже небагато.

Знаємо, наприклад, що модерна етнографія облічує на 40—50 кількість т. зв. мандрівних тем лєгенд чи казок. Історик літератури Ґ. Польті (Polti) облічив, що драматичних ситуацій є всього 36. Романіст Вільдер (Thornton Wilder) в розмові з Моруа трердить, що в літературах світа є тільки 7 чи 8 великих тем. Грецькі трагіки і їх мітольогія дали прототипи до всіх сучасних драматичних ситуацій.

Вісю людських почувань, основними елємєнтами почуття—зостались на протязі тисячеліть ті самі синтези й концепції.

II

Коли ми маємо право говорити про „вічні теми", про їхні сталі комбінації, як про щось істотне, незмінне в психіці людини, — то з неменшими підставами можемо говорити про незмінні, елємєнтарні людські почування, що зроджують ті одвічні теми.

Незмінність тих „passions essentilles" дозволяє людському „я" спроваджувати міріяди вражінь з оточення до елємєнтарної синтези в нутрі самої психе. Вони є підмурівлям людської істоти і ключем до зрозуміння обмеженості тематики почувань.

„Зрештою, як можуть відмінитися великі сюжети? Адже людське тіло не змінилось від античних часів і людські пристрасти залишилися такі самі, тільки під відмінними уборами". (A. Maurois).

Під цими уборами найглибші людські почування зрозумілі — для всіх людей і для всіх народів. Вони дають підставу до зрозуміння творів літератури.

Колись запиталися одного з наших політичних еміґрантів, що жив довго в Льондоні і знав добре англійців:—який твір української літератури требаб було перекласти для англійців? Але такий, що спопуляризувавби Україну і мавби успіх?

— Перекладіть і виставте „Наталку Полтавку",— була відповідь. — Хоч чужа музикою й декораціями, вона буде їм близька своїми вселюдськими почуваннями і ситуаціями.

Характеристичним є успіх пєси „Наполєон" у Китаю. В ній відмальована ціла трагічна доля цісаря лише із сучасними акцесуарами. Напр. сам цісар виступає в мундурі американського ґенерала, телєфонує і т. п. Але успіх пєси не зменшений від того, — глядачів цікавить передусім сама постать великого войовника й амбітника та його людські пристрасти.

Великі почування не звязані віддалю і простором, — вони озиваються до людей і крізь імлу віків.

Чиж „Авірон" Хоткевича, або поеми Шевченка не повторюють лєгенд Старого Завіту? Чи не промовляють до нас устами Франка староегипетські поеми любови? Уосіблення людських сильних почувань в літературі є всі сучасні: повний авантурничого темпераменту флямандський Тіль разом із іспанцем Жіль Блядом моглиб прийти на приятельську бесіду до наших панів Енея і Неона („Бурсак"). Суворий Вовк Марковича чи жорстокий Супрун Мирного— не менш сучасні як немилосердний Скрудж Дікенса. Мистець пристрастей, — Шекспір, і досі є граним і то найбільше граним (на чотириста кількадесяти мовах) із усіх письменників світа.

Читачеві не йде зрештою про пізнання тих сильних почувань (вони знані кожному), — важним є сам процес пізнавання.

Амбіцією творця-письменника є віддати ті загальнолюдські почування через свою власну індивідуальну призму. Немає однакових людей на світі, — індивідуальність, творячи, замасковує по свойому одвічні почування. І роскіш читача є в тому, щоб віднайти те знане й знайоме в щораз новому замаскованні. Віднайдення одвічного утверджує самого читача в світі почувань. Можемо порівняти цей процес до розвязування загадок, котрих розвязка є знана, а незнані тільки дороги розвязання.

Тому йшли давніш до театру (а тепер частіше до кіна), знаючи закінчення пєси. Річ була не в тому, щоб довідатися щось нового з тематики, лише, щоб побачити за словами ессеїста (Girardoux — La Tragedie), як „герой буде боротися проти нової форми талану — призначення", щоб побачити, як він розвязує частину з незлічимих загадок життя як доходить до знаного висліду.

Немає сумніву, що крім почувань первісних, мовляв підставних існують почування більш поверховні, нераз накинені обставинами і оточенням. Плетиво цих слабших почувань оплутує, ускладнює і заслонює глибше духове життя одиниці. Взаїмна боротьба поверхових почувань, їх конфлікти з глибшими почуваннями триває стало, ціле життя одиниці. Вражіння ззовні нераз стають потворними для одиниці, внутрішні конфлікти робляться небезпечними для „я" одиниці, повстає гірке почуття безрадности, упадку сил.

Без полагодження конфліктів поверховних почувань із глибшими нема відчуття єдности одиниці, синтези її буття.

Мусимо однак застановитися ще над одним.

Говорячи про глибший поверховніші почування, не можемо минути квестії окреслення їх і їхнього взаїмного відношення. Котрі, властиво, почування можемо назвати глиб-

щими? Як відділити їх від інших почувань, що вони нераз лягають перепонами на шляху до єдности людської душі?

Наука психольогії малаб нам відповісти на ці питання. Однак від Юма і Джемса до Бергзона ніодна з її теорій не дає докладного окреслення.

Задовільне розвязання приносить нам емпірія психольогії. Розбудована на дослідах проф. Павлова і його учнів, фізіольогічно-психольогічна школа створює тревалі підстави розділу почувань на елєментарні зосередковані в ядрах підстави мозку (basis cerebri) і слабші, що повстають у корі мозку. В ядрах підстави мозку беруть початок такі почування: своєї окремішности, самооборони і боротьби (гнів), голоду, спраги а також цілком вегетативні здібности організму. Як джерела симпатії й антипатії, вони надають специфічне так важне забарвлення всім почуванням людини. Досліди з витинанням мозкової кори показали, що в підставі, основі мозку містяться дійсно елєментарні почування людини.

Інші почування залежать від більшого чи меншого розвою мозкової кори. Вони служать до „вміння" до „інтелігенції", до діференціяції вражінь, до ріжничкования оточення.

Але й сприймання того оточення має свій вимір.

III

Сприймання літературних творів не є лише вишукуванням в них і утвердженням в собі елєментарних почувань. Правда, ми зможемо відчути усі визначні літературні твори і сильніші почування їх героїв, але вони не будуть для нас однакові: одні будуть ближчі, другі дальші, будуть більш чужі, і більш рідні для нас. І це буде залежне від людини, чи від групи її подібних, від нації, чи від раси, а найбільше від часу. В деяких десятиліттях буде більший вплив і зближеність одних творів, знову в іншім часі —інших. Чиж сьогодня „Птахи", соціяльна сатира Аристофана, нам не є ближчі від „Блакитнаго птаха" Метерлінка, улюбленця передвоєнних часів?

Булоб ризиковним говорити про розвій чи поступ у літературах людськости, що існують від кількох тисяч літ, — але цілком певним є існування ритму в відчуванні літератури.

Людський організм не може не сприймати в ритмі, бо сам є втіленим ритмом. Ритм є основою тревання людини в житті. Ритм кільканацяти на мінуту віддихів, кількадесяти — ударів серця, ритм кількамінутового обігу крови, пульсування лімфи, перістальтичний рух кишок, чергування хемічних і фізіольогічних реакцій, змучення й відпочинку — скрізь ритм є характеристичний для людини. І сприймання людиною може бути тільки у вимірі ритму.

Недивно, що найстаріші поеми Европи, що описують людське життя, писані гексаметром, мають багато спільного з ритмом людського організму. Бо гексаметр, як доводить у своїй цікавій праці Л. Ридель, повстав із ритму биття людського серця.

Ціле сприймання оточення може бути тільки у вимірі ритму.

Маляр, вчений і фільозоф, ще недоцінений своїми, Петро Холодний, окреслював це коротко в своїх розмовах:

— Ритм — це основа всього, а найголовніше основа пізнання. Коли вловити ритм якогось явища, то тоді легко його пізнати. Ритм—це вісь дедукцій.

— Значить ритм є всюди, в кожному процесі, в кожній акції?

— Безперечно,—відповід є Холодний. — Ритм це співвідношення окремих складових частин, це — рівнодіюча... Він є в дрібницях, він є в складних процесах, що складаються з дрібниць... І у війні, в революції, в таких спонтанних величезних здвигах—є свій ритм... І наша війна, наша революція має також свою ритміку... (М. Ковальський. Із розмов з П. І. Холодним. Тризуб № 282).

„Все є питанням ритму,—каже Fr. de Miomandre.—Може бути що й ним можна булоб виявити істоту історії".

В ритмі є весь вік людини і всі віки народів. Йдучи за думкою А. Бергзона — час творить невпинно: ми є його творами. „Люди, як і книжки... натхнені спеціяльним ритмом, ритмом своєї епохи". (E. Jaloux).

Великі елєментарні почування обумовлюють єдність почуття, ритм—його тягліcть. Але щоби воно прибрало форму цілком виразну, дотикальну аж до вхоплення руками, потрібна творча напруженість творця посередника—між почуваннями і ритмом— н а п р у ж е н і с т ь п о ч у т т я.

Цей третій вимір почуття, найбільш таємнича сила з усіх людських сил — напруженість творчої акції характеризує твір кожного письменника Dei gratia

Цю напруженість можна відчути вже по пізнанні перших сторінок письменника: цей сухий і метальовий жар Меріме, душне тепло Т. А. Гофмана, сині вогники математичної кабалістики Едгара По. Є щось із зикзаковатого вибуху блискавиці і що б є вже з перших слів страшного Тарасівського „Погибнеш, згинеш, Україно"...

Напруженість почуття письменника-творця є в вимірі загального напруження людського почуття, що його характеризує В. Патер: „...нам не дано більше як кілька пульсацій короткого й драматичного життя. Цілю життя є відчувати все, що можна відчути, як найбільш загостреними почуттями. Горіти без упину в цім чистім і дорогоціннім полумю, підтримувати цю екстазу, це я називаю—здобувати в житті... Бо треба мати завжди перед своїми духо-

вими очима ці дві ідеї: трагічну короткість існування і його драматичну препишність (splendeur).“

Може найвищою радістю людини в міріяді почувань, що її полонює, це віднаходити свої власні почування, віднаходити себе, висловлювати себе у всіх обставинах і хвилинах. Недармо це стремління до висловлення себе називає Гексли (Huxley) найсильнішою пристрастю людини.

І знаходить у найдовершенішім вислові єдности, тяглости й напруженні почуття—в о б р а з і.

Найпотужніші вселюдські почування—пізнані наново з одвічною солодкістю пізнання близького, знайомого, амбіція людини висловити себе в новому ритмі — довершена, напруженість творчої акції—відчута... і тут радість стихійно опановує людину.

Радість повноти почуття, його утвердження, й о г о о р г а н і з а ц і ї в о б р а з і.

IV

Ще в „Розмові з наукою“ була річ про хитливість усього, що не є висловом людської натури, її сприймання світу. Надлюдські закони природи, котрі приходили десь від натуралістичних наук, стратили свій абсолютний авторитет. Можемо шукати організації людської істоти тільки в самій людській істоті.

Організувати її насамперед в образах.

Автор „Відповіді Господеві“, (1933) хіба найцікавіший сучасний католицький письменник Франції, Шатобріян (Alphonse de Chateaubriant), каже:

„Існує безапеляційний і незменшальний закон, що панує над усіма істотами. В кожній хвилині нашого життя чи нашої історії, на якому малому чи великому терені ми не довершувалиби чину—завжди його причиною є чинник плинний і всемогучий—образ.

Образ уявлення річей, уявлення того, що окреслює наше прагнення, нашу любов чи нашу ненависть, нашу прихильність чи відразу, взагалі якеб то не було почування, — то живуще джерело кожного чину, кожного руху, кожної постанови і кожної активности.

Ми булиб істотами без руху, колиб образи, ці мозкові уявлення, не зявлялися, щоб вилонити з нас ці рухи. Все що є в людині — поступування, рішення, чини все має за психольогічну причину—образ в його свідомости, чи підсвідомости.

Завжди говорять про волю... Але воля то є лише енергія обумовлена образами... Коли в дану хвилю в конфліктах між уявою і волею образ не є в згоді з волею, — чим більше будете хотіти, тим менше могтимете!

...Уява є королевою світа“.

Правда, каже далі Шатобріян: „Людина є вільна, але

її свобода полягає на вільнім виборі образ'в. Колиж вона вже вибрала ті образи це вони її окреслюють і опановують".

Пригляньмося тим образам, що їх дає людині рідна література близька їй мовою, ритмом і напруженням. Образи здобуті читачем тої літератури є здобуті в найвищій радості, радості визволення, утвердження свого „я".

Ті образи мають найбільше шансів зістатися в душ одиниці, бо звязані з відчуванням радости. А ще Ніцше звертав увагу на дивну цензуру людської памяти, що найохочіш затримує тільки ті образи, що були в житті людини звязані з почуттям радости чи задоволення.

Незорганізовані ділянки почуття це є одно з найбільших духових нещасть людини, суспільства чи нації.

Найстрашніша змора, взагалі, людства. Це те, чого не можна оцінити, звязати, чи скермувати. Це, навіть, не Летючий Голяндець, що віщує нещастя, ані мітла на небі, що віщує зміни, бо воно не має обличя. Це — незримий для очей душі чинник, що дає знати про себе глухими вибухами, жорстокими несподіванками, а знищення стає його визволенням.

Трудно не пригадати тут одного з романів Г. Велса.

Оповідає він, які дива почали творитися серед спокійних мешканців англійського містечка. Спочатку діються несамовиті речі: шклянки зависають у повітрі, само летить крісло, сама палиться цигара, пізніш незнана сила починає промовляти гіркістю і ненавистю: прокльони, удари незримого пястука, пожежі, погроми, стріли і смерть сипляться на сторопілих, переляканих людей.

Вкінці по страшній боротьбі руки живих людей ловлять і забивають незримого. Тоді в повітрі поволі починають шкляніти, зарисовуватися його риси.

„Пястуки мав затиснені, очі широко розплющені, а на мертвім лиці відбився вираз гніву і роспуки". (H. Wells, Invisible).

Бич людскости—анархія почуття.

Дм. Донцов

Буря над Заходом

Великий зміст має для нас буря, що перелетіла над Заходом.

Погром соціялістів у виборах в Іспанії. Барикади на вулицях Парижа. „Народні представники", що втікали задніми дверима з палати перед гнівом паризького народу. „Батько" Геріо, залишений в дезабілє на бруку столиці при іронічних криках: „Vive l'armée rouge"! „A la Seine"!.. Нарешті — приятелі Сталіна (і наших радикал-соціялістів) — Отто Бауер і Зайц, що тікали до Чехії, і — остаточна розправа з соціялізмом у Відні...

А тут — блідий жах „Chwil" і „Naszych Przegląd"-ів — довбушів всяких інтернаціоналізмів.

Явища того самого порядку.

Очевидно ціла соціялістично-радикальна преса репетує про „фашизм" у Франції, про „реакцію" в Австрії, і про „антисемітизм" в Галичині... Певно, це все є реакція, реакція здорової частини суспільства, яка нарешті схаменулася, щоби скинути ярмо масонсько-соціялістичної кліки.

Певно, це „реакція" є, коли бувші комбатанти маніфестували в Парижі під звуки не „Інтернаціоналу", а „Марсилєзи"!

Певно, це „реакція", коли іспанський Панза не бажає вже бути попихачем Дон-Карлоса-Маркса.

„Реакція", коли лагідна Австрія Штравса, Шніцлєра і „солодких дівчат" — осатаніла, щоб в корені здусити спробу впровадити „диктатуру пролєтаріяту" (а ля Лєнін) в наддунайській столиці.

„Реакція" є, коли галицький селянин постановив застосувати в господарчім життю ту саму засаду, яку застосовують споконвіку жиди: „свій до свого!"

Проти кого пішла ця „реакція" у Франції? Проти безконтрольної й безвідповідальної господарки „картелі", соціялістично-радикальної більшости в Палаті, проти плюндрування ощадностей — все одно чи Ставіським чи міністром Далядіє, нелєгальним чи „лєгальним"; проти цинічної хоч і повільної експропріяції правдивого трудящого народу Франції лицарями зпід темної чи совітської звізди. На службі S. F. I. O. і 2-го Інтернаціоналу. Реакція проти цілої S. F. I. O., соціял. партії Франції з жидом Блюмом на чолі, — яка поза Палатою кричала: „світла! Більше світла!", а в Палаті дусила всі спроби виясннти аферу Ставіського. Нарешті — проти кліки, що в імя „ідей 1789" і „Капіталу" — править Францією; кліки, що під ріжними псевдонімами пять разів — протягом останніх 18-ти місяців презентувалася перед

французьким народом, щоби нарешті — своєю трусістю і нездарністю — викликати майже революцію.

Про що йде тепер у Франції? Про заміну чимсь іншим — фікції демократії, отих 600 „суверенів" та їх штучної „більшости", яку догори ногами перекинула правдива більшість нації протягом одної ночі... Про заміну чимсь іншим тиранії тих „суверенів" і карикатури „народоправства", що допровадили країну до економічної катастрофи і до розливу крови, а завтра моглиби допровадити до анархії...

Ось якою електричністю наладована тепер політична атмосфера Франції.

А в Австрії? А в Австрії відбулася „превентивна війна" провідників здорової частини народу проти тих, які готували Австрії — большевицький режім. Проти тих, які податками руйнували австрійське міщанство, нищили державний буджет і збиралися — в ім'я „свободи", так як Лєнін,— сісти на шию австрійському селянству, які звеличали Сталіна й отверто готувалися до диктатури соціялістичної партії, накладаючи з усіми ворогами німецького і австрійського народу.

І тут гра урвалася 28.VII. 1927 р. писав в своїй газеті „Лєон" Блюм: „австрійська соціяль-демократія напевно хутко здобуде більшість, а за нею — і владу в країні. Це лиш питання часу"... Останні події в Відні показали, як „Лєон" Блюм переціновував сприт і значіння своїх австрійських однодумців (приділених до австрійської соціяльдемократії) і як низько оцінював силу і живий дух австрійського народу.

Про що йде в Австрії? Про те саме, що у Франції і в Іспанії: про знесення карикатури демократії, яка — via Керенщина — веде просто до большевизму; про запровадження корпоративної (фашистівської) держави (в Австрії) — або про радикальну зміну „демократичної" конституції (у Франції); про скріплення влади президента, про правдиву контролю народу над своїми „вибранцями" (референдум!), про обмеження прав тих „вибранців", як це є напр. в Англії, де посли не мають права буджетної ініціятиви...

Коротко — іде до ліквідації впливів кліки соціялістично радикальної, — ліквідації, як її перепровадив Гітлєр в Німеччині і Мусоліні — в Італії.

Ясно, що наглий удар по інтернаціоналізмі в Парижі й у Відні, який був лиш дальшим відгомоном подій 1933 і 1922 рр. в Берліні і в Римі, — налякав інтернаціональне жидівство. „Лявіна подій — писала „Chwila" (14.II.) наказує не лише жидам тих країв, де повернула середньовічна реакція, але й жидам цілого світа зміцнити свої старання в напрямку... визволення жидів від згуби, яка в вирі подій стає їх єдиним і грізним наслідком"...

„Єдиним наслідком" — це очевидно, жидівський

егоцентризм. Але — напевно одним з наслідків і то поважним.

Вже хвиля, якої боїться „Chwila", високо бє у Франції, де не устають пригадувати собі, що Ставіський і Блюм — не є жадні французи. Вже Petit Bleu протестує проти опанування французької преси „блюмами". Вже l'Appel взиває не купувати у „блюмів". Вже Клєман Вотель в „Journal" кпить з „блюмів", які стараються впливати на французьку політику — в напрямі пацифізму перед приходом Гітлєра, і в напрямі — мілітаризму по приході Гітлєра. Вже Лєон Доде виступає за numerus clausus...

А тепер, по бурі на заході, разом з подувом антиінтернаціоналізму, що віє з Берліну, з Риму, з Парижу і з Відня — долетів до нас і подув „антиблюмізму".

В цій справі треба поставити кілька точок над і. А особливо кілька запитань:

1. Коли „Jewish Chronicle" говорить про „горди українські" Хмельницького, чому вона ображається коли говорити про інші „горди"?

2. Коли „блюми" уважають, що неетично нам вдиратися до їх варстату праці, до торговлі — чому етично є коли Літвінови і Троцькі видирають нашому селянинові його варстат праці — землю і віддають її під кольонізацію?

Чи уважалиби жиди за нормальне, колиб, скажім, українці зачали видавати жаргонову пресу і творити жидівські партії — під своїм українським проводом? І чи не обурилисяб проти того? А коли так, то яке право мають обурюватися вони, коли ми протестуємо проти діяльности КПЗУ — якою верховодять жиди? І яке право малиб обурюватися, коли українці недопустилиби до видавання жидівських газет українською мовою?

4. Коли жиди обурюються на засаду „свій до свого" — чому ту саму засаду скрупулятно примінюють у власнім житті?

5. Коли жиди (навіть такі як Марголін) — активно або пасивно — боронять Шварцбарта, — яким правом їх (в російській мові) преса — відсуджувала від чести українського патріота Міхновського, який боронив українських селян, обвинувачених у погромах?

6. Коли Chwila (8. II.) пише, що не випадає витикати жидам — большевиками жидівськими, бо „вони в нинішній Росії совітській занадто малу ролю відграють, щоби взагалі впливати поважно на біг подій" — то чому жидівська преса обороняла Шварцбарта в 1926 р. коли Петлюра на біг подій на Україні в той час теж впливати не міг? Чи жидівська преса застерігає собі виключне право — реакції на минуле?

7. Нарешті коли Жаботинський і інші — за „гріхи" Гітлєра виповідають війну цілому народові німецькому, —

то чому обурюються, коли дехто за гріхи Троцьких, Радеків, Йоффе і пр. — робить відповідальними ширші кола жидівські?

Коротко, коли жиди в своїх політичних потягненнях і в пресі не керуються ніякими засадами, лиш інтересами свого колєктиву, то чому малиб ми триматися іншої засади?

Час глибше поставити жидівське питання. Жиди — з упадком монархій — перестали бути чинником демократичним. Вони обернулися в сторону диктатур, проти широких мас демосу. Блюми, Ставіські, Ганау у Франції, Бауер в Австрії, противники української кооперації тут, і підпора Сталіна на Україні.

В цім характері жидівство опиняється по тамтім боці барикади. Але і це не все. Жиди — це нарід без держави, без власної території і без власної мови, група, яка не може мати жадного зрозуміння до тих цінностей, так дорогих нам. Тим є жиди чужинцями для нас, суспільством — якого культурні впливи не можуть бути нам корисні.

Етнічна група, яка не має ні пієтизму, ні пошанівку — ні до мови народу, серед якого живе, ні до його землі, ні до його національних аспірацій; група яка виступає — бо розсіяна по всій землі — як чинник інтернаціональний і анаціональний par excellence — та група не є корисна в суспільности, серед якої живе, коли прагне захопити провід над нею.

А нічим іншим, як стремлінням захопити провід над автохтонним населенням, є такі зявища, як: 1) Троцькі й Літвінови на Україні, 2) як КПЗУ жидівське в Галичині і — похід проти економічної самоорганізації нашого народу, 3) як похід проти культурної самоорганізації України — з допомогою комуністично-жидівської літератури тут і на Україні.

Спроба захопити провід, чи лише тільки впливати на політичну, економічну чи культурну самоорганізацію нашого народу з сторони жидівства — завжди стрінеться з veto'м з нашої сторони...

Особливо тепер, коли буря над заходом, здається, остаточно прочистить атмосферу, затроєну інтернаціоналізмом.

Ще чути гуркіт далекої бурі, ще де-не-де блимають сині блискавиці. Але буря ще поверне. Ще багато є до роботи в Франції і в Австрії і в Німеччині. І ще більше порахунків з інтернаціоналізмом всіх відтінків маємо ми.

Сили інтернаціоналізму — грізні на Україні, смішні, хоч і задиркуваті в Галичині — готуються до розпачливої боротьби, конвульсивно намагають затримати панування над душею нації. Деякі передягаються в убрання „охоронної барви", в надії, що знайдуть таки свої „нові шляхи", що таки удасться їм повести маси „назустріч" свому російсько-московсько-жидівському Месії.

Їх дні почислені, безсильно пленталися вони в хвості інтернаціоналізму, коли він був сильним. Поворотна хвиля з заходу — змете їх з поверхні землі.

І це мабуть буде найважнішим відгомоном у нас бурі, що надходить з заходу.

М. Л.

З пресового фільму

В ч. 2. „Мети": „можна бути націоналістом і християнином. Такими є беззастережно націоналісти студенти католики... Їх кличем є: „Все для України, а Україна для Бога"...Прекрасний клич: „...а Україна для Бога", але не для фарисеїв і саддукеїв; — „для Бога", але не для „Мети" і „Нової Зорі" зі Зощенком.

„Нова Зоря" (ч. 9): — „Японська княжна Іваку, 22-літня дівчина, скінчила самогубством. Вона була увязнена, як... комуністка. Опісля розчарувалася щодо комунізму і дійшла до переконання, що своєю діяльністю шкодила батьківщині. Тому поповнила самогубство". Що за наївні дівчата ті японки. Якби так у нас така комуністка навернулася, не потребувалаби кінчити самогубством: напевно жилаби дальше і або дісталаб нагороду на якійсь костюмовій національній вечірці українській, або літературну нагороду буржуазної преси (з куртуазії усунолосяби жовтоблакитний прапор) або нарешті поїхалаби до якогось Юнану, щоби славити своє імя в рідній пресі... Дивний той край Японія...

„Нова Зоря" (ч. 10): „Представникові „Ентрансіжана" Св. Отець сказав: ...що Церква все відкидала теорії, які хочуть, щоби творення чисто національних держав стало абсолютним стремлінням кожного народу" — ці слова інтервю (доречі, як пише „Діло" — сфальшоване) похваляє „Нова Зоря". Звідси висновок — кожний хто сумнівається в тім, що єдині щирі самостійники є в „Новій Зорі" — той анархіст, шкідник і ворог Церкви.

Редактор станиславівського „Стягу" (ч. 2.), автор сфальшованого інтервю з редактором „Вістника" борониться. Оригінально — бо відразу признається: „це правда, що редактор „Стягу" не згадував д-рові Донцову про своє бажання оголосити друком розмову з ним"... Про це власне і розходилося. А дальше: „чейже загально знаним є в літературному світі, що доктор Донцов потрапить заперечувати вечером те, що говорив і писав рано. Більше того, він потрапить часто заперечувати на кінці своєї статті те, що твердив на її початку"... Припустім що так, але — ради Бога — чиж отець редактор на голову впав, щоби приходити до людини й жадати інтервю від людини, яка у вечері заперечує те, що говорила рано? Невже розмова з такою непочитальною людиною моглаби бути цікавою для „Стягу"?, чи взагалі для когонебудь? Кепсько вас вчили льоґіки отче. Навіть в полемічнім подразненні не можна аж так забувати на неї...

В „Назустріч" — програмова стаття в І-м числі, щоби показати своє обличя публиці: „Пляни? Смійтесь, як ми самі хотілиби сміятися". Отже пляній нема, нема того, що хотілосяби мати. Отже — буде щобудь. „Безпартійний журнал? Схотять проскочити туди всі безхребетні та графомани"... Вже проскочили. Кожний притягає до себе споріднене. Є вже й „Европа" — в ч. 2.: „московська „Правда" пише,

що т. зв. „Государсвенное издательство худож. литературы" в останньому часі випускає на ринок" — дальше перечислення ґеніїв російської літератури. „В 1932 році на 102 міліони видань видано 32 міліони примірників творів Ґоркого"... Замкнули очі „Нові Шляхи, але реклями для „ґігантичного" совітського „будівництва" знайшли собі нове місце для попису. М. Рудницький в ч. 4-м: нібито фашисти кажуть — „коли літературою займуться Мусоліні та Гітлери, аж тоді зможе вона обновити зігнилу Европу. А ми бідні декаденти, так собі міркуємо, що Сталін робить те саме „тільки сильніше". Власне і тому М. Рудницький — признав його авторитет в „Нових Шляхах". Якби сильніше взялися до літератури Мусоліні чи Гітлер, їх — а не Сталіна — авторитет в літературі признавби М. Рудницький...

Один з прихильників нашого журналу — з нагоди останнього виступу проти „Вістника" у варшавськім „Ми" пише. „1) Вістник не літерат. орґан (якоїсь кліки), ані не є академією літератури, ані „маґазином". Але він є чимсь виразним (що важне для українців)... Він є волею до творення типу, епохи розвою — а там „як звав, так звав".. 2) Д. Донцов за богато цитує? Слушно. На одній сторінці має кількох письменників і — себе передусім. А п. Крижанівський чи п. Дубицький в цілій статті не мають ні одного письменника а передусім їх самих брак. 3) Д. Донцов за густо говорить? Буває й так. Візьмиж ти бідний делікатний бувший комсомольче сопілку й йди грати під тихі верби про „пружні перса".

В черговім збірнику варшавського „Ми" — двох „тоже націоналістів" — пп. А. Крижанівський та І. Дубицький умістили некрольог редакторові нашого місячника, а разом і „Вістникові".

Щодо останнього, то нема в нім насамперед літератури. Єдині автори в нашім журналі, які щось варта, то це майже виключно ті, які одночасно прикрашають своїми іменами збірник „Ми". Ні Липа, ні Клен, ні Мосендз, ні Ольжич — Вістника не ратують. Поета Кравцева повчає орґан Хлестакова, що „хто вродився слабим, не легко стане сильним", та що вогонь його віршів — вогонь раба. Зрештою, що може бути доброго в нашім журналі, в якім „всевладно панує" Донцов, якого впливи „на розвій української літератури здебільшого просто шкідливі"? Зі статтями теж не гаразд: Донцов, правда, публіцист але — „публіцист" в наведенні. А решта у Вістнику — це „суперперзональні, інтимні розрахунки з політичними та особистими противниками".

Навіть зовнішний вигляд „Вістника" псує нерви й до краю іритує Орлянда Фуріоза з „Ми": — „обгортка в якимсь несамовитим дилювіяльним звірем" (замісць української Марусі) — очевидно якогось партача в ґрафіці. Правда, цим партачем є припадково Бутович. Але й на Бутовича плює наш Хлестаков з третього поверха (розперезуватися, так розперезуватися!). А ще більше злостить його, що місячник „Вістник" виходить „точно в кінці кожного місяця", а не як „квартальник" „Ми" — раз на пів року.

Взагалі — поза Хлестакова з „Ми" — протекційна і гідна; нічим Фердинанд VIII., король іспанський (з „Записок сумашедшого") Ґоголя.

Звідки він взявся і чому завзявся проти „Вістника"? Розуміємо, що він реклямує власне підприємство — „Ми" — є найохайніший, найбільший, найсеріозніший і найактуальніший український журнал на всіх українських землях". Хоч і нагадує це рекляму інших, нелітературних товарів, напр.: „купуйте найкраще на світі мило Мута". Та нехай... Але чого він так напосівся на „Вістник"? Чи для рятування літератури?

Ні, напосівся він на „Вістник" тому, що його редактор був редактором „ЛНВ.", в якому Фердинад VIII. писав, але вже не пише. Подібних випадків мав „ЛНВ-к" і „Вістник" більше. За це саме — за недоцінення його таланту — здеґрадував д. М. Рудницький з „Діла" наш журнал до ранґи „журнальчика". За це саме напався на „Вістник" —

передтим ним дуже цінений — другий Вундеркінд Авенір Коломиець в „Нових Шляхах". За це саме напався на наш журнал — теж передтим ним дуже цінений — третий Вундеркінд А. Б. Ц. Д. Цурковський. За цеж саме напавсь на нього тепер і п. А. Крижанівський.

Звичайне поступовання наших рідних „ґентельманів": оцінить їх таланти редакція — і журнал прекрасний, і редактор добрий! Не оцінить — журнал стає „журнальчиком", а редактор — „публіцистом"! Оцінить жінка такого „ґентельмана"—тоді вона Ґрета Ґарбо, не оцінить—розкритикує її насмерть. Те саме сталося і з п. Крижанівським, який лише дізнався й розгнівався на „Вістник", що його редактор (як редактор ЛНВ-ка) не приняв до друку останніх кількох його новель. Тоді власне і рішив п. К-ий „скритикувати" немилого йому редактора: мовляв „хоч на споді лежатиму, а ввічі плюватиму!" Таким „плюванням" є ціла критика в „Ми".

В часиж, коли ЛНВ твори п. Крижанівського містив, той останній з великим респектом ставився і до редактора і до журналу. З огляду на „ґентельманську" тактику, застосовану до нас в напасті п. Кр-го, позволяємо собі тут зацитувати пару виривків з його тодішніх листів до редактора ЛНВ, щоби довести наше твердження.

І так в листі від І. XII. 1928 р. п. Кр-ий (коли писав у ЛНВ) за присланий „ЛНВістник" „дуже, дуже дякує", а з співробітників „ЛНВ-ка" — один п. Кр-му дуже подобається, другий — „чудовий", а третій — написав „хорошу річ". І статті редактота також тоді були „хороші". То лиш тепер п Кр-ий докоряє Донцову, що той повторяє „сотки разів" те саме. А в цитованім листі писав: „так мусить бути. Журнал мусить мати свій „спільний дух". „ЛНВ" тим і вибивається понад рівень інших журналів, що він незмінний „держит шаг". Ipsissima verba Вундеркінда! Але перестав журнал містити його твори — і колишня чеснота „ЛНВ" нагло стала скандальним дефектом „Вістника".

В листі від 21. IX. 1930: „Хотілосяб, щоб Ви його (оповідання Кр-го) приняли, тому що на „ЛНВ" мені безумовно залежить як найбільше". Правда цікаво? п. Кр-ий радить Донцову перечитувати свої давні статті, щоби уникнути повторень. Ми радимо п. Кр-му перечитувати свої давні листи, щоби уникнути компромітації.

В листі від 16. IX. 1931: — п. Крижанівський навіть погоджується з критикою своєї особи, бо пише: — „а в світогляді є у мене багацько тромтадрації і квазі — „чинного напруження"... Дійсно правда і це наш критик повинен собі частіше усвідомлювати. Рівнож і те, що за богато у нього „квазі" — квазі Хвильового, квазі Гоголя — в останній новелі квазі Арцибашова з порнографією і грудоманією.

Колиб наш критик захотів побити нас нашим власним аргументом: мовляв то лиш тепер „Вістник" Донцова розчарувався в Кр-ім (по випаді його в „Ми"), то і це можемо збити власними словами п. Кр-го, з яких видно, що те розчарування редактора „Вістника" (а колись „ЛНВ-ка") — є старшої дати.

В листі (21. IX. 1930.) Кр-го читаємо: „А між тим справа друкования в ЛНВ натрапляла у мене на перепони з Вашої сторони (брак ідеольоґічного або настроєвого консенсу з „пульсом" Вашого місячника, який Ви мені закидуєте)... кілька новель відіслано, роман Ви повернули з „друзґоцонцон критикон" і пр.

І не треба думати, що наш Ферденанд VIII лише на редактора „ЛНВ" чи „Вістника" так радісно зміняв погляди. Також і на теперішніх співробітників „Ми". Ось напр. він подивляє „блискучу студію" у „Вістнику" Е. Маланюка. А як було в листах? В листах він правда вже ласкаво узнає його за поета, але — в листі від 1. XII. 1928 — докоряє, що „з його віршів часто виглядає або понурий Єсенін або навіть Клюєв..." Щодо статей Маланюка (тепер блискучих), то в листі стоїть таке: „його публіцистичні уважі роблять однак негативне вражіння... В його уважах проглядає занадто той „задьористий ґімназист", про якого говорить В. Поліщук, критикуючи Хвильового ..

Тепер п. Кр-ий містить вірші Богдана Лепкого на першій сторінці. Думаєте з переконання? Де там! До Лепкого він ніякої ваги не привязує і ось що в листі до редактора ЛНВ (16. IX. 1931) писав про Лепкого: — „Лепкий самозакоханий і солодкомлявий, зі своїми нудними томами трильогії є типовим репрезентантом польської, історично-дитячої — і плиткої романографії"... І коли напасть на редактора „В і с т н и к а" свідчить про наївну помсту за те, що той перестав приймати новелі Кр-го, то теперішне „падам до нуг" перед Б. Лепким, на тлі оцеї його характеристики, — свідчить вже про щось значно гірше.

Це свідчить не про те, що редактор „Вістника" — постарівся, лише, що постарівся п. Кр-ий, постарівся духово. Бо першим доказом цеї старости є його ненависть до „Вістника", який також з правила завертають всі старі радники, який не терплять фарисеї в „поважних часописях" у Львові. Чи не тому й свою „патетичну" відозву до читачів на останній сторінці зачав п. Кр-ий так: „Високоповажані читачі! Мудрі радники! шановні і суворі педагоґи, адвокати, лікарі, власники камениць! І врешті Ви, українська молоде". Правда, чемно на „ви", але на самім кінці... А на початку — радники і прочі мандарини! І вірші Лепкого на першій сторінці — того Лепкого, якого сам шануючий його офіційно п. Кр-ий, уважає за „нудного" і „самозакоханого"... Хто пише так — той вже є душевно старим. Нічого страшного постарітися в 50 літ. Але — стати духово старим радником не маючи 30-ки, це мусить бути жахливе! І якраз цього осягнув п. Кр-ий. Він знає якого мандарина від критики з „наших високоповажаних" запросити до свого журналу, хоч цей мандарин і в „Н о в и х Ш л я х а х" пописувався, отже запрошував його хіба проти переконання... Він знає, якого „нашого високоповажаного" посадити на почеснім місці — дати на першу сторінку, знову — як з цитованого листа — бачимо — проти переконання. Типовий Молчалін з „Горе от ума". Є цей Молчалін з тої породи „р-р-р-р-еволюціонерів", які дотн ненавидять „світ філістрів", поки їм не позволять співробітничати в однім орґані з „нашими високоповажаними" — М. Рудницьким і Б. Лепким. Вже в 1924 р. нарікав проф. В. Кузьмович, що „Заграва" і „донцівщина" всім обридла і перестарілася. Це був лиш доказ, що п. Кузьмович перестарівся. Тепер те саме зайшло з п. Кр-им, який нагло бере в оборону перед „В і с т н и к о м" — всіх рідних „гієн" і „Панц" мабуть тому, що духово чується з ними спорідненим, деклямує про „о б ґ е к т и в н е літературознавство", про потребу „д и с к у с і й н о ї платформи" і про ідеал всіх радників від літератури від 27 до 60 років, які страшно хочуть публіці щось сказати, але бояться „однобічности" („обґективно" і „дискусійно"), і взагалі бажають, щоб вовк був наїджений, і коза ціла. Тепер вся „компактна більшість" Галичини — з отвертими обіймами приймає — як свого — п. Андрія Крижанівського, який виступив в обороні покривджених „Панц" і „гієн", тепер дзвонитимуть славу всі „Д з в о н и" і „З у с т р і ч і". Тепер йому напевно удасться зробити кар'єру і „без дракі попасть в бальшіе вабіякі"... Не нарікати, а вдячним повинен він бути редакторові „ЛНВ" за те, що той не приняв кількох його новель.

Подібно п. Дубицький. В „М и" (Зима ст. 194), говорячи про „ідеї Донцова", і пише — „їхній вплив на розвиток української літератури був, здебільшого, просто шкідливий-. А ось переді мною того самого п. Дубицького лист (4, VII. 1933), в якім він автора тих „просто шкідливих" ідей — запрошує стати співробітником „М и" і просить дати статтю — „з о б с я г у о б ґ е к т и в н о ї л і т е р а т у р н о ї к р и т и к и"! Отже, коли п. І. Дубицький уважає вплив думок Донцова на літературу „просто шкідливим" — то нащож він запрошував дати статтю я к р а з н а л і т е т у р н і т е м и?

А наприкінці кілька уваг для „іспанського короля":

1) коли хто має вчити чистоти мови і коректи, то насамперед не повинен робити з такого соняшно-клярнетового і українськи-ніжного назвиська Ж у р б а — якогось ж у б р а (ст. 201, зміст) — це просто нечемність супроти дами!

2) не завжди „товкти те саме“ (що ви закидаєте Донцову) — є зле. З огляду на твердість наших черепів — деякі думки (як напр. про упадок демократії, про правила доброго тону і пр.) — чим частіше повторяти, тим краще.

3) „цитатоманія“ Донцова — теж часом пожиточна річ. Вона відкриває перед Вундеркіндами новий незнаний їм світ, з яким всім Хлестаковим треба завнайомитися передусім, щоб навчитися належної скромности і щоби позбутися „тромтадрації“. П. Кр-ий не повинен боятися цеї „цитатомавії“, йому вистарчилоби двох знаків наведення, з початком своєї повісти і прикінці — із віркою: дивись М. Хвильовий, або дивись Гоголь. Радимо під тим оглядом п. Кр-му взяти собі ближче до серця власну рецепту (, Ми“ ст. 199)—дати читачам „живу, непідроблену літературу“. Невже йому усміхається приклад Хлестакова, який — попри Загоскина — теж написав „свого“ „Юрія Мирославського“?

4) не лаяти недосяжного винограда — квасним, бо ніхто не повірить.

З некрольогом редактора „Вістника“ теж радимо почекати, аж він надобре вмре. Бо тих некрольогів вже богато було, та всі вони передчасні. Писав йому цей некрольог П. Мілюков в „Речі“ петербурзькій на Пріма Апріліс 1914 року („Ответ г-ну Донцову“), тішучись, що Донцов мертвий, та що „большое разстояніе, атделяет украінскій сепаратізм (Донцова) ат гасподствующаво (в украінстві) теченія“... Писав цей некрольог С. Щупак в „Пролетарській Правді“ (в 1928 році 17. VI.): ми „все це бачили, пережили, і ніколи воно вже не воскресне. Як і не воскресне Донцов“... А шість літ по цім цього мерця знову мусіли ховати Постишеви і Косьори...

Не хотілиби справляти нашим „ґентельманам“ прикрости, але з некрольогом мусять трохи почекати.

Бібліографія

Степан Левинський: Схід і захід. Видавництво „Ізмарагд“, Львів 1934, велика 8⁰, ст. 110.

Названий твір друкувався спершу на сторінках „Нових Шляхів“ (1929, ч. 5, ст. 90—95, 1930, ч. 2, ст. 225—232, ч. 5, ст. 13—21, ч. 6, ст. 205—218, 1931, ч. 4, ст. 46—52, ч. 9, ст. 41—48), а тепер вийшов окремою книжкою. В передмові автор виправдується, що в його книжці „немає ніяких проблем“, що „це тільки мандрівні спомини“, і просить вибачення за „шумний заголовок“. Коли сам відчував, що такий заголовок *для його книжки є претенсійний, то чому його давав?*

„Схід і захід“ не є одноцільним описом подорожі, але складається з сімох слабо із собою повязаних уривків. Їхні заголовки: Константинополь, Єрусалим, Каїро, Фез, Мекнес, Рібаті та Марикеш самі вказують на шляхи авторової мандрівки і на її етапи. Була це отже подорож Середземним морем попри його східні та південні береги від Стамбулу до Марока. В описі автор зупиняється тільки на перечислених містах, а все інше промовчує. З тієї причини книжка набирає характеру майже збірки оповідань. Подорож відбуває автор спочатку в товаристві якогось молодого іспанського маляря, пізніше сам. Тоді стилізує свій опис у форму листів до свого приятеля, з яким розїхався. Книжка своїм змістом дає небогато, а це діється тому, що спосіб авторового подорожування є можливо найбільш шабльоновий. Автор приїде до якогось міста, відвідує музеї й навчані в провіднику (часом навіть цитує з провідника) памятки архітектури, іде до кавярні, дуже рідко якась прогулька по вулицях і на тому кінець. Так подорожує кожний пересічний турист, але від подорожника-письменника мусимо вимагати чогось більше. В цілій мандрівці Левинського властиво ніщо не діється, в кожному місті повторяється те саме. Ще найкращий перший розділ, бо оживлений бодай розмовами з приятелем.

Твори подорожньої літератури бувають двоякого типу. Одні звертають увагу передусім на описувані місця, при чому особа мандрівника усувається можливо найбільше в тінь. Другі навпаки висувають його на перший плян, так що їх темою стають здебільша переживання й безпосередні враження подорожника. Книжка Левинського належить скоріше до першого з тих двох типів, хоч не в повному розумінні, бо ліричні моменти займають у ній досить багато місця. В творах цього роду найважніше, що і як бачить автор. Отже Левинського цікавить понад усе архітектура. Оповідає докладно про мінарети, мечети, палати, руїни тощо, спиняється довго при подробицях, а про те не завжди вміє відчути й передати індивідуальне обличча описуваних будівель. Я не спец від орієнтальної архітектури, але й без цього можу здогадуватися, що хіба існують якісь різниці між будовою напр. Єрусалиму а мароканських міст. Натомісць у Левинського все замазується. Раз-у раз на один лад описувані мечети та мінарети, раз-у-раз стрічаємо ті самі епітети й окреслення: стрункий, вибагливий, легкий, фантастичний, а найчастіше: елеґантний. Останнє слово повторяє автор з дивною впертістю майже на кожній сторінці. Здається найвищою амбіцією нашого письменника є оця елеґантність. Тільки забуває, що не може бути елеґантним той, хто є нудний.

Поза будівлями автор бачить дуже мало й ще менше вміє сказати. Тільки при описі Фезу дає трохи ширший образ життя, але й він досить стереотипний. Автор чутливий на барви, але тільки на барви мертвих предметів. А життя цих романтичних, байронівських країн хіба ще барвніше.

Стиль тонкий, справді гарний, майже вишещений. Зіставлення думок часто ефектовні, але не все переконують. Коли автор каже, що краса „це здогад щастя" (ст. 68), то тим висловом властиво нічого не говорить.

Цікаво буде порівняти текст книжки з текстом друкованим у „Нових Шляхах". Автор викинув з нього кілька невеликих уривків, а між ними один з „протиімперіялістичною" тенденцією, де виступає проти „білих завойовників" („Нові Шляхи", 1931, ч. 4, ст. 51). Ще один приклад, як новошляхівці зі зміною кон'юнктури затирають за собою сліди. Зрештою Левинський не зачіпає нікого, боїться комунебудь наразитися, пише обережно, чемно, компромісово, можнаби навіть сказати, опортуністично. Можемо подивляти, як зручно зумів вийти з опису Єрусалиму. І католик не обуриться, і безбожник буде вдоволений.

В загальному книжка написана дбайливой культурно, але попросту нудна.

М. Барський

Барбе д'Орвії (Barbey d'Aurevilly) Чортовиння. („Diaboliques") Переклад Е. Рудинської. Редакція М. Зерова. Вступна стаття С. Родзевича. „Сяйво", Київ, 1929, 16⁰, ст. 323.

Варто згадати цей переклад Рудинської, що появився під редакцією доброго знавця української мови, саме тепер, коли і в нас друкуються переклади вже раз перекладених, і то добре, новель[1]). Чи не ліпше перекладати щось нове, та в той спосіб збагачувати нашу вбогу перекладну літературу? Ми не могли порівняти обох перекладів з оригіналом (на провінції не можна його дістати) — та, порівнюючи оба українські переклади, признаємо першенство Рудинській. Щоб не бути голословним, наведемо два короткі уривки. Рудинська: „він не міг через свою рану узутися в чоботи і пішов втихомирювати пов-

[1]) Доречі, зазначимо, що прізвище французького автора кожний інакше пише: „Українська Енциклопедія" видрукувала так, як ми вгорі навели; в перекладі Рудинської виглядає воно так: „Барбе д'Оревільї"; перекладач „Діла" пише: „Барбей д'Оревілі". Ось тобі розумування над справою одного нашого правопису!

стання так само, як пішовби танцювати, — у лякових черевиках та шовкових панчохах" (ст. 25.). В „Ділі" (з дня 14.I. 1934.) це місце виглядає так: „а що не міг через рану узути чобіт, пішов узяти участь у бунті, наче на баль, у лякових півчеревиках, і шовкових панчохах". Що Брассар не ходив брати участь у бунті, тільки йшов зі своєю сотнею втихомирювати повстання (1830 року), — це видко й без французького тексту, бож трохи дальше читаємо, що цей очайдух-капітан мав очистити бульвар від повстанців та здобувати барикади — а цеж не значить брати участь у бунті! Ми розуміємо, що переклад, коли має бути гарний, не може бути вірний, та не сміє бути й безглуздий! Перекладач „Діла" занадто невільничо держиться оригіналу і тому український текст місцями важко зрозуміти, тяжко вловити думку поодиноких довгих періодів.

Переклади „Чортовиння" попереджує змістовна стаття про цього оборонця католицизму та роялізму і рівночасно автора несамовитих та жахливих новель, „Diaboliques" (1874), що їх не поважилисяби друкувати нізащо в світі наші католики. Ось заголовки цих новель: „Кармазинова завіса", „Найкраще кохання Дон Жана", „Щасливі, хоч і злочинці", „На споді однієї партії вісту", „На обіді безбожників" і „Помста однієї жінки".[2]) Автора „Чортовиння" (1808—1889) звуть критики „останнім мушкетером" та „підземним клясиком" (подібно як Бодлер в поезії). Ще й сьогодні варто студіювати цього знаменитого стиліста та першорядного композитора своїх творів, що, подібно як оповідач однієї його новелі, „умів усіх держати в пазурях своєї розповіди", а „як тільки замовк, стало чути по всій вітальні дихання слухачів". Барбе д'Орвії — це великий мистець!

Л. Граничка

1) **Др. Микола Пушкар**: „Наймолодша палятalізація шелестівок в українській мові". Праці Українського Наукового Інституту, том X. Варшава, 1932. 8⁰, ст. 96 (4). (В дійсності має бути: 1933!)

2) **Іван Зілинський**: Карта українських говорів з поясненнями. Мірило 1:4 000.000. 8⁰, ст. 20, карта (55×30), Варшава, 1933. Праці У. Н. І. том XIV.

Праця дра Пушкаря цінна багатством зібраного мовного матеріялу, що відноситься до т. зв. „наймолодшої палятalізації". Палятalізація ця є тільки віком „наймолодша", щодо якости зміни шелестівок, то краще булоб звати її першим ступнем палятalізації. В українській мові маємо сьогодні такі мягкі шелестівки: *ть, дь, сь, зь, дзь, ць, нь і ль*. Шелестівки: ч, ж, (дж), ш, щ і р мають сьогодні в українській мові нижчий ступінь мягчення і подибуємо їх тільки в говорах. Ще менший ступінь мягчення мають шелестівки к, (г), ґ і х. Є це вже майже тільки звичайне приподібнення до *е, і, и*. Губні шелестівки не мягчаться сьогодні в українській мові.

Автор розглядав кожну мягку шелестівку в такому порядку: 1) її місце в сьогоднішній мові, 2) історичний розвиток кожної мягкої шелестівки та 3) її стан в усіх інших словянських мовах. При кожній палятalізованій шелестівці автор старався показати, яке місце займає українська мова серед словянських мов. Жаль тільки, що автор не зібрав вкінці цих підсумків та не представив їх графічно а то губляться вони при поодиноких шелестівках. Автор підкреслює дві окремі риси українського консонантизму: прикметникові наростки — *ський* (*цький*) і задержання мягкого первісного *ц* в наростках — *ець* (хлопець), — *иця* (учениця). Праця ця друкувалася досить довго: на титульовій сторінці стоїть рік 1932 а на окладинці 1933. Тим треба пояснювати цю обставину, що автор не міг узгляднити праці І. Зілинського під заг. „Opis fonetyczny języka ukraińskiego", що появилася на кількинадцять місяців скорше, ще в першій половині 1932 року. Це є дуже важлива недостача

[2]) Переклад цієї новелі друкував „ЛНВістник".

праці дра Пушкаря! Праця пізніша мусить заняти становище до висліпів своїх попередників, бож інакше наука лупцюватиме на одному місці. Ми знаємо, що автор писав свою працю тому майже десять літ взад — та перед віддачею праці до друку треба було використати хоч важнішу пізнішу літературу і то навіть на провінції. Чуємо жаль до автора й за те, що IV розділі („Психольоґічне пояснення паляталізації та її естетичне значіння для мови") присвятив навіть не цілі дві сторінки — а цеж дуже цікава тема. P. S. Треба було в коректі справити такі нарічеві прогріхи, як „нич" (ніщо), „ту" (тут), „о тім" (про те), „о мягких" (про мягкі), „розходиться о..." (йде про ..).

Проф. Зілинський ще в 1913 році написав був коротку діялектольоґію під заг. „Проба упорядкования українських говорів". Пізніше й сам автор доповнював свої студії дослідом нових точок і інші дослідники (Ганцов, Курило, Синявський) зібрали багато нового матеріялу — так що в 20-ліття після першої „Проби..." міг проф. Зілинський видати „Карту українських говорів" разом з короткими поясненнями: український текст має 10 сторінок, польський і французький по 4 ст. Докладніший опис усіх українських говірок, говорів, піднаріччів і наріччів обіцяє автор дати в окремій книзі, що вже друкується під заг. „Нарис української діялектольоґії", як XIX том „Праць Українського Наукового Інституту".

На карті поділена українська мовна територія на північно-українське та південно-українське наріччя. Північно-українське наріччя або північні (поліські) говори мають такі риси: 1) дифтонґи під наголосом та *о, е* у ненаголошених складах замість ікання (куонь, ка́мень). 2) За прасловянське *ѣ* — дифтонґ під наголосом та *е* в ненаголошених складах (*лі́ес* але *леси*!). 3) За ненаголошене праслов. *е* — *е* (па́меть, де́веть, ве́рнетко). 4) житте, ща́сте — а не життя, ща́стя, як у південних говорах. 5) Давальний однини: брату, коню (а не: братові, коневі). 6) Прикметник в називному відмінку однини на: *—и* а не *—ий* (чорни, розумни, дурни). Південно-українське наріччя, або південні говори — це у східній частині наша літературна мова, а в західній — це ті говори та говірки (Волинь, Поділля, Опілля, Надсяння, Покуття, Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Закарпаття...), з якими кожний наш інтеліґент-галичанин мусів в житті нерав стрічатися.

Автор кінчить свої пояснення, зазначуючи, що „південно-західні говори непомітно зливаються з собою та творять разом до певної міри одну діялектичну ґрупу". Автор не відмежовував на карті (при південно-західних говорах!) поодиноких діялектичних площ окремими лініями — тільки старався унаглядняти ріжниці говірок ріжнородним тінюванням. Нам вдається, що теж саме можна сказати й про інші говори. Возьмімо південно-східні та південно-західні говори, про які сам автор пише, що „вони повільно зливаються з собою на широких просторах півд. зах. Київщини та сх. Поділля... а потягнену лінію ...треба уважати тільки за приблизну, схематичну межу між ними". Сьогодні важко відмежовувати лінія́ми поодинокі говірки української мови, бо по перше, бракує дослідів з поодиноких сумнівних місцевостей, а по друге, українська мова відзначається подивугідною суцільністю, над якою працювало наше лихоліття, вимішуючи український нарід кілька разів вже за історичних часів. І тому затираються ріжниці, що мають бути між поодинокими говорами, чи радше, не витворилося багато говорів, кромі Полісся та Карпат. Першою важнішою ріжницею між східними і західними говорами автор уважає те, що східні говори мають більшу склонність до мягчення шелестівок перед *і* з *о* (с'іль); цю саму рису подає автор як характеристичну і для бойківського говору (с'іль — соли; н'іс — носа). Те саме можна сказати й про деякі інші риси. Здвоєння шелестівок бачимо не тільки в східних говірках — ми їх бачили вже вище й у поліських говорах а найдемо їх також і на тій території, яку автор зараховує до західних діялектів. Деякі ріжниці, що їх наводить автор, майже невловимі для вуха, тільки для зору (на письмі). На сході є родовий множ. на *—ей*, а на заході на *—ий* (частей — частий). Та спита-

емо, хто зможе завважити цю ріжницю тоді, як *е* не є наголошене? Тоді його чуємо також як *и!* (н. пр. повістей-повістий). Тому мусимо тямити, що всякі поділи мусять бути до певної міри тільки схемами і автор дуже добре зробив, зазначуючи тільки незначними ріжницями красок західно-південні говори. А втім, як ми вже зазначували вгорі, докладний опис поодиноких говорів друкується в осібній праці.

Графічне виконання карти дуже добре. Автор зазначує, що в своїй карті ріжниться від своїх попередників в таких точках: вперве зазначив українські мовні острови в Добруджі і в Молдавії, узгляднив українську мову в Бесарабії та поробив зміни й доповнення в означуванні нашої мови на північнім і північно-західнім пограниччі а також і на українсько-російській мовній межі.

Повищі наші міркування ніяк не можна вважати якимись докорами на адресу автора. При всяких описах конечні є клясифікації, ми тільки підкреслили, як важко є впорядкувати українські говори при такім частім перехрещуванні їхніх спільних рис та звернули увагу на те, що українській мові притаманна суцільна одностайність на дуже великих просторах мовної території. Лл.

Ілько Борщак. Шевченко у Франції. Нарис із історії французько-українських взаємин. Наук. Т-во ім. Шевченка. Праці комісії шевченкознавства. Вип. 2. Л. 1933. ст. 66.

Автор зібрав все те, що завжди було аж надто добре відоме тим, хто має бодай елементарні відомости про українознавство у Франції, а саме: всім знану статю Дюрана в Revue des Deux Mondes з р. 1876, курс проф. Леже, переклад д'Авріля й Мазада, статті ріжних авторів та переклади з дуже поширеного у всіх славянських краях місячника Monde Slave, згадав „Історію соціялізму" Мальона, переклав статю про Шевченка у Великій Французькій Енциклопедії й згадав про такуж статтю в народній енциклопедії Ляруса, і на цьому майже й обмежив свою працю. Деякий інтерес уявляють лише ті нечисленні й поверхові екскурси, що виходять за межі цього заялозеного матеріялу, Поза тим, належалоб бодай згадати, що правда неопубліковану мабуть ніде працю Івана Муретова, передвоєнного українського еміґранта й журналіста, сліди якого десь губляться у вирі світової війни, але який на кілька років перед війною розпочав працювати над збиранням перекладів з Шевченка у Франції. Від березня 1906 до революції 1917 року не знаходимо слідів Шевченка у Франції, пише д. Борщак (с. 56). Алеж саме на цей період припадає діяльність Муретова, а його стаття (в Revue pour Tout, 1912, ч. 9, с. 12—14) можеб трохи придалися для другого випуску „Праць комісії шевченкознавства". Тодіж у липні 1906 р. був надрукований один переспів, врештою дуже близький до оригіналу, з Шевченка, за яким теж далеко не треба було ходити. Нижче містимо паралельний текст „Пустки" Шевченка й переспіву барона М. де Бервіка. А скільки таких перекладів та переспівів ще може знайдено...

Baron M. de Barvick. La Cabane vide (D' apres Chevtchenko). Шевченко (Пустка, присвята М. С. Щепкину).

Bon sorcier a barbe chenue
Donne-moi le philtre qui rend
Le coeur de l' homme indifférent,
Même quand le sort le dénue,
Il m'en coûte de jeter bas
Ma pauvre cabane brûlée,
Dans ma douleur inconsolée
Comme un damné je me débats.
Fais que la nef de l' Espérance
Aborde, á mon hâvre lointain,
Et qu un doux pleur, un beau matin.
Perle á mon oeil plein de souffrance.
Fais que son sourire enchanté

Заворожи мені, волхве,
Друже сивоусий
Ти вже серце запечатав,
А я — ще боюся...
Боюся ще погорілу
Хату руйнувати,
Боюся ще, мій голубе,
Серце поховати...
Може, вернеться надія
З тією водою
Цілющою, живущою, —
Дрібною сльозою;
Може, вернеться в некриту

Vienne nicher dans mes décombres.
Mes jours d' elle seront moins sombres,
Moins accablants les jours d' été,
Qui, prés d' mon odyssée
Sera moins rude en son labeur,
Et je verrai, de leur torpeur,
Sortir les fils de ma pensée
Ah! Puissé—je, á travers mes pleurs,
Au milieu d' ex, l' âme attendrie,
Comme en, un rêve de féerie
Bien qu entrevoir des jours meilleurs
Pour la bonne mére Patrie.

Пустку вимувати,
І укрие, і нагріе
Погорілу хату,
І вимете, і вимие,
І світло засвітить;
Може ще раз прокинуться
Мої думи — діти;
Може ще раз пожурюся,
З дітками заплачу;
Може ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу.
Київ, 13. XII. 1844

Коли братися за працю п. н. „Шевченко у Франції", то варто було б дати собі труд пошукати слідів Шевченка у Провансі, — їх там може бути не мало, не кажучи вже про Бретань, Альзацію, басків, бож Францію досі всі уявляють в сучасних її державних межах. В тому вигляді, в якому вона є — праця Борщака з більшим правом могла б бути названа Шевченко в деяких загально відомих паризьких виданнях". Охоче припускаємо, що тема „Шевченко у Франції" може потребувати довшої праці, більшої кількости збирачів і дослідників, в результаті якої повставби грубший том матеріялів, а не тоненький зошит. *М Мухин.*

„Українська Загальна Енцикльопедія" під ред. Д-ра І. Раковського. Зошити 18—23 та 29—30· 1932—1933.

За виключенням гасла „Україна" навединими зошитами вичерпано зміст енцикльопедії. Якщо порівнати опрацьовання гасел з хемії й хемічної технольогії в перших зошитах з зошитами останніми — стає цілком наявною більша дбайливість опрацьовання: точність у формулуваннях, ясність у термінольогії.

В поодиноких числах трапляються проте хиби й недоречності а саме:

Олій — „товста рідина..." Має бути „товщева", бо „товстий" є епітетом для живої істоти, що є грубою (товстою).

Пікнометр. На малюнку отвір 2 є не для наливання чи виливання рідини, як невірно пояснюється. Цей патрубковий отвір має призначення для регульовання рівня рідини при досягненні потрібної т-ри. Наливання і виливання робиться через горло, в якому вміщено термометр.

Пікріт не є „вибухова" гірнина. Гірнини, якіб „вибухали" досі невідомі.

Потас (калій). Не зазначено при якій т-рі має він поданий спец. тягар. Ця хиба (неподавати при спец. тягарі температури, до якої він стосується) проходить через усю енцикльопедію. Без температури подібні дані тратять усяку вартість, особливо для рідин і газів.

Самарій не є „із гомади рідких". „Рідкий" — від „рідина". Має бути „рідкосних".

Сахариметр. Це не лише поляризаційний пристрій, як можна судити по малюнку. Сахариметри бувають і на аерометричному принціпі. Зображений-же на малюнку зветься звичайно поляріметром.

Термолюмінісценція є не „світло слабо огрітих тіл", лише саме явище.

Флюр — т. 1·26. Не подано в якому стані, при якій т-рі й що приймається за 1.

Фосфорит — „..суміш вапневого фосфориту й хлораку дає апатит". Щонайменше цілком невразумілий вираз.

Хльор — знаходиться в природі не лише в сполуках, але й у вільному стані (фумаролові гази).

Цезій на повітрі сам собою не запалюється, а лише в сухому кисні.

Цитринова кислина вживається не до „заквашування" поживи

(бо не має жадних ферментаційних властивостей), а лише для підкислювання її.

Пропущено гасла „Туллій" та „Тріболюмінісценція".

Трапляється змішування понять „безбарвний" і „білий" (у гаслах „сублімат" і „салітра").

Мабуть по інерції залишено ще де-неде термінольогічні опудала, як „крем" (Si), „вап" (Ca), з цілим арсеналом „бромаків", „ціпняків", „флюраків" та інших „аків". Подібні „альхемічні" досягнення давно вже пора здати до термінольогічного архіву. *І. Мосендз.*

Лист до Редакції

Шановний Пане Редакторе,

Прошу не відмовити видрукувати на сторінках Вістника оцю мою заяву:

Ознайомившися з ч. 2-м квартальника МИ, ствердив я, що появлення в нім моїх двох перекладів і однієї рецензії є непорозумінням, яке вже не повториться: число друге квартальника МИ є останнім, в якім могли зявитися твори нижчепідписаного.

Прошу і пр.

Евген Маланюк.

9. лютого 1934.

Від Адміністрації.

Вп. п. **А Хомич, М. Сурмач**, Америка; **М. Корбутяк, Л. Сирота**, Аргентина; **Я. Підляшецькии, Бельгія**; **М. Качмар і за Ярого, В. Юревич**, Німеччина; Др. **Ю. Романчук**, Відень; **І. Кінасевич**, Канада; **М. Маселко**, Франція; Інж. **В Бурачинський**, за інж. **В. Сімянціва**, інж. **Евген Гувар**, Бурсік-Когут, Др. **І. Кралько**, Др. **А. Малик, Іван Роман** за **М. Карбованця**, інж. **Янішевського, В. Кобзяра, М. Біличенка**, проф. **І. Трухлий**, суддя **М. Ліськевич І. Костик**, проф. **Б. Мартинович** — Чехія; Гроші отримали, книжки вислали.

Вп. **П. Ординський**, Ню-Йорк, три дол отримали, книжки вислали; до кінця року з Вас належиться два з полов. дол.

Вже по видрукуванні їх імен, дістали ми заплату, або звороти від слідуючих осіб: М. Весоловська, Стрий; О. Пасіка, Голобутів; В. Тимчій, Грабовець; Т-во Сокіл, Фалиш; І. Хомяк, Дорошів; Мих. Карбованець, Ужгород; пос. Ст. Скрипник, Рівне.

Вп. І. **Ничай, Чікаго**, два дол. одержали, які Ви прислали за одну оказову книжку „Вістника", а за решту, яку Ви даєте до нашої розпорядимости, щоби не бути перед Вами довжником, посилаємо Вам книжки. Цілком не дивує нас, що Ви, як безробітні, не можете бути наразі нашим передплатником. За те нас дуже дивує, що багато Ваших співгромадян, дістали „Вістник" на припоручення наших прихильників, а відтак по одержанні упімнення (по кількох місяцях) непотрібно денервуються і пишуть обурюючі листи, замість своєчасно звернути книжку, або заплатити належитість.

Вп. п. **В. Решетуха**, Тернопіль; **Б. Мицик**, Синевідзко-вижне, **П. Труба**, Грудзіондз, книжки вислали.

Вп. полк. **П. Труба**, 2·40 передали книг. ім. Шевченка у Львові.

Передплатникам „Вістника" за 1933 рік, які дуже точно все згоришплатили передплату чи то що-місяця, чи в інший спосіб, зараз по одер-

жанні книжки, висилаємо одну довільну книжку безплатно, як премію.

Д. Андрієвський, В. Біднов, Я. Бобрук, М. Блашків, М. Блавацька, І. Белей, М. Багриновський, Українська Бібліотека — Каліш, Т. Гвоздецький, О. Гамерський, Д. Геродот, М. Галань, С. Гринівський, І. Губа, М. Гладилович, Т. Галема, Л. Дяків, М. Добромиль, Г. Демчишин, М. Дітковський, Д. Жук, М. Заячківський, М. Івасюк, Д. Кулик, В. Костащук, В. Кубійович, Ф. Коковський, О. Кандиба, О. Капій, К. Котис, О. Кульчицька, Укр. Кооп. — Кремянець, М. Кравців, С. Кормілецький, Я. Лящович, Ев. Лакуста, Л. Маліновська, А. Мельник, С. Мохнацький, Г. Матвійчук, А. Малицький, М. Малицький, О. Марків, М. Миронович, І. Надяк, А. Неділко, Л. Озаркевич, О. Омецінський, І. Ортик, Д. Онищук, О. Петлюра, А. Пристай, А. Пелдіх, М. Підлужний, „Просвіта" — Вінніпеґ, О. Потерейко, Е Потапів, М. Примак, Р. Румакова, І. Роман, А. Річинський, І. Сохацький, В. Савчак, Т. Савойка, О. Стефанович, О. Сроковський, Ректор. гр.-кат. Малої Семинарії, Ю. Савчак, В. Сальський, Ю. Сасик, Т. Соневицький, Р. Савойко, А. Топачевський, І. Тиктор, Тищенко, С. Федун, І. Фещенко-Чопівський, Український Науковий Інститут, В. Хировський, А. Чапельський, Читальня Просвіти — Дідилів, О. Штуль, А. Шекелівна, І. Шерстило.

Повідомляємо, що хто приєднає нам пять сталих передплатників, буде діставати „Вістник" даром.

Наших прихильників просимо приєднувати нових передплатників.

Вп. проф. О. Наріжний, на Ваше поручення XI і XII кн вислали до Музею Визвольної Боротьби України в Празі.

Т-во Бесіда в Солотвині, 5 зол. передали по призначенню.

Заповідаємо, що надалі нашим передплатникам більше не будемо давати в довг як дві книжки, а зголошеним на нових передплатників, лише одну книжку. Просимо до цього застосуватися і своєчасно присилати передплату; післяплатників не бажаємо.

Укр. Акад. Козацтву „Чорноморе" в Чернівцях, Укр. Студ. Громаді в Кракові і Познані, Укр Бібліотеці в Парижі, Дру М. Антоновичови, К. Балицькому, В. Бичковичові, М. Васькевичеві, В. Василевському, о. І. Губі, Н. Гопкові, Я. Гошкові, А. Гошовському, М Качмарові, О. Калюжному, М. Корбутякові, Ф. Кордубі, М-ру Мисякові, В. Постригач, І. Прашкові, П. Ординському, проф. Д. Онищукові, Б. Шевченкові, Н Охримови і др. дякуємо за привіти і побажання.

Мимо кількакратного упімнення не вирівнали дотепер належитости: Прокіп Матвійців, Калуш 7·20; проф. Микола Мельничук, Грабовець 3·80; Юлія Шубертівна, Козиці 6·60; Теодор Хомишин, Буенос-Айрес один дол.; Укр. Студ. Січ в Ґрацу 5 зл.; інж. С. Гаріл, Буенос-Айрес, один дол; пос. Ілько Лисий, Львів 2·70.

Вп інж. В. Бурачинському, Т. Бортникові, М. Барткові, І. Бойкові, о. І. Губі, Н. Гопкові, М Гоці, М. Качмарові, судді М. Ліськевичеві, Н. Охримові, І. Романові, С. Сидоренкові, А. Топачевському, Б. Шевченкові, В. Федакові дякуємо за адреси і нових передплатників.

Маємо на продаж Вістник за 1933 р. Цілий комплєт коштує 25 зл.

Повідомляємо, що поки не дістанемо розрахунку за „Мусоліні, людина й чин", не вишлемо наступної книжки книгозбірні Вістника.

Errata: Від Адміністрації в II кн. стр. 159, ряд 12 з гори зам. 54% має бути 54·5%.

Нові книжки

Степан Левинський, Схід і Захід, обгортка і ілюстрації С. Гординського, Львів 1934, в-во „Ізмарагд", ст. 110.

Календар „Просвіти" на р. 1934, Вид. т-ва „Просвіта" в Ужгороді, Ужгород 1934.

Віталій Юрченко, Червоний Чад, нариси з боротьби одного повіта 1916-1923, Львів 1934, накл. С-ки „Типографія", ст. 291.

Мих. Середа, Петрусь Шкода (історичне оповідання) вид. „Світ Дитини", Львів, ст. 59.

Іван Ольбрахт, Розбійник Микола Шугай, роман, Львів, накл. Ів. Тиктора, „Укр. Бібліотека", ч. 1. 1934, ст. 128.

Емілія Бронте, Буреверхи, повість, Львів 1933, в-ча Спілка Діло, ст. 277.

Федір Крушинський, Національна революція в Ірляндії, Вид. „Укр. Визв. Бібліотеки", Париж, ст. 176.

Лев Ясінчук, Рідна Школа в ідеї і житті, Львів, накл. Рід. Школи, ст. 205.

Богословське Науковв Товариство у Львові в першім десятиліттю свого існування (1923—1933) Львів, накладом товариства, стор. 94.

Велика Історія України, вшиток ч. 1, Львів, Січень 1934, „Історична Бібліотека" В-во Івана Тиктора.

Надіслані журнали

Місіонар пресв. Серця Ісусового, Жовква, ч. 2

Рідна Мова, науково-попул. місячник, Варшава ч. 2.

Нова Хата, журнал для плекання домашньої культури, Львів, ч. 2.

Світ Дитини, Львів ч. 6.

Промислово-Торговельний Вістник, Варшава ч. 1—2.

Студентський Шлях, Львів ч. 1—2.

Дзвіночок, часопис для укр. дітей, Львів ч. 28.

Жіноча Доля, Коломия ч. 3.

Мистецтво, орган АНУМ, Львів, IV, 1933.

Учительське Слово, орган взаїм. помочі україн. вчительства, Львів ч. 2.

Відродження, Львів, ч. 2 і 3.

Кооперативна Республика, Львів, ч. 2.

Тризуб, Париж ч. 4, 5, 6.

Манджурський Вістник, Харбін ч 45, 46, 47, 1933 і ч. 1, 1934.

Вісти з Лугу, Лугу, ч. 1.

Післанець Правди. Рава Руська ч. 2.

Життя і Знання, Львів ч. 2.

Назустріч, двотижневик, Львів ч. 3—4.

Богословія, науковий тримісячник, Львів ч. 1, 2, 1933 (в дійсности має бути 1934!)

Дзвони, Львів ч. 1—2.

Да злученьня, Беларуская рэлігійная часопись, Вільно ч. 2.

Ost Europa, Berlin, Heft 5.

Sygnały, miesięcznik, Nr. 3, Lwów.

Bunt Młodych, niezależny organ młodej inteligencji, Nr. 1 (50), Warszawa.

Przegląd Współczesny, miesięcznik, Kraków, Nr. 141.

Biuletyn Polsko-Ukraiński, Warszawa, Nr. 5, 6, 7.

Myśl Narodowa, Warszawa Nr. 4, 5, 6, 7, 8, 9.

Lwowskie Wiadomości muzyczne i literackie, Lwów Nr. 80.

Книжки присилані для рецензії проситься надсилати в ДВОХ ПРИМІРНИКАХ

В справі неприятих до друку віршів і дрібних рукописів Редакція не ЛИСТУЄТЬСЯ.

В адміністрації „ВІСТНИК“ можна набувати такі книжки:

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід .	ц.	1·— зл.
2) Поетка українського рісорджімента (Леся Українка) . .	„	1·— „
3) Націоналізм, Львів 1926 . .	„	5·— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Катерина (драма)	„	1·— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Оповідання	„	1·50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Підстави нашої політики, Відень 1922 . .	„	2·— „

Двацять таблиць українських вишивок

які обіймають 128 узорів із ріжних околиць Галичини й Буковини в мистецькій окладинці **КОШТУЄ 6 зол.** — Замовляти можна в адміністрації „НОВОЇ ХАТИ“ Львів Ринок ч. 39. І. пов. і в усіх українських книгарнях.

„Українська Бібліотека“

Періодичне видавництво кращих творів українського й світового письменства
Виходить щомісячними випусками в обємі 8 аркушів (128 стор.) друку

накладом Івана Тиктора.

Адреса: Львів, Руська 18.

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

є найдешевшим видавництвом у своїому роді бо **цілорічна передплата** за 12 томів, обєму 96 аркушів або 1356 сторін друку, виносит, всього **9·60 зол.** Піврічна — 5 зол. Чвертьрічна — 2·60 зол. Для заокордону 2 ам. доляри.

АТЕЛІЄ ГРАФІКА

М. БУТОВИЧА

PRAHA DEJVICE ZELENA 175 I.

Львівська державна наукова бібліотека
№ П 4276

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ ЖУРНАЛУ

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1934.

З днем 1-го січня 1934 р. починається семий рік існування, одинокого в нас, популярно-наукового місячника „Життя і Знання“.

„Життя і Знання“ повинно находитися в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й освітньо-культурній установі!

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі.

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині: 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число коштує 2.— зл.

За кордоном на рік — 21 — зл., на 6 місяців — 11.— зл., на 3 місяці — 6.— зл., поодиноке число — 2.— зл.

Хто пришле до 1 лютого 1934 р. цілорічну або піврічну передплату, дістане даром одну книжку, за вибором передплатника; вартістю від 1 до 4 зл.

ПРИСИЛАЙТЕ ПЕРЕДПЛАТУ!

АДРЕСА: ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“.

Приймається підписка на ілюстрований літературний місячний журнал молодих письменників

„ДАЖБОГ“

що виходить у Львові під ред. Е. Ю. Пеленського.
Адреса: „Дажбог“, Львів, Корняктів 1/II. Конто Почтової Щадниці: 154.943. Передплата річно 5 зл.

„НОВИЙ ЧАС“

ілюстрований, найбільш поширений і найдешевший щоденник — кожне число на 8 сторінок коштує 20 сот Місячна передплата — всього 3 золоті.

„Новий Час“ приносить щодня відомості з усіх ділянок життя, — кількістю інформацій дорівнує чужій щоденній пресі

інформує всіх — **про все.**

Хто читає „НОВИЙ ЧАС“ — той знає все, а платить за те денно 20 сотиків, або місячно 3 золоті. —

ПЕРЕДПЛАТА ЗАКОРДОНОМ ЧВЕРТЬРІЧНО: Австрія — 9 шіл. Ч.С.Р. — 40 кч., Франція — 40 фр. — в усіх прочих краях 13 — зол

Адреса: **„НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ, вул. Боїмів ч. 4.**

Телєфони: 30-13 і 106-13.
Конто ПКО 501.505, конто П. Щ. Прага 78.726.

Студентський Шлях

виходить, як місячник в 1—2 арк. друку. Річна передплата 7·20, з почтою 8·00 зл. п., адреса Львів, Супінського 21.

відділ періодики

III відділ періодики
П12531
1934 Р.2 кн. 3

ЦІНА КН. — 2·20 ЗЛ.

„ВІСТНИК"

місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя.

ВИХОДИТЬ точно при кінці кожного місяця.

БОРЕТЬСЯ з інтернаціоналізмом і колтунством усіх форм.

ОБСТОЮЄ духову єдність з культурою Заходу.

ПРОПАҐУЄ національно-громадські кличі новітної Европи, і потребу психічного переродження народу.

МІСТИТЬ праці найвидатніших літературних, наукових і публіцистичних сил Галичини Волині і вигнанщини.

В журналі містили або міститимуть свої статті:

В. Андрієвський, М. Андрусяк, Б. Антонич, В. Біднов, М. Гайворонський, Б. Галайчук, І. Гончаренко, О. Грицай, В. Галан, А. Ворон, Дм. Донцов, Р. Завадович, Р. Кедро, В. Кедровський, Г. Келєр-Чикаленко, Ю. Клен, М. Кордуба, Н. Королева, В. Королів-Старий, Б. Кравців, А. Крезуб, В. Кубійович, С. Куликівна, Н. Лівицька-Холодна, Ю. Липа, Л. Лукасевич, Л. Луців, Е. Ляхович, Е. Маланюк М. Матіїв-Мольник, Л. Мосендз, М. Мухін, О. Наріжний, С. Наріжний, М. Озерський, О. Ольжич, Всев. Петрів, Ю. Пирогова, М. Підлужний В. Постригач, В. Приходько, А. Річинський, У. Самчук, С. Сірополко, Ст. Смаль-Стоцький, о. Ст. Смачило, О. Стефанович, М. Струтинська, О. Теліга, Е. Чехович, І. Федорович-Малицька, Г. Явір й інші.

Передплата, яку треба слати **виключно** на **Чарнецького 26 м. 21,** або на чекове конто. 500.371, виносить: квартально зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 30 зол. Ціна окремої книжки — зл. 2·20. — — — — — —

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача, 103 Av. A. Ню-Йорк.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.

З друкарні Ставроп. Інст. в піднаймі З. Медицького у Львові.